WERKEN

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING

TER BEVORDERING DER

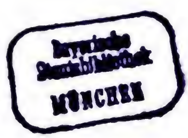
OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

VIERDE JAARGANG.

TWEEDE AFLEVERING.

DER LEKEN SPIEGHEL.

VIERDE BOEK, BIJLAGEN EN WOORDENLIJST, A—L.

☞ Bij deze Afl. worden verzonden *twee* bladen *Verslagen en Berigten*, benevens het gekleurde *Omslag*.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING

TER BEVORDERING DER

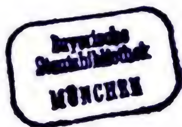
OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

VIERDE JAARGANG.

TWEEDE AFLEVERING.

DER LEKEN SPIEGHEL.

VIERDE BOEK, BIJLAGEN EN WOORDENLIJST, A—L.

☞ Bij deze Afl. worden verzonden *twee* bladen *Verslagen en Berigten*, benevens het gekleurde *Omslag*.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING

TER BEVORDERING DER

OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

VIERDE JAARGANG.

TWEEDE AFLEVERING.

DER LEKEN SPIEGHEL.

VIERDE BOEK, BIJLAGEN EN WOORDENLIJST, A—L.

☞ Bij deze Afl. worden verzonden *twee* bladen *Verslagen en Berigten*, benevens het gekleurde *Omslag*.

J. Ch. Block.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING

TER BEVORDERING DER

OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR DE

VEREENIGING

TER BEVORDERING DER

OUDE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

VIERDE JAARGANG.

TWEEDE AFLEVERING.

DER LEKEN SPIEGHEL. 4,2

VIERDE BOEK, BIJLAGEN EN WOORDENLIJST, A—L. 4

LEIDEN,

D. DU MORTIER EN ZOON,

1847.

Ieder Exemplaar is met de eigenhandige onderteekening van één der Hoofd-Redacteuren voorzien.

HIER BEGHINT DIE VIERDE BOEC.

(E. Fol. CX. v. 1. I. Fol. II. r. 2.) Die vierde boec volghet hier ane,
Die u sal doen te verstane
Hoe aertrike sal inden.
Int eerste suldi vinden
Hoe die kerstene van Noort
Sullen winnen, weder ende voort,
Jherusalem, die heilighe stede,
Ende Orienten algader mede,
(E. Fol. CX. v. 2.) Daer groot wonder sal gheschien;
Daer na so suldi sien
Hoe der Joden grote conroot,
Die wilen Alexander sloot,
Uut sullen comen dan
Ende verslaen wijf ende man
Ende jammer werken sonder ghetal,
Ende hoe dit volc einden sal;
Daer na so moghedi sien
Vijftien tekene die gheschien

Vs. 1. I. volght. — hier *ontbr.*; H. daer. 3. I. eerderike enden sal. 4. I. H. In deerste; I. v. al. 8. I. Van Or. 10. I. so *ontbr.* 11. I. d. J. een groot; H. groet. 13. I. H. Ute. 17. I. moechdi; H. moeghdi.

Sullen voor dien doemsdach,
Dien elc mensche duchten mach;
Daer na so suldi horen
(I. Fol. II. v. 1.) Hoe Antekerst sal sijn gheboren
Ende dat volc sal verleiden
Met sijnre groter subtijlheiden,
Hoe Enoc ende Helyas
Al sullen maken ghedwas
Dathi gheseit heeft ende ghedaen;
Daer na sal (*) volghen zaen
Dat sterke oordeel, sonder waen,
Dies niement en mach ontgaen,
Daer God elken sal loon gheven
Na sine verdiente in dit leven,
Ende hoe aertrike dan sal inden:
Also wijt bescreven vinden
In vraeyen boeken, sonder ghilen,
Alse ons bescreven wilen
Heylighe zanten diet wel wisten
Uut des heilichs gheests listen.

Vs. 19. H. vore; I. H. den. 20. I. H. m. ontsien m. 21. H. so *ontbr.*; I. zoe moeghdi h. 22. H. Hoe Antkerst. 24. H. siere; I. subtijlheyde. 28. I. H. na sal v. 29. I. strenghe. 30. H. nieman; I. Dat hij gheseit heeft ende ghedaen (*foutive herhaling van vs. 27*). 31. I. H. e. l. s. gh. 33. I. eerderike. 34. I. Also als wijt. 36. H. Alsoe; I. Also als ons. 37. H. sante. 38. I. H. Ute; H. heylecsch; I. H. gheest; I. liste. — *Na vs.* 38 *volgt nog in* I. *en* H.:

Capitele heeft hi inne
Twalef, alsict versinne. (I. als ic)

Doch in E. *wordt dit aan het slot van het* Prohemium *gezegd.*

(*) Het HS. heeft *so.*

(I. Fol. CLI. r. 1.)

HIER BEGHINT DIE TAFLE VANDEN VIERDEN BOEKE.

Titel. H. *ontbr.*; I. Dit es die tafele vd. v. bouck des Spiegels Hystoriaels. C. I. H. Ene; I. H. van over zee *ontbr.* II. H. die *ontbr.*; I. e. die k.; H. sullen *ontbr.*; I. over die zee; I. H. ende wat hem (H. hen) ghevallen sal. III. H. boeme — wondre. IIII. I. h. tr. zelen in; I. H. daer *ontbr.*; I. mits Gods voirsiene; H. mids Gods verwisene. V. H. beslotene — ute; I. b. J. zelen uut c. ende zelen die; H. entie k. VI. I. Van Antikerst gh.; H. Van Antkersts gh. VII. I. tvolc. VIII. I. H. dat *ontbr.*; I. hem zelen d. ende hoe dat hijse; H. e. hoe hise. IX. I. Vanden v.; I. H. tekenen. X. H. tien ordeele. XI. I. ancxst; H. q. selen gh. werden; I. sullen *ontbr.* XII. I. gherechteghe.

(*) In het HS. staan hier Cap. VIII en IX in omgekeerde volgorde, doch ten onregte. Ook is de tekst der hoofdstukken zelve later in de goede orde geplaatst, gelijk deze vergissing ook hier noch in I. noch in H. gevonden wordt. Verg. *Taalk. Mag.* D. IV, bl. 284.

(I. Fol. CLI. r. 2.)

DAT PROHEMIUM VANDEN VIERDEN BOEKE.

Inden souter seit haer Davijt,
Dat noit stille en stoet die tijt
Noch gheen dinc datter werelt hoort,
Het naect al sinen einde voort.
Job die maect ons ooc cont,
Dattie mensche onlanghe stont
Op dese werelt mach beiden
Vol alre onsalicheiden,
Die alse een bloem beghin ontfaet
Ende alse een scade over gaet.
Sinte Pouwels seit ons ooc dat
Wi en hebben hier en ghene stat
Die durende is op aertrike,
Onse ewighe stat is hemelrike.
Aristoteles maect ooc vroet:
So wie dat dat einde heeft goet,
Hi is goet altemale.
Cathoen scrijft ons ooc wale,
Dat na een cranc beghintsel

Titel. I. Dit es dbeghin vanden vierden bouc des Spieghels Hystoriaels. Vs. 1. I. soutere; H. soutre seeght her; I. haer *ontbr.* 2. I. en *ontbr.* 5. I. Job hÿ m. — ooc *ontbr.* 6. I. Dat die. 8. I. al onnoselheiden. 9. H. als ene bloeme; I. bloyen. 10. I. H. als; H. ene; I. sc. vergaet. 11. I. H. seeght; I. ons *ontbr.* 12. I. Wine h. h. gh.; H. gheen. 13. I. eerderike. 14. I. Ons e. scat. 15. I. maec ons vr.; H. m. ons oec. 16. I. wie diet dende. 18. I. ons *ontbr.* 19. I. een *ontbr.*; I. H. beghinsel.

Dicke coomt een goet intsel.
  Na dien dan dat wi vinden,
Dat wi alle moeten inden
Met sterven in jammerheden,
Ende wi en weten in wat steden
(E. Fol. CXI. r. 2.) Noch waer dat wi sullen varen,
So laet ons dan also bewaren,
Dat onse here te sinen oordele
Metten salighen ons bevele.
Also alse die menschen scheiden
Van aertrike mit jammerheiden,
Weet dat aertrike also sal
Met jammerheden enden al
Ende met tormente herde zwaer,
Als u dese boec seit hier naer,
(I. Fol. CLI. v. 1.) Die anders en ghewaghet niet
Dan tormente ende zwaer verdriet.
  Dese boec hevet ooc in
Twalef capittele, meer noch min.

Vs. 20. H. en g. insel. 21. I. dan *ontbr.* 22. I. wij m. a. i. 23. I. H. stervene; H. jammerecheden. 25. I. dat *ontbr.* 26. I. dan so. 27. H. tsinen. 29. H. als. 30. I. eerderike; H. jammerecheiden. 31. I. Weedt d. eerderike; H. alsoe al. 32. H. jammerecheiden inden sal; I. j. scheeden al. 33. I. Ende eynden met tormenten zw.; H. tormenten. 34. H. Alsoe; I. u die b. 35. I. H. ghewaeght. 36. I. H. torment. 37 *en* 38. I. H. *Deze beide verzen ontbr.* (*Zie bij vs.* 38 *van het begin van dit Boek*). — *Hierna in* I. *nog de volgende afzonderlijke* Prologe, *die in* E. *en* H. *ontbreekt :*

DIT ES DIE PROLOGE VANDEN VIERDEN BOUC DES SPIEGELS HYSTO[RIAELS].

Die vierde bouck sal u lyen
Van eenre scoenre prophecien,
Hoe een zeevaert comen sal,
Dat dat kerstine heere al

Versamen sal te gader
Metten paeus, sinen vader,
Ende metten keyser, die alle te waren
Toten droghen boem selen varen;
Hoe die boem sal dan groyen,
Loeveren draghen ende bloeyen;
Ende hoe hem Orienten dlant
Al gader sal gaen in hant;
Hoe sij daer na met groter eeren
In Jherusalem zelen keeren,
Ende eenen coninc maken die al
Eerderike onder hem hebben sal,
Ende dan sal sijn een accoort
In eerderike, weder ende vort:
Het sal al gheloeven scone
An Jhesum Cristum, den Gods zone.
Maer dat sal onlanghe staen:
Antkerst zal comen saen
Ende twist zayen meer
Onder tvolc dant was eer;
Dan salmen u ghewagen das
Hoe Enoch ende Helyas
Jeghen hem zelen disputeren,
Daer sine mede selen onteeren;
Doemsdach sal volgen daer naer
Ende dan dat ordeel zwaer,
Daer eerderike sal eynde ontfaen
(I. Fol. CLI. v. 2.) Ende alle meinschen zelen gaen
In die vruechde van hemelrike
Ofte in die helle eeuwelike.
Dat wij dan in dier stonden
Claer ende zuver werden vonden
Moet ons God jonnen, onse heere,
Wies rijke duert emmermeere!

Explicit prologus.

(I. Fol. CLII. r. 1.)

Een prophecie hoet gaen sal metten heilighen lande van over zee. — I.

Een coninc, een groot heere,
Die so vraechde wilenneere
Enen clerc, was heydijn
Ende so groten astronomijn
Dat hi vele propheteerde
Ende den volke wijsheit leerde,
Die hi hem screef ende ooc sprac,
Ende die meester hiet Sydrac.
Sinen boec hebbic ghelesen,
Daer vele wondre in wesen
Van prophecien ende mede
Van uutnemender wijshede.
Die coninc vraechde den clerc
Menigherhande vraghe sterc,
Die hi hem berechte wale.

Titel. II. Ene. — van over zee *ontbr.* Vs. 1. I. c. was een. 2. I. II. so *ontbr.*; I. wilen eere; II. wile ere. 3. I. cl. die w. 4. I. II. soe goet a. 7. II. hen. 8. I. Die clerck h. 9. I. Sine boucke heb ic. 10. I. wondere. 11. I. en oic m. 12. I. Van grooter w. 14. I. II. Meneghe groete vr.; II. vr. ende st. 15. II. Dier.

Ooc vraechde hi ten selven male
Mede onder andre vraghen hem
Om tlant van Jherusalem,
Hoet daer mede soude gaen voort
(Dit was voor Gods gheboort
Vele meer dan dusent jaer).
(E. Fol. CXI. v. 1.) Die clerc seide openbaer,
Dat Jherusalem sekerlike
Thooft ware van al aertrike,
Ende dat noch te menighen tiden
Vele liede souden aen striden
Om te regneren daer binnen,
Die die stat zouden winnen
Ende ooc verliesen, alst God woude;
Ende datter gheboren sijn zoude
Een kint van eenre maghet fijn,
(I. Fol. CLII. r. 2.) Dat God ende mensche soude sijn,
Die dat volc soude bekeren
Ende gherecht ghelove leren,
Ende met sijnre doot of dwaen
Dat Adaem hadde misdaen,
Die helle storen moghentlike
Ende ontsluten hemelrike;
Ende dat comen soude van desen

Vs. 16. I. vraechdi hem ten. 17. I. Met sconen vr.; H. ander. 18. I. dat lant; H. dlant. 19. H. daermet g. s. v. 20. H. vore. 21. I. duust. 24. I. Ware thooft van eerderijke; H. al *ontbr.* 26. I. lieden; I. H. ane. 27. I. regeren; H. regneerne. 28. I. Ende die st.; H. de. 29. I. ooc *ontbr.* — als. 30. I. dat daer. 31. I. eere; I. H. ere maeght. 32. I. Die. 34. I. Ende trechte. 35. I. siere; H. sire; I. H. af. 37. I. scoren; H. moghendelike. 38. H. onsluten.

Van ghelove (*) een nuwe wesen,
Ende dat aertrike mit allen
Aen hem bina soude vallen,
Ende die souden, meerre ende minder,
Heten des Gods zoons kinder;
Ende dat dese souden poghen
Hoe si winnen souden moghen
Van Jherusalem dat lant scone,
Daer (†) haer here, die Gods zone,
Gheboren wort ende ooc sterf.
Ooc seide hi ter selver werf,
Hoe Mamet in sinen daghen
Gods soons kindre zoude verjaghen;
Hoe van Bulioen die vrome man
Tlant weder soude winnen dan;
Hoe Salladijn, alsic versta,
Tlant weder soude winnen daer na
Ende die kerstine daer uut verdriven.
Nu willic u voort scriven
Hoe dattet int einde sal vergaen,
Alse ons Sydrac doet verstaen.
Int einde seit Sydrac alsoe,

Vs. 40. I. Een niewe geloeve; H. Van gheloeve. 41. I. eerderike. 42. I. Bij na al an hem s. 43. I. meere. 44. H. des godsoens; I. sone. 45. I. dat *ontbr.* 47. I. Die stad van Jh. schone. 48. I. H. Daer; I. hare. 49. I. wert; H. wart; I. ooc *ontbr.* 50. H. tier. 51. I. Hoe Mamette. 52. I. soons *ontbr.* — kinder. 53. H. van Boilgoen; I. van Babyloen. 54. I. H. Dlant s. weder w. 56. I. H. Dlant. — weder *ontbr.* 57. I. daer *ontbr.* — ute driven. 58. I. wil ic — bescriven. 59. I. dat eynde; H. dat in dinde. 60. I. Als. 61. H. In dinde seeght; I. zeit S. daer toe.

(*) Het HS. heeft *onghelove.*
(†) Het HS. heeft *Dat.*

(E. Fol. CXI. v. 2.) Dat noch comen sal daer toe
Dat Noort volc met groten ghere
Trecken sal over dat meere,
Om te winnen dat heylighe lant;
Maer het sal hem so gaen in hant,
Datsi sullen discorderen
(I. Fol. CLII. v. 1.) Ende onghedaen weder keren,
Ende hem en sal na dat
Bliven mar ene stat
In al dat lant van over zee.
  Voort spreect aldus Sydrac mee,
Dat dat Noortsche volc noch comen sal
Ende passen die zee zonder ghetal,
Ende sullen winnen al dat lant
Ende besetten van haerre hant;
Maer si sullen hebben viande,
Die al vaste bi haren lande
Sitten sullen aen den cant,
Die hem dicke sullen doen pant
Daer sise moghen belopen;
Maer tusschen hem sal lopen
Een riviere diep ende niot smal,
Die dat coude water heten sal;
Dese riviere salmen dan
Bevelen enen stouten man

Vs. 62. I. sal alsoc. 63. I. groten *ontbr.*; H. herc. 64. I. H. dat *ontbr.* 65. H. winne theileghe. 66. I. hem *ontbr.*; H. hen; I. int. 68. I. onghevaen. 69. H. hen. 70. I. een. 71. I. H. al dlant. 72. I. Oec sprac S. mee; H. sprect Zidrac aldus mee. 73. H. Dat dNoertsche v. echt c.; I. noch *ontbr.* 75. I. alle dlant. 76. H. besette; I. besitten al v. hare. 77. I. sullen *ontbr.* 78. I. v. an h. 79. I. Selen zitten aen; H. anc. 80. H. hen; I. dicken. 82. H. hen. 83. I. H. Ene; I. d. et n. 84. I. Die tcoude; H. dat *ontbr.* 85. I. H. Die r.

Te behoedene ende enen vromen
Jeghen der viande over comen;
Dan sal die man een vrouwe minnen
Daer int lant, die hi ghewinnen
Ghaerne zoude tenen wive,
Rike ende ooc scone van live;
Maer sijn here die dan dat lant
Daer sal hebben al in hant,
En sals niet willen ghedoghen;
Daer omme sal die man gaen poghen
Hoe hi tlant mach verraden;
Den vianden sal hi ghestaden
Datsi comen sullen schiere
Heymelijc over die riviere,
Ende sullen tlant destrueren dan
(E. Fol. CXII. r. 1.) Ende hem ofslaen menighen man,
Ende tlant winnen al ghemene
(I. Fol. CLII. v. 2.) Sonder Babylone allene;
Want die van Babylone,
Die hem aen den vraeyen Gods zone
Houden sullen stille ende luut,
Sullen jeghen hem comen uut
Ende sullen dandre sconfieren
Ende jaghen over der rivieren
Tusschen tgheberchte danen si quamen,

Vs. 87. I. Te houdene. 88. I. over *ontbr.* 89. H. ene. 92. I. ooc *ontbr.* 93. I. die dair dat. 94. I. Hebben sal in sine hant. 95. I. Ende saelt. 97. I. hijt dlant; H. dlant. 100. I. Heymelijke. 101. I. H. dlant strueren. 102. H. hen; I. H. af. 103. I. Ende w. dlant gh.; H. dlant. 105. I. *Dit vers ontbr.* (*doch na het volgende is een regel uit gelaten*); H. van binnen Bab. 106. H. hen; I. vraeyen *ontbr.*; H. godsone. 108. H. hen. 109. I. dandere; I. H. scoffieren. 110. I. die r.

Beide met scande ende met blamen;
Hem diese verriet sullen si vaen
Ende vele sullen sire verslaen;
Ende over enen tijt daer na,
Als ic in die prophecie versta,
Sullen Tarteren ende Grieken mede
Maken een eendrachtichede,
Die gheviande waren te voren,
Ende sullen vellen allen toren
Ende maken een groot ghespan
Op Gods zoons kindre dan;
Die riviere sullen si passen,
Hare hulpe die sal wassen,
Si sullen tlant winnen al,
So dat nietmeer bliven en sal
Den kerstenen thaerre pertyen
Dan allene Alexandrien;
Si sullen winnen mede
Jherusalem, die heilighe stede,
Ende grote rijcheit winnen daer:
Dit sal sijn Gods kindren zwaer;
Die viande sullen dat lant
Langhe tijt houden in hant,
Want Gods kindre met scanden
Sullen trecken te haren landen,

Vs. 112. I. H. scanden; I. e. m. scamen. 114. I. siere. 116. H. inde pr. 117. I. e. Griecxe; H. e. Griexe. 118. I. een *ontbr.*; H. ene. 119. I. viande. 120. I. zelen willen haren t. 121. I. Wreken ende. 122. I. Op die G. kinder. 123. I. rivieren. 124. H. Hoer. 125. H. selent; I. H. dlant. 126. H. nemmeer; I. nemmermeer. 127. I. k. met haerre. 129. I. w. wel m. 132. I. sal wesen G. kinderen; H. sijn Gods soens k. 134. I. H. Langhen; I. in de h. 135. H. Want Godssoens k.; I. kinder zelen met. 136. I. Sullen *ontbr.* — Tr. in h.; H. tr. thoren.

Alse die ghene die sijn verwonnen
Ende hem niet verweren en connen.
Hier na, so seit die prophecie,
(I. Fol. CLIII. r. 1.) So sal echt die Noordsche pertie —
(Dat sijn die ghene, wildijt weten,
(B. Fol. CXII. r. 2.) Die van Romen sijn gheseten
Nederwaert also voort,
Oost, Noortoost ende Noort
Ende Noortwest, dat ghijt wet.
Si heten ooc Latine met,
Om datsi houden die wet
Die de Roomsche kerke set.
Also verre ooc alsmen doet
Die misse, des sijt vroet,
Ende die ghetiden in Latijn,
Weet datsi Latine sijn
Na der ouder boeken zede.
Occidenten heten si ooc mede:
Dit is tgherechte kerstenheit.
Nu hoort wat die prophecie seit:) —
Van desen sal een groot deel
Over tmeer trecken gheheel,
Ende sullen dan alte hant
Den vianden of winnen tlant,
Ende hem na volghen na dat

Vs. 137. I. Als. 138. H: hen; I. en *ontbr.* 139. I. H. so *ontbr.*; H. seeght. 142. H. v. Rome. 144. I. ende *ontbr.* 145. I. wedt. 146 en 147. I. *Deze beide verzen ontbr.* 148. I. zedt. 149. I. ooc *ontbr.* 150. I. m. s. d. vr. 152. I. Weedt. 153. I. o. lieder z. 154. I. H. heetet. — si *ontbr.*; H. ooc *ontbr.* 155. I. es rechte. 158. I. meer; H. mere tr. al gh. 160. I. aff; H. af; I. H. dlant. 161. H. hen; I. v. om d.

Tote Baldach der groter stat;
Ende dan so sullen si daer
Ligghende bliven twee jaer.
Hier en binnen so sal dan
Den vianden wassen an
So grote hulpe van allen ziden,
Datsi dan sullen bestriden
Sterkelijc des Gods zoons kinder;
Maer die viande sullen ghinder
Ghesconfiert worden mit ghewelt,
Ende Gods zoons kindre zullen tfelt
Dien nacht behouden daer;
Ende des anders daghes daer naer
Sullen die viande recoevereren
Ende tes Gods zoons kindre keren
Met so groten moede dat
(I. Fol. CLIII. r. 2.) Sise sullen optie stat
Sconfieren daer scandelike
Ende jaghense uten rike,
Vele doden ende verminken
(E. Fol. CXII. v. 1.) Ende vele salre verdrincken
In die riviere van dien
Daer si over wanen vlien;
Tlant sullen si ter vaert

Vs. 162. I. goeder. 163. I. so *ontbr.* 165. I. en *ontbr.* — so *ontbr.* 166. H. Dien. 167. I. groot goet ende h. in a. 168. I. Dat sise selen dan b. 169. I. Sterckelike; H. Starclike die G. 171. I. H. Ghescoffiert; H. werden. 172. I. Ende die G. kinder z. tvelt; H. kinder. 174. H. des naest daeghs; I. anders *ontbr.* — daechs. 175. I. vercoevereren; H. recovreren. 176. I. des — kindren; H. kinder. 178, 179. I. *aldus:* Sij bliven selen op die stat Ghescoffiert jammerlike. 179. H. Scoffieren. 181. I. Ende vele. 184. I. waenden. 185, 186. I. *aldus:* Dlant zelen rumen ter vaert Ende trecken ten lande waert. 185. H. Dlant s. si metter v.

Rumen ende trecken thuus waert
In Occidenten danen si quamen,
Met groten jammer ende blamen.
Dan sullen dese trecken schiere
Anderwerf over die riviere,
Ende winnen altehant
Dat heilighe Gods zoons lant,
Jherusalem ende Babylone
Ende ander steden groot ende scone,
So dat Gods zoons kindere en sal
Niemeer daer bliven int ghetal
Dan Alexandrien allene
Ende noch een vestkijn clene,
Is in dat gheberchte ghestaen.
Dus zwaerlijc selt daer vergaen
Gods zoons kindren, als ghi hoort:
Nu hoort hoet varen sal voort.

Hoe paeus ende keyser sullen trecken over zee, ende wat daer ghevallen sal. — II.

Nu alse dese jammerlike mare
Cont wort ende openbare
In Occidenten met rouwen groot

Vs. 187. I. daen. 188. I. Met j. e. met groter bl.; H. jammere e. met bl. 191. I. H. Ende weder w.; I. al *ontbr.* 192. I. Des helichs. 194. H. staede. 195. I. zoons *ontbr.* — kinder; H. kindren. 196. I. Nemmermeer; H. Nemmer; I. H. daer *ontbr.* 197. H. Dan Alexandrie. 198. I. eene veste. 199. I. Ende in. 200. I. H. swaerlike saelt. 201. I. kinder. 202. I. hoet vergaen sal.

Titel. I. Hoe die p. e. die k. o. die z. tr. zelen, e. w. hem gh.; H. w. hen gh. Vs. 1. I. Nu sal die j.; H. Nu sal d. 2. I. H. werden. 3. H. In Occident; I. rouwe.

(Want omme der goeder liede doot
Ende omme tferlies vanden lande
Sal daer rouwe sijn menigherhande),
Nu sal dat volc al ontsteken
Om dese overdaet te wreken,
(I. Fol. CLIII. v. 1.) Ende sullen thant alle haer vaert
Setten' tOrienten waert
Met moede sterc ende heet,
Ende sullen dan alle zijn ghereet
Binnen vijf maenden ende drie jaren,
So datsi dan sullen varen
Met groter macht over zee,
Alse te keren nemmermee
Si en hebben die viande versleghen
(E. Fol. CXII. v. 2.) Ende tlant weder ghecreghen,
Ofte si sterven allegader.
Die paeus, haer overste vader,
Ende haer overste prinche der wet
Dese sullen beide met,
Ende vele coninghen ende landsheren
Dese sullen met groter eren
Den vianden op rinnen
Ende sullen hem tlant of winnen,
Ende vele salre sijn verslaghen.
Dus sullen sise jaghen

Vs. 4. I. Want *ontbr.*; I. H. omder; I. lieder. 5. I. om tverlies; H. omt verlies. 8. I. Ende willen d. o. wr. 9. I. te hant; H. althant; I. H. alle *ontbr.*; I. hare. 10. I. Ghereden tOr.; H. Setten tote Or. 11. I. Met stercken m. h. 12. I. H. alle *ontbr.* 15. H. over die z. 16. I. Alsoe; I. H. keerne. 17. I. Sine h. 18. I. H. dlant; H. vercreghen. 19. I. Of; H. Oft. 21. I. Ende die keyser, dat wedt. 22. I. Selen b. varen met. 23. H. coninghe. 25. H. Dien. 26. I. Ende den vianden tl. af; H. hen dlant af. 27. H. salder. 28. I. verjaghen.

Tote Baldach ongheviert,
Daer si voren waren ghesconfiert;
Ende alsi drie maende ende een dach
Gheleghen hebben te Baldach,
Sullen die viande recoevereren
Op enen Zondach ende keren
Op Gods zoons volc fellike
Ende versamenen ghemeenlike
Om te verslane algader.
Dan sal die overste vader
Van Gods zoons huse zaen
Tote sinen volke gaen
Ende sal hem troostelijc spreken ane
Ende ooc ghebieden te slane
In die viande met eren,
Inden name Gods zoons haers heren.
(I. Fol. CLIII. v. 1.) Daer sullen si met prighe
Vergadren te wighe,
Ende dat zal zijn die felste strijt
Die hem gheviel in haren tijt;
Maer Gods zoons kindren zelen
Hem haren God bevelen,
Ende zeghe vechten met eren groot
Ende so vele viande slaen doot
Datmens ewelijc sal ghewaghen;

Vs. 30. I. sij teerst w.; H. vore; I. H. ghescoffiert. 31. I. als zij dr. maent; H. enen. 32. I. h. voir B. 33. I. vercoevereren; H. recouvreren. 36. I. versamen; H. Datmen cume sach des ghelike. 39. H. Van Godsoens; I. husen. 40. I. Ende te s. 41. I. Ende spreken hem troostelike ane. 42. I. ooc *ontbr.* — gh. hem te. 43. H. Inde v.; I. vianden. 44. H. n. Godsoens des heren; I. n. ons heren. 46. I. H. Vergaderen. 47. I. die meeste strijt. 48. I. Die nye gh.; H. hen. 49. I. zoons *ontbr.* — kinderen; H. kindre. 50. H. Hen. 53. I. eeuwelike.

Ende van daer sal mense jaghen
Vermoit, gram ende erre,
Sevenendedertich dachvaerden verre
Toten droghen boom, ende daer
(E. Fol. CXIII. r. 1.) Sullen si bliven daer naer
Ligghende omtrent twintich weken;
Ende hem en sal ghebreken
Vitaelge noch ander goet,
Want si sullen mitter spoet
Alle die lande winnen daer,
Ende tfolc sal al claer
Vallen an tghelove ende an die wet,
Die de Gods zone sal hebben gheset;
Ende die dat niet en willen ontfaen,
Sullen alle ten zwaerde gaen.
Mochten spreken crude ende stene,
Si souden alle zegghen ghemene:
»Hi is wel zot ende verdooft,
Die anden Gods zone niet en ghelooft!"
Ende hier na over twintich weken
(Alse die prophecien spreken)
Sullen die viande recoevereren
Ende op Gods zoons kindre keren
Met moede ende met machte groot,
Alse alle te blivene doot

Vs. 54. I. Ende *ontbr.*; I. H. selen sisc. 56. H. dachvaerde. 57. H. boeme. *Tusschen* 59 *en* 60. I. Alsoe die prophecien spreken. 60. H. hen; I. sal niet gh. 64. I. H. dat volc; I. al djaer. 65. I. Ant gh. vallen ende; H. ant gh. — *Het tweede* an *ontbr.* 66. I. Die die G. sone heeft gh.; H. Die godsone. 67. H. niene w. 68. I. al te. 70. I. al; H. s. z. a. gh. 71. I. wel *ontbr.* 72. H. godsone niene gh. 73. I. na *ontbr.* 74. I. Als; H. Alsoe. 75. I. vercoevereren; H. recovreren. 76. I. op die Gods kinder. 78. I. H. alle daer te.

Ofte verwinnen metter hant,
(I. Fol. CLIV. r. 1.) Om te behouden wijf ende lant.
Daer sullen die viande echt
Leellijc verliesen tghevecht;
Want van twintich cume een
Salre ontgaen int ghemeen
Sine sullen bliven verslaghen;
Hem so sullen dandre jaghen
Toten groten droghen boome:
Dat is, alsict gome,
Een ander droghe boom
Dan ic te voren nam goom.
Daer sullen die viande scheiden
Ende niet meer dorren verbeiden.
Trecken so sal deene partie
In dat lant van Torkie,
Ende dander in Grieken lant,
Alse die ghene die sijn ghescant;
Want uut dien tween landen, seit tLatijn,
(E. Fol. CXIII. r. 2.) Sullen si meest gheboren sijn.

Hoe die paeus misse doen sal ten droghen bome, ende wat wonder daer gheschien sal. — III.

Alse dese liede dan van Noort,

Vs. 79. H. Oft te verwinne. 80. I. H. behoudene; I. lijf. 81. I. vianden. 82. I. Leelijke; I. H. v. dat ghevecht. 83. H. twinteghen; I. tw. salre c. 84. I. Salre *ontbr.* — in dat gh. 86. H. Hen; I. so *ontbr.* — dandere. 88. I. als ic; H. alsoe ict. 90. I. Dan dair ic te v. af n. g. 92. H. nemmer; I. nemmermeer d. beyden. 93. I. so *ontbr.* 94. I. van Tuerkenye. 95. I. dandere; H. dandre. 96. I. Als; H. Alse de gh. 97. I. uten tw.; H. seeght dL.

Titel. H. messen; I. H. sal onder den dr.; I. boem — wondere — selen; H. wondre.

Diemen Latine noemen hoort,
Met deser eren, met deser vromen,
Tote desen droghen bome zijn comen,
Sullen si twee maende bliven daer;
Ende alle daghe daer naer
Sal hem comen vitaelgie
Van allen ziden, zonder faelgie;
Want al tfolc ghemeenlijc dan
Sal hem met herten vallen an,
Om die miraclen die si sien
Sullen daghelijcs daer gheschien.
Ende rechte opten Paeschdach
(Also alsic ghescreven sach)
(I. Fol. CLIV. r. 2.) So sal haer overste vader,
Vader der vadre algader,
Sacrificie doen onder dien boem,
Daer menich toe sal nemen goem.
Ende optie ure, sijts ghewes,
Dat tsacrament volmaect es,
Daer si alle vallen op hare knien,
Salmen dien droghen boom zien
Groeyen, bloeyen ende loof draghen.
Ic en conste u niet ghewaghen
Wat vruechde dan daer sijn sal;

Vs. 2. I. Dm. Latinen. 4. I. H. desen groten b. 5. I. sij bl. twee maenden d.; H. maent. 7. I. Selen h. c. vitalien; H. hen. 8. I. faclien. 9. I. tvolc; I. alt volc ghemeenlike. 10. H. hen. 11. I. mirakelen; H. di zi. 12. I. Die dagelixs zelen gh. 13. I. recht; H. optien. 14. I. Na dat ic; H. Alsoe ict; I. H. bescreven. 16. I. *Dit vers ontbr.*, *doch voor* 17 *aldus:* Sacrificie doen algader Ende misse doen onder den drogen boem. 18. H. m. s. t. n. 19. I. op die; H. sijds. 20. H. Dat sacr. 21. I. alle *ontbr.*; I. H. haer. 22. I. den. 24. I. Ic *ontbr.* 25. H. vrenden; I. vruechden. — dan *ontbr.*

Want dat heidene volc al,
Dat noch niet en gheloofde claer,
Sal nu weten openbaer
Dat Gods zoons ghelove si
Seker ende salich daer bi.
Lude sullen si doen ghewach:
» Dit is die salighe dach,
Dattie vraeye Gods zone
Verrees vander doot scone,
Die dus ghedane wonder doet:
Die hem dienen, si sijn vroet!"
(E. Fol. CXIII. v. 1.) Dan sal hem allen sijn becant,
Dat hem die Gods zone heeft ghesant
Sine gracie, om datsi hare ande
Ghewroken hebben op sine viande.
Dese boom, onder wien
Dese wondre sullen ghescien,
Is zo groot, dat weet wale,
Datten cume teenen male
Si zeven omme vessemen moghen
Met armen uut ghetoghen;
Ooc so is hi hol binnen.
Te desen bome so sal beghinnen
Die wilde woestine voort an,
Daer voort en woont wijf noch man.

Vs. 26. I. heyden; H. heidijn. 27. H. niene gh.; I. en *ontbr.* 28. I. Sal dan w. 29. I. Dat tGods zone. 30. H. salechlee. 31. H. Beide s. 32. I. Dat; I. H. heilighe. 33. I. H. Dat die. 34. I. H. Vander d. verrees sc. 35. I. gedaen; H. wondre. 37. H. hen. 38. H. hen die godsone; I. hevet. 39. H. datsi sine a.; I. hair hande. 42. I. wondere. 43. I. dat *ontbr.* 44. I. Datten niet t. 45. H. sevene; I. H. om; I. v. souden m. 47. I. so *ontbr.* 48. H. Tesen; I. H. so *ontbr.* 50. I. Daer novt en woende.

(I. Fol CLIV. v. 1.) Van daer zullen si varen soeken
Hare viande tallen hoeken;
Ende als si niemene en vinden,
So sullen si met gheninde
Die lande daer besetten
Ende weder keren, zonder letten,
In Gods soons stat Jherusalem,
Daer men wilen cruuste hem.
Ende daer na, also wijt vinden,
Sullen comen die felle Inden
Ende sullen stichten roof ende brant
Inder Nubiene lant:
Dats een volc, sijts ghewes,
Dat aen Gode ghelovich es.
Dan so sullen dese te handen
Aen Gods volc om hulpe zanden,
Dat hem te hant sal gheschien.
Daer so sullen die Inden vlien
Ende ghesconfiert sijn ghemene.
Daer omme sullen die Nubiene
Onderdaen bliven voort
Gods zoons volke van Noort,
Om dat sorcoers datsi hem zinden
Jeghen die felle Inden.
Ende over enen tijt hier na

Vs. 52. H. Hoer. 53. H. alse; I. niement. 54. I. H. gheninden. 55. I. landen. 57. I. soons *ontbr.* 59. I. als. 62. H. Indier Nubiane; I. Nubianen. 63. I. Dat es; H. sijds. 64. H. ane; I. gheloevende. 65. I. so *ontbr.*; H. thanden. 66. I. Ane; H. helpe. 67. I. Die hem; H. hen thant. 68. I. H. Dan; I. so *ontbr.* 69. H. ghescoffiert; I. sijn *ontbr.* 70. H. om; I. Nubeene. 72. I. volc. 73. I. Om surkoers dat wij h.; H. Om dsorcoers — hen. 74. I. Jegens; H. Mede te werne die.

(Alsic inden boec versta),
(E. Fol. CXIII. v. a.) Alse die Tarteren ende die Grieken
Dat vernemen ende verrieken,
Dat God so groten voorspoet
Aen dit salighe volc doet,
Sullen si dan met allen
Aen dat goede ghelove vallen,
Dats aen dese van Noort;
Ende van dan sullen si voort
Gods zoons kindre bistaen
Ende hem altoos sijn onderdaen.

(I. Fol. CLIV. v. a.) **Hoe die kerstene heren sullen trecken in Iherusalem ende enen coninc daer setten mids den vonnesse ons heren. — IIII.**

Over enen tijt na dese sake,
Alse leven wanen met ghemake
Gods zoons kindre van Occident,
So sal comen van Orient
Ombekent volc sonder ghetal,
Dat aen afgode gheloven sal.
Dese sullen die[n] Latinen
Vele scaden doen ende pinen,

Vs. 77. I. Als; H. entie. 79. I. God *ontbr.* 80. H. Ane dat; I. God al dien salegen. 82. H. Ane; I. An Gods zoens kinder geloeve v. 83. I. Dat es. 85. I. kinder; H. kinderen. 86. H. hen.

Titel. I. h. tr. zelen te Jh. — daer *ontbr.* — mits Gods voirsiene; H. *alleen de zes eerste woorden. Voor het overige is een regel opengelaten, doch de rubricator vergat dien in te vullen. Aan den voet der bladzijde staat de titel, als meermalen*, pro memoria, *aangeteekend:* daer *ontbr.* — mids Gods verwisene. Vs. 2. I. Als sij w. l. m. 3. I. kinder. 4. I. H. c. uut Or. 6. I. afgoden. 7. H. dien; I. den. 8. I. scanden.

Ende tlant meest winnen schiere
Tote optie voorseide riviere,
Die dat coude water is ghenant;
Ende op dier rivieren cant
Sullen si worden wederstaen
Van drien husen, hebbic verstaen,
Die, als ic hebbe ghelesen,
Van oordenen sullen wesen.
Dese met ghenindighen zinnen
Sullen dat volc daer verwinnen
Ende dat meerre deel ontliven;
Ende si die te live bliven,
Sullen hem bekeren scone
Toten vrayen Gods zone
Ende sire wet sijn onderdaen:
Dus selt hem al in hant gaen.
Nu als sijt al hebben verwonnen
Ende niemeer vernemen en connen
Erghent viande in aertrike,
(E. Fol. CXIV. r. 1.) Sullen die heren ghemeenlike
Weder achter nemen hare vaert
Tes Gods zoons stat waert,
Die Jherusalem is ghenant,
Ende sullen besetten dat lant

Vs. 9. H. dlant. 10. I. op die. 11. H. dat *ontbr.*; I. Die tcoude — ghenaemt. 12. H. optiere; I. der. 13. I. werden. 14. I. husen, sonder waen. 16. I. H. ordenen. 18. H. v. weder v.; I. daer *ontbr.* 19. I. Ende dmeeste; H. Ende dmeerre — ondliven. 21. H. hen. 22. I. Ane den; H. goedsone. 23. I. sijnder. 24. I. H. saelt; H. hen. 25. H. alsi al; I. sij. — al *ontbr.* 26. H. nemmeer; I. nemmermeer. — en *ontbr.* 27. H. Erghen; I. Yewerincx v. in eerderike. 28. I. Selen u die. 29. I. n. die v.; H. haer. 30. I. Tote G. soens kinderen w. 31. I. ghenaemt. 32. I. besitten dlant.

Met drien husen daer ic u
(I. Fol. CLV. r. 1.) Hier voren of seide nu;
Ende so sal sijn voort
Onder die heren groot accoort,
Alle vrienscap ende minne,
Met trouwen, met gansen sinne.
Dan so sullen die heren
Vergadren ende tracteren
Om enen here die al
Aertrike regeren sal.
Ende om die trouwe die dan sal sijn
Onder die heren sterc ende fijn,
Sal elc theerscap weder zegghen
Ende selt opten andren legghen
Ende spreken: »Ghi sijts bat waert,
Bidien ghi hebt meer vertaert
In Gods dienste dan ic doe,
Ende ooc meer ghedaen daer toe,
So dat ghijs vele bat waert sijt."
Ende alse dit dus enen tijt
Gheduert heeft, so sullen si
Enen dach legghen daer bi,
Daer si alle vergadren zelen
Ende Gode die dinc bevelen
Ende hem bidden met zinne,
Dathi hem gheven wille te kinne

Vs. 34. H. vore; I. H. af. 35. I. so *ontbr.* 38. I. H. Ende trouwe. 39. I. so *ontbr.* 40. I. H. Vergaderen; I. e. craijeren. 43. I. dan *ontbr.* 44. H. h. goet e. 45. I. heerscap. 46. H. Elc; I. H. saelt — anderen. 47. I. Ende sal spr.; H. sijds. 48. I. Bedi ghij. 49. I. dienst. 51. I. vele *ontbr.* — weerdich. 53. I. so *ontbr.* 55. I. H. vergaderen. 56. I. dese. 58. H. hem *ontbr.*; I. kinnen.

Openbare, niet stille,
Wien men theerscap bevelen wille.
Dan sal vertoghen onse here,
Wien hi wille dattie ere
Ontfa van dierre heerscapien.
Dan sullen si benedien
Gode van desen saken,
Ende sullen dien here make[n]
Ende coninc van al aertrike.
(E. Fol. CXIV. r. 2.) Ende dan so sal sekerlike
Ene vrienscap sijn ende een accoort
(I. Fol. CLV. r. 2.) In al die werelt, weder ende voort,
So dat oorloghe groot noch smal
In al die werelt wesen en sal.
Aldus, als ghi hebt vernomen,
Sal aertrijcs heerscapie comen
Op dat volc van Occident:
Dat sijn die Latine bekent,
Die uten Noorden sijn gheboren,
Alse ghi hier voren moghet horen.
Dese tijt sal sijn, seit die lesse,
Omtrent die quade gheboornesse
Antekersts des valschs propheten,
Die des duvels zone sal heeten.

Vs. 59. I. Openbaer; I. H. n. al st. 60. I. H. th. gheven w. 61. I. sal hem v. 62. H. Wie; I. dat die. 63. H. vandier; I. vander. 64 *en* 65. I. *aldus:* Dan zelen zij Gode al b. Ende loven vanden saken. 65. H. deser. 66. I. H. maken. 67. I. Ende *ontbr.* — eerderike. 68. I. so *ontbr.* 69. H. Een — ende en; I. vrientscap. 70. I. al *ontbr.* 71. I. gr. ende smal. 72. I. Inder w. twint w.; H. die w. sijn en. 74. I. Sal in eerderijc heerscap c. 77. I. uten Noordenen. 78. I. Also als ghij hoirdet voren; H. vore moeght. 79. H. seeght. 81. H. Antkersts; I. Antkerst d. quaets pr. 82. H. Die sduvels.

Na desen tijt salmen sien
Vele groter wondre gheschien:
Lant ende stede sullen versinken,
Vele volcs so sal verdrincken,
Vele berghe ende ooc dale
Sullen worden altemale
Slecht, ende vele zwaerre brande
Sullen ghevallen inden lande,
Ende menich ander wonder met
Dat hier niet en is gheset.
Dese wondre sullen gheschien al
Om dat Antekerst comen sal,
Die mids des duvels werken
Vele vernoys sal doen der heiligher kerken,
Als ghi hier na horen selt
Daert u sal worden vertelt.

Hoe die besloten Joden uut comen sullen ende die kerstene destrueren. — V.

Mechodosius, die heilighe man,
Die martelic om Gods ghewan
Ende bisscop in Grieken was,
Maecte een boec daer ic in las
Der werelt beghin ende haer inde,

Vs. 84. I. grote wondere. 85. I. Landen, steden; H. staede. 86. I. H. Ende vele; I. so *ontbr.* 87. I. b., vele d. 88. I. H. Selen slecht worden (H. werden) te male. 89. I. H. Slecht *ontbr.* 91. I. meneghērande wondere. 92. H. niene werdt gh. 93. I. wondere. 94. I. H. Antkerst. 95. I. H. den duvel sal w. 96. I. H. sal doen *ontbr.* 97. I. Also ghij wel horen. 98. I. Hier na, alst u wert v.; H. werden ghetelt.
Titel. H. beslotene J. ute selen c. entie k. d.; I. uut selen c. ende.
Vs. 1. I. Vethodosius. 2. I. H. om Gode. 4. I. eenen.

(I. Fol. CLV. v. I.) Int welke ic bescreven vinde,
Ghelijc dat luden Sydracs woort,
(E. Fol. CXIV. v. I.) Dattie Latine (dats die van Noort)
Winnen sullen herde scone
Jherusalem ende Babylone
Ende al Orienten lant.
Ende als zijt al hebben in hant
Ende ooc brocht ten kerstijnhede
Ende nerghent en hebben onvrede,
Ende haren tijt dan gaen leiden
In weeldigher ledicheiden,
In eten, in drincken ende in feesteren,
In bruloften ende in hoveren
Ende om te stichtene grote palayse,
Daer si hem in maken ayse,
Ende uut alre vresen sijn gheset
Ende uut alre enicheden met,
Dan sullen, hebbic verstaen,
Die poorten worden ontdaen
Daer Alexander in sloot
Vanden Joden een groot conroot,
Om dat quade onmenschelijc leven
Daer si hem toe hadden ghegheven,
Alse Scolastica wel zegghen can.

Vs. 6. I. In welc dat ic. 7. I. luut. 8. I. Dat u die Lat.; H. Dat die. — die *ontbr.* 12. H. alsijt; I. al *ontbr.* 13. I. Ende al bracht; H. bracht. 14. I. Ende sij niewerinx h.; H. nerghen. 15. I. dan *ontbr.* 16. I. In verweender l.; H. In ledegher weeldecheiden. 17. I. H. *Het tweede en derde* in *ontbr.* 18. I. brulochten en h.; H. bruidlochten. 19. I. Ofte stichten. 20. H. hen; I. h. selven m. 21. H. alder; I. sijn *ontbr.* 22. H. alder; I. alre vechtinghe m. 23. I. heb ic. 24. I. H. werden. 25. I. Daer in Al. sl.; H. inne. 26. H. den *ontbr.*; I. groot *ontbr.* 27. H. Om dquade; I. dat *ontbr.* 28. H. hen; I. hem h t. g. 29. I. wel *ontbr.*

Dese sullen uut comen dan
So vreselike zonder ghetal,
Dat aertrike al beven sal
Ende niement en sal dorren
Jeghen dit volc hem porren,
Om den groten ducht van dien.
Die liede zullen vlien
Op berghe, in hole, in wouden,
Om hem daer in tonthouden,
Ende sullen van honghere sterven daer,
Om groten sonderlinghen vaer.
Leellijc sal sijn des volcs vorme;
(I. Fol. CLV. v. 2.) Menschen, beesten ende worme
Sullen si eten, des sijt vroet,
Ende mede drincken haer bloet,
Si sullen eten [ten] selven tiden
Kindre die si sullen sniden
Uut der moeder lichamen:
(E. Fol. CXIV. v. 2.) Dies en sullen si hem niet scamen!
Si sullen destrueren menich rike
Ende besmetten jammerlike.
Ende niement, alsic hebbe verstaen,
En salse dorren wederstaen;
Maer dat jammer ende dat leit
Datsi dan der kerstenheit

Vs. 30. I. H. Dit volc sal; H. ute. 31. H. vreeslec. 32. I. eerderike. — al *ontbr.* 33. H. nieman. 34. I. dat. 36. H. De l. die selen; I. Selen die lieden vl. 37. I. In berghen, in holen; I. H. ende in w. 38. I. Ende h. d. in onth.; H. hen. — in *ontbr.* 39. I. van honghere *ontbr.*; H. hongre. 43. I. eten, sijts. 44. I. Ende oic dr. 45. H. ten; I. te dien t. 46. I. Kinderen. 47. I. H. Uter m. 48. H. Des — hen. 49. H. strueren. 51. H. nieman.

Doen zullen al over al,
Dat sal sijn al zonder ghetal.
  Hier op so verlaten hin
Die Joden noch in haren zin,
Ende willen segghen overluut,
So wanneer dese comen uut,
Datsi al aertrike zullen winnen
Ende an haer ghelove [doen] rinnen;
Maer si dolen sere in desen:
Het en mach also niet wesen;
Want over enen corten tijt na dat,
Als si ghewonnen hebben die stat
Int heilighe lant die heet Joppem,
Sal onse here jeghen hem
Senden enen vromen man
Met enen cleinen here nochtan,
Die op ene ure sal
Dat quade volc verslaen al.
  Hier na sal, twaren,
Die Roomsche coninc varen
Wonen in Jherusalem,
Ende daer sal hi houden hem
Tien jaer ende een half met,
(I. Fol. CLVI. r. 1.) Ende dan sal, dat ghijt wet,
Antekerst openbare wesen,

Vs. 55. I. Selen doen; I. H. *Het eerste* al *ontbr.* 56. I. H. al *ontbr.* 57. H. hen; I. hem. 58. I. Die J. zeer in h. zen; H. sen. 60. I. So *ontbr.* 61. I. al *ontbr.* — eerderike. 62. I. H. doen. 64. I. Het *ontbr.*; H. Et. 65. I. enen *ontbr.* 66. H. Alsi gh.; I. die *ontbr.* 67. I. lant Jherusalem; H. Joppen. 68. H. hen. 70. H. Die met luttel volcs dan. 71. H. Op ene cleine ure sal; I. een. 72. I. verwinnen. 73. I. te waren. 76. I. d. na sal. 77. I. h. jaer m. 78. I. sal, ic wille gh. 79. I. H. Antkerst (*en zoo verder altijd*); I. openbaer.

Daer ic u voort of sal lesen.
Dese woort oft ghelijc aldus
So scrivet Mechodosius.

Van Antekersts gheboort. — VI.

In Sydracs boec so lesen wi dat
Te Babylonien in die stat
Antekerst sal sijn gheboren.
Mechodosius brinct ons voren,
(E. Fol. CXV. r. 1.) Dat het sijn sal in Chorozaym,
Ende datmen op sal voeden hym
In die stede van Bethsayda,
Ende dathi regneren sal daer na
In Capharnaum die stede.
Sydrac die seit ons mede,
Dat Antekerst sal sijn ghewonnen dan
Van enen wive ende van enen man,
Ende dat sijn moeder, alse wi lesen,
Des duvels al vol sal wesen
Vander uren, in waerre dinc,
Datsi eerst haer lijf ontfinc
Van Dans gheslachte, hebbic vernomen,
Daer luttel goets of is comen,

Vs. 80. I. H. u *ontbr.*; H. vore af hebbe ghelesen; I. af. 81. I. off ghelike dus. 82. I. So *ontbr.*; I. H. scrijft Methodosius.

Titel. I. Van Antkerst gheboirte; H. gheboerten. Vs. 1. I. b. wij l. d. 2. I. Dat te; H. Te Babylonie. 4. I. H. Methodosius; H. bringt; I. br. te v. 5. H. Dattet; I. Dat sal sijn in Torozaym. 6. I. dm. daer sal. 7. I. stat v. Bethsadya. 9. I. In Carphanaum. 10. I. die *ontbr.*; H. seeght. 12. H. *Het tweede* van *ontbr.* 13. I. dat *ontbr.*; I. H. als. 14. I. Sal des d. al v. w. 15. I. uren der waerliker d. 16. I. haer *ontbr.* 17. I. Van Chayms g., heb ic. 18. I. aff; H. af.

Van wies gheslachte Judas was
Die Gode verriet, alsic las.
Als Antekerst wort openbaer
Ende wonder werct hier ende daer,
Ende die Roomsche coninc siet
Dat meest tfolc an hem tiet,
Ende hijt niet en can wederstaen,
So sal hi optien berch gaen
Ter stede die Galgatha heet,
Daer onse here sinen doot leet,
Ende sal sine crone nemen van
Sinen hoofde ende settense dan
(I. Fol. CLVI. r. 2.) Op dat cruce mitter vaert,
Ende heffen sine hande te hemele waert,
Ende sal dat kerstenrike algader
Opdraghen Gode den vader:
Ende dan sal dat cruce zaen
Inden hemel worden ontfaen
Met des conincs crone daer.
Dat sal teken sijn voorwaer,
Dat ende neemt dat Roomsche rike
Ende alle macht op aertrike.
Ende als dat cruce wort ontfaen
Inden hemel also zaen,
Sal die coninc einden sijn leven

Vs. 21 *en* 22. I. *aldus:* Als A. hier naer Wonder werct openbaer. 21. H. Alse A. wert openbare. 22. H. dare. 24. I. Dat tvolc m. an. 25. H. niene c. 26. I. opten. 27. I. die Calvarien h. 28. H. h. die d.; I. sijn. 29. H. sinen. 32. I. Ende sine hant slaen ten hemel w.; H. themle. 33. I. s. tkerstenrijc; H. dat *ontbr.* 34. I. Opdr. G. onsen v. 36. I. H. werden. 37. I. Midts des; H. Mettes. 38. H. salt. 39. H. dat kerstenrike. 40. I. Dat a. machte op eerderijke. 41. I. H. alse; I. wart; H. werd. 43. H. inden dleven.

Ende den gheest te Gode gheven,
(E. Fol. CXV. r. 2.) Ende dan sal alle aerdsche ghewelt
Mids Antekerst sijn ghevelt;
Want God sal hem ghehinghen
Dat hi wonder toe sal bringhen:
Blinde sullen sien ontfaen,
Crepele sullen rechte gaen,
Dove sullen horende wesen,
Besetene zullen ghenesen,
Die zonne sal hi doncker maken,
Die mane root alse scarlaken.
In desen valschen teekenen so sal
Hi tfolc meest bedrieghen al;
Want al dunct den lieden des
Dat elc teeken aldus es,
En sal nochtan niet sijn alsoe,
Maer die duvel salt bringhen toe
Met sinen subtilen dinghen,
Mids dats hem God [sal] ghehinghen.
Inden tempel sal hi sitten mede,
Alse onse here Jhesus Cristus dede,
Ende den volke subtijlheit leren,
Daer hijt mede sal verkeren.
(I. Fol. CLVI. v. 1.) Dese woorde scrijft ons aldus
Die heilighe Mechodosius.

Vs. 44. I. Ende sinen gh. 46. H. Mids Antkerste. 48. H. w. s. t. br. 49. I. Blijnde zelen licht o. 50. I. Cruepel; H. Crople. 52. I. Die beseten sijn z.; H. selen oec gh. 54. I. als; I. H. een sc. 55. I. teeken. — so *ontbr.* 56. I. Hij dat volc b. 58. I. alsoe es. 59. I. Ende en sal niet. 60. I. H. saelt. 62. I. dat; I. H. sal. 64. I. Als; H. Alsoe; I. Jhesus *ontbr.* 66. I. hij met. 67. I. word. — ons *ontbr.* 68. I. h. Meth.

Nu willic u dan meer lyen
Van meester Sydracs prophecien.

Hoe ende in wat manieren hi tfolc bedrieghen sal. — VII.

Sydrac seit dathi al
Vander werelt here sijn sal
Ende al tfolc sal onderbringhen
Sonderlinghe met vier dinghen:
Die hoghe entie edele liede
Sal hi bedrieghen met miede
Ende met ghelovene grote dinghen,
Daer hise tonder mede sal bringhen.
Dander maniere daer hi mede sal
Dat mate volc aen hem trecken al,
Dat sal met anxte wesen,
Met pinen ende met groter vresen,
(E. Fol. CXV. v. I.) Met tormenten ende groot ontsien,
So datsi aen hem sullen tien
Mids vrese vander doot:
Dit sal wesen jammer groot!
Die derde maniere is dathi
So goeden (*) clerc sijn sal daer bi,

Vs. 69. I. wil ic u voert belyen.
Titel. I. m. Antkerst dat volc. Vs. 1. H. seeght; I. zal. 2. I. al. 3. H. alt volc; I. tvolc s. bij o. 5. H. Den hoeghen ende den edelen; I. ende die; I. H. lieden. 6. I. H. mieden. 7. I. belovene. 8. I. hijse met sal onderbr. 9. I. H. met. 10. I. H. Dmate; H. ane; I. v. bedrieghen al. 12. I. Ende met. — groter *ontbr.*; H. groeten. 13 *en* 14. I. *Deze beide verzen ontbr.* 13. H. Mids t. 15. I. H. vreesen. 16. I. Dat; H. s. j. w. gr. 18. I. goet; I. H. cl. sal sijn d.

(*) Het HS. heeft *goeden goeden*.

Dathi sal connen harde wale
Die zeven arten liberale,
So dathi in allen zinnen
Die goede clerke sal verwinnen;
Want die scrifture sal hi ontbinden
Met scalcheden die hi vinden
Sal in sire behendicheiden,
Daer hi tfolc mede sal verleiden.
Ten vierden male met zinen doene
Sal hi die liede van religioene
Aen hem wel trecken connen,
Alse monicke sijn ofte nonnen,
Minder broeders ende predicaren:
Dit mach elken noch meer daren.
(L. Fol. CLVI. v. 1.) Dese sal hi bedrieghen al
Met tekene die hi doen sal;
Want hi sal, hebbic vernomen,
Van boven een vier doen comen,
So dat schinen sal met allen
Oft uten hemele quaem ghevallen,
Dat doden sal sine weder saken
Ende alt volc vervaert sal maken.
Hi sal die dode op doen staen,
Datsi spreken sullen ende gaen
Ghelijc liede die leven,

Vs. 19. I. Want hij. 22. I. clercken. 23. H. Want dscrifture; I. Want hij die scr. s. o. 25. I. Sal met siere; H. behendecheide. 26. I. tvolc; H. met. 28. H. die *ontbr.*; I. lieden. 29. I. Ane. 30. I. H. moenke sijn ende n. 31. I. H. predekeren. 32. I. e. mensche deeren; H. deren. 34. H. tekenen. 35. I. heb ic. 38. H. hemle; I. H. quame. 40. H. alle tfolc; I. al tvolc. — sal *ontbr.* 42. I. Ende sij. 43. H. lieden.

Die orconde sullen gheven
Vanden wondren die hi doet
Datsi sijn vraey ende goet.
Nu en verstaet groot noch smal
Dattie dode leven sal,
Maer die duvel sal, twaren,
Inder doder lichame varen
Die ter hellen sijn ghewaghen,
Ende dien so sal hi draghen
(E. Fol. CXV. v. 2.) Dathi spreken ende gaen sal schinen
Ende ooc arbeden ende pinen,
Oft God onse here selve dade
Met sijnre godliker ghenade.
Ende Jherusalem die stat
Sal hi stichten ende maken bat;
Sijn name sal worden mare
In al aertrike hier ende daere,
So dat tfolc van over al
In sijn ghelove vallen sal.

Hoe dat Enoc ende Helyas jeghen hem disputeren sellen, ende hoe hise doden sal. — VIII.

Nu als onse here ziet dat al
Sijn hant ghewerc bederven sal,

Vs. 44. I. Dat sij orc. 45. I. wondere dat hij. 46. I. H. si vr. s. e. 47. I. Maer en. 48. I. H. Dat die. 49. H. duvle. — sal *ontbr.*; I. duvelen selen te waren. 50. I. In dien dooden; H. Inden doeden. 52. I. die doode sal. 53. I. Dat sij spr. e. gaende selen sch. 54. I. ooc *ontbr.* 55. I. Ghelijc ofte. — selve *ontbr.* 56. H. sire; I. s. groter ghenaden. 59. I. Sinen; I. H. werden. 60. I. allen lande; I. H. harentare. 61. I. Soe dat volc al o. 62. H. An; I. Ane sine.

Titel. I. dat *ontbr.* — j. Antkerst d. — hoe *ontbr.* Vs. 1. I. H. alse. 2. I. Sine; I. H. ghewerke; I. verderven.

Daer hi om storte sijn heylich bloet,
(I. Fol. CLVII. r. 1.) Sal hire jeghen senden mitter spoet
Sijn twee knechte, alsic las,
Dat sijn Enoch ende Helyas,
Die levens lijfs, alsmen leest,
Int paradijs hebben gheweest
Meer dan dusent jaer daer te voren,
Om datsi daer toe sijn vercoren.
Dese sullen openbare
Antekerst sijn contrare,
Ende hem ooc segghen dathi
Een quaet valsch prophete si
Ende al dathi doet ende seit
Loghene is ende valscheit
Ende dat hijt mitten duvel doet.
Ende alse tfolc des wart vroet
Ende si die dinc wel verstaen,
Sullen sijs Antekerst of gaen
Ende vlien ende scuwen sire leren
Ende te Gods twee knechte keren.
Ende alse Antekerst dan siet
Dat hem tfolc algader vliet
Ende sine lere after steken,
Sal hi so worden ontsteken

Vs. 3. I. omme. — heylich *ontbr.* 4. I. hij j. 5. I. H. Sine. 6. I. Dat es E. 8. I. In tp. 9. I. duust jaren; I. H. daer *ontbr.* 10. I. Eer dat Cristus wart geboren. 12. I. H. Ant(i)kerste. 13. I. ooc *ontbr.* 15. H. Ende dat al dat. 17. I. duvelen. 18. H. Alse dat volc dan des; I. als tvolc; I. H. wert. 19. I. si *ontbr.* — dinghen; H. die *ontbr.* 20. I. H. si Antkerste; H. af; I. ave. 21. I. sijn; H. sine. 22. I. Ende an G. — twee *ontbr.*; H. tween; I. H. knechten. 23. H. als; I. als d. A. ziet. 24. I. tvolc. 25. I. leeringhe; I. H. achter. 26. I. hij w. also o.; H. werden.

Van onwaerde ende toorne groot,
(E. Fol. CXVI. r. 1.) Dathi sal doen slaen doot
Dese twee heylighe Gods knechte.
Dan so sullen wel te rechte
Gods yngle ter selver uren
Die zielen te hemele vuren.
Dan sal Antekerst daer na poghen
Hoe hi sal bedrieghen moghen
Die gherechte zonder waen,
Die noch sijn al volstaen.
Dan sal onse here ter selver stonde
Metten gheeste van sinen monde
Antekerste, met haesten groot,
(I. Fol. CLVII. r. 2.) Doden mitter gadoot.
Dan so sullen thant, te waren,
Teekene des oordels baren,
Daer Jhesus Cristus comen sal
Doemen dese werelt al.

Van vijftien teekene des doemsdaechs. — IX.

Vijftien tekene, als wi lesen,
Sullen voor den doemsdach wesen,
Teen voren ende tander na,
Op vijftien daghe, als ic versta.

Vs. 27. I. H. onwerden; I. e. van t. 30. I. so *ontbr.* 31. I. inghelen. 32. I. ten hemel; H. hemle. 33. I. daer na *ontbr.* 36. I. n. alle s. v. 37. I. ten selven stonden. 39. H. Antk. in h. 41. I. so *ontbr.* — te hant; H. twaren. 42. I. Teeken d. o. openbaren. 43 *en* 44. I. *Deze beide verzen ontbr.* 44. H. Dese w. doemen al.

Titel. I. teekenne; H. teekenen. Vs. 1. H. Vijftiene; I. teekenne. 2. H. vore. 3. I. Deen. — ende *ontbr.*; H. Deene vore; I. H. dander. 4. H. alsict.

Opten eersten dach so sal
Haer die zee op heffen al
Twintich cubitus wale
Boven berch ende boven dale,
Ende stille staen also mede
Als een muer in haer stede.
Des andren daghes sal si met allen
Neder inden gront vallen
Ende so neder, des wilt ghetrouwen,
Datmen twater cume sal scouwen.
Opten derden dach, twaren,
Sullen hem die vissche baren
Op dat water vander zee,
Ofte si hadden herde wee,
Ende meerminnen ende beluwiten,
Ende sullen so briesschen ende criten,
Dat dat anxtelike ghescal
Toten hemele clincken sal.
(E. Fol. CXVI. r. 2.) Ten vierden daghe, alsict gome,
Sullen beide crude ende bome
Sweeten met dropelen groot,
Gheverwet alse bloet root.
Des vijften daghes, hebbic vernomen,
Sullen beesten ende voglen comen
Op die velde ghemeenlike

Vs. 5. I. so *ontbr.* 6. I. H. Hare. 8. I. H. berghe; I. ende *ontbr.* 9. I. also *ontbr.* 10. H. Alse. 11. I. Tsander; H. anders daeghs. 12. I. Weder. 13. I. H. Ende *ontbr.*; I. des van gh. (van *wijst op de oude lezing* vant). 14. I. H. dwater. 15. I. te waren. 16. H. hen; I. visschen. 18. I. H. Oft. 20. I. H. Ende *ontbr.*; I. so *ontbr.* 21. H. anxtelec. 22. H. hemle; I. hemel luyden s. 23. I. als ic. 25. I. met *ontbr.*; H. droplen. 26. I. H. als. 27. I. Ten vijfsten dage, heb ic; H. vijftes daeghs. 28. I. ende *ontbr.* — vogelen; H. voghele. 29. I. Opten v.; H. Optie.

Elc staen bi sinen ghelike,
Ende sullen met groten scaren staen
Met droefheden zere bevaen,
(I. Fol. CLVII. v. I.) Sonder drincken ende ooc eten.
  Des sesten daghes, wildijt weten,
So sullen ter neder vallen
Ghestichten ende huse met allen.
Ooc maect ons sulc des vroet,
Dat comen sal een vierighe vloet
Uten Westen metter vaert
Ende sal lopen ten Oosten waert.
  Des zevenden daghes sullen ghemeen
Te gader lopen alle die steen
Ende so hortten ende steken
Datsi in stucken sullen breken,
Ende elc stuc daer toe mee
Sal tander steken al ontwee.
  Des achtenden daghes sal
Aerdbevinghe sijn al over al,
Also groot, hebbic verstaen,
Dat menschen noch beesten en sullen staen
Moghen, mar vallen ghereet,
Wedert hem si lief ofte leet.
  Des neghenden daghes sal aertrike

Vs. 30. I. Ende elc. 32. I. In dr. 33. I. ooc *ontbr.* 34. I. Ten s. dage; H. sestes daeghs. 36. I. husen. 37. I. selke meester vr. 38. H. ene. 40. I. ten *ontbr.* 41. I. Ten sevenden dage ghemeene; H. sevendes daeghs s. ghemeene. 42. I. Selen te; H. gaedre; I. H. steene. 43. I. Ende selen hem soe ondersteken; H. hurten. 45. H. stucke. 46. I. Sal die een dander; H. dander; I. H. al *ontbr.* 47. I. Ten achtsten daghe; H. achtests daeghs soe s. 48. I. Groote bevinghe; I. H. *Het eerste* al *ontbr.* 49. I. Soe grote, heb ic. 50. H. mensche no beeste; I. b. gestaen. 51. I. En sal mogen. 52. H. hen; I. h. l. zij o.; H. oft. 53. I. Ten neghensten daghe zal eerderike; H. Sneghendes daeghs.

Effen worden ende ghelike,
So dat berch ende dal
Slecht sullen sijn al over al.
Des tienden daghes, hebbic verstaen,
So sullen die menschen gaen
Uten holen, daer si waren
In ghecropen, ende hem baren,
So cranc van herten ende verdaert
Datsi niet spreken en sullen een waert.
(E. Fol. CXVI v. 1.) Des elfsten daghes sullen te zamen
Verrisen der doder lichamen
Ende sullen op hare grave staen;
Want die grave sullen opgaen
Van zonne[n] opganghe, dat verstaet,
Tote dat die zonne ondergaet,
(I. Fol. CLVII. v. 2.) So dattie dode, wijf ende man,
Uut sullen moghen comen dan.
Des twalefsten daghes met allen
Sullen die sterren schinen vallen,
Want si sullen uut hem spraeyen
Eenrehande vierighe raeyen.
Des dertienden daghes, vintmen bescreven,
Sullen sterven si die leven,

Vs. 54. I. Effenne; H. Effene; I. H. werden; I. e. die gh. 55. I. H. Alsoe. 56. I. sal; I. H. *Het eerste* al *ontbr.* 57. I. Ten t. dage, heb ic; H. tiendes daeghs. 60. I. e. ghevaren; H. hen. 61. I. e. zo vervaert; H. verdoert. 62. I. Dat sij en zelen mogen spr. wart; H. niet *ontbr.* — woert. 63. H. ellefs daeghs; I. daechs; I. H. tsamen. 65. I. haer; H. hoer. 66. I. Want hare graven. 67. I. Vander; I. H. sonnen; I. dat *ontbr.* 69. I. dat die. 71. I. twalef daechs; H. twelefs daeghs. 72. I. Selen alle die. — schinen *ontbr.* 73. I. hem *ontbr.*; H. hen. 74. I. Eenegherande v. layen. 75. H. Sdertiendes daeghs; I. dertien daeghs. 76. H. si *ontbr.*

Om datsi na Gods bevelen
Metten doden verrisen zelen.
Des viertienden daghes, zonder merren,
Sullen hemele ende aerde berren.
Des vijftienden daghes, seit dat Latijn,
Sullen nuwe hemele ende aerde sijn,
Ende alle menschen, zonder waen,
Sullen vander doot opstaen
Ende voor dien rechter comen zaen
Ende haer oordeel daer ontfaen
Voor al die werelt openbare,
Daer niement en sal sijn zonder vare.
Aldus en sal waerlike
Niet sijn in aertrike,
Boven noch beneden, ten sal
Maniere van rouwe tonen al
Jeghen den eyseliken doemsdach,
Dien al die werelt duchten mach.
Na dien dan dat dat firmament,
Bome, crude ende elc element,
Stene, vogle ende diere
Dus sullen tonen maniere
Van zericheden toter doot
Jeghen dat anxtelike oordel groot,

Vs. 79. I. viertien daechs; H. viertiends daeghs. 80. I. Sal; I. H. hemel; I. bernen. 81. I. Ten vijftiensten dage; H. vijftiends daeghs, seeght; I. H. dLatijn. 82. I. Sal nyeuwe hemel; H. hemle. 84. H. vandier. 85. H. vore d. rechtre; I. den richtere. 86. I. hare. 87. H. Vore; I. H. openbaer. 88. I. Ende n.; H. nieman. — en *ontbr.*; I. H. vaer. 90. I. s. op eerderijke. 91. I. H. b. en sal. 92. I. H. toghen. 93. I. Teghen dien eynseliken dach; H. dien eysliken d. 94. I. Die; H. vruchten. 95. I. H. dan *ontbr.* 96. I. elc *ontbr.* 97. I. Steenen, voghele, vissche, d. 98. I. Toeghen selen selke m.; H. toghen. 100. I. Teghen d. anxstelic; H. anxtelee.

Wat moghen wi arme menschen doen dan,
Die redenlijc verstaen hebben an
(B. Fol. CXVI. v. a.) Ende dat vonnesse ende dat oordeel
Ontfaen moeten al gheheel,
(I. Fol. CLVIII. r. 1.) Dies niement ontflien en mach?
Ay! dat sal sijn die dach,
Dien wi wel ontsien moghen
Ende wel trecken voor onse oghen!

Hoe onse here comen sal ten oordele. — X.

Die heilighen segghen ons aldus,
Dattie Gods zone Jhesus Cristus
Alle menschen doemen sal
Te Josaphat in dat dal;
Want die vader gaf hem gheheel
Macht te doene dat oordeel
Na sinen wisen bescheide,
Alse Cristus selve seide:
»*Omne judicium dedit filio*,"
Dit Latijn luudt also.
— »Dattie vader den zone gaf
Alle vonnesse," dits daer af
Dat Dietsch, des seker weest,
Also men in die ewangelie leest.

Vs. 101. H. moghewi; I. menschen *ontbr.* 102. I. redelijc; H. redenleke; I. H. verstannesse. 105. H. Des niemen; I. ontvlien. 107. I. H. wi alle o. 108. H. vore; I. ons.

Titel. I. ons; H. tien o. Vs. 1. I. heylige — dus. 2. I. Dat die. — Cristus *ontbr.* 7. I. sijns wille besceiden. 8. I. Also Jhesus selve. 11. I. Dat die. 12. I. dit es. 14. I. Alsmen; H. ment; I. H. in dewangelie.

Jeghen dat dat oordel sal wesen,
Sullen blasen, hebbic ghelesen,
Gods bosinen na sijn bevelen,
Daer mede dat ontwecken zelen
Alle menschen te samen,
Ende met ziele ende met lichamen
Opstaen dan, te waren,
Inden pointe van dertich jaren:
Hier en twivele niement an:
Dies niet en gheloofde, waer inden ban.

Ay! zotte menschen ende rude!
Wat vreseliker ghelude
Sullen die bosinen gheven!
Wi mochten te hant wel beven
Jeghen dien eyseliken luut,
Daer niement en mach sijn uut.
Wi moeten alle openbaer
(I. Fol. CLVIII. r. 2.) Voor sijn aenschijn comen daer;
Want daer en sal nerghen
(E. Fol. CXVII. r. 1.) Sculen sijn noch berghen;
Subtijlheit noch argument
En sullen daer helpen twent;
Wenen, gheven noch smeken

Vs. 15. I. Jegen doerdeel dat sal; H. dat dordeel. 16. I. heb ic. 17. I. basinen; H. businen. 18. I. H. met; I. dat *ontbr.* 19. H. tenen s. 20. I. Ende *ontbr.*; H. sielen. — *Het tweede* met *ontbr.* 21. I. Opstaen zelen dan; H. twaren. 23. I. twifele; H. niemene. 24. H. niene gh., ware; I. gheloeft. 25. I. Ay lieve m.; I. H. mensche. 26. H. vreesleker; I. H. lude. 27. I. bazinen; H. businen. 28. I. H. moghen; H. thant; I. w. te h. b. 29. I. den vreseliken; H. eysliken. 30. H. nieman; I. m. comen uut. 31. I. openbare. 32. H. Vore; I. aensichte c. dare. 34. I. Sculens. 36. I. En sal d. dieden tw.

En sullen den (*) rechter moghen weken,
Noch wi ooc in boeten staen;
Want die tijt is dan voldaen,
Dien ons God hadde ghegheven
Om te betren onse leven.
Cristus sal daer op een wolke
Hem vertonen sinen volke
Ende die tekene van zinen wonden
Hem vertonen daer tien stonden;
Cruce, crone, nagle mede,
Ende dat spere ooc daer ter stede
Salmen ooc daer scouwen an.
Sydrac seit, die wise man:
» En houdt dat niet voorwaer,
Dat dat cruce sal wesen daer
Daer onse here aen was gheset,
Crone, spere, nagle met,
Maer daer sal des ghelike zijn,
Claerre dan dat zonnen schijn:
Hem te scanden diene wouden
Voor enen pueren mensche houden,
Die nu sullen sijn ghewes
Dat hi coninc der glorien es;

Vs. 38. I. En sal den richtere; H. den rechtre. 40. I. es vergaen. 41. I. H. Die; I. heeft. 42. I. H. beterne; I. ons. 43. H. ene. 44. I. H. vertoghen. 45. I. teckenne. 46. I. Hem openbaren te dien; H. Hen vertoghen d. ter st. 47. H. cr. ende n.; I. nagelen. 48. I. Ende tspeere; H. dspere; I. oic te diere st. 49. I. ooc *ontbr.* 50. H. seeght. 51. I. h. daer n. 52. I. dat *ontbr.*; H. sal sijn d. 54. I. Crone, cruce, naghele; H. sp. no n. 55. I. sal die gh. 56. I. H. sonne. 57. H. Hen. 58. I. Over een puere; H. Vore. 60. I. hij d. gl. c. es.

(*) Het HS. heeft *der*.

Ende hem te trooste diene hilden
Over God ende mede wilden
Hem dienen, vrooch ende spade,
In wien dat is alle ghenade."
Themelsche here sal mede
Daer sijn ter selver stede
Ende al dat ye, zonder waen,
(I. Fol. CLVIII. v. 1.) Ontfinc redelijc verstaen.
Nu moghedi vraghen hoet al
Ghestaen sal in dat dal;
Want elc mach merken dat
Vele te cleine is die stat
So vele menschen daer tontfane.
(E. Fol. CXVII. r. 2.) Meestre doen ons te verstane,
Dattie menschen na Gods bevelen
In die lucht ooc wesen zelen,
Boven, beziden ende onder:
Dies en derf niement wonder
Hebben, des sijt ghewes,
Want God alles machtich es.
Onse here die sal daer kinnen
Elcs menschen herte binnen
Ende al dathi ye ghedede,
Waest goet ofte quaet mede;

Vs. 61—64. I. *aldus:* Ende hem te troosten dienen wilden Troesten ende hem tgheloeve hilden Ende vore Gode aenbeden, vrouch ende spade, Hem daer uut comt alle genade. 61. H. hen. 62. H. e. die met. 68. H. redenlec; I. meinschelijc. 69. I. H. moeghdi; I. hoedt zal. 70. I. Staen moghen in. 73. I. H. daer *ontbr.*; I. te ontfane. 74. I. Meesteren. 75. I. Dat die. 76. H. Inde locht; I. ooc *ontbr.* 78. H. Des en darf nieman; I. niemant hebben w. 79. I. Hebben *ontbr.* — zijt seker ende gh. 80. I. almachtich. 81. I. die *ontbr.* 82. I. Elcx smenschen. 84. I. Waest q. of g. m.; H. oft.

Ende elken mensche sal voorwaer
Sine consciencie wroeghen daer.
God sal selve die zonden wroeghen,
Ende ooc al na sijn ghevoeghen
Sal hi wisen ende rechten met:
Dit en is niet ghelijc onser wet.
Den verdoemden sal dincken des
Dat sijn vonnesse gherecht es
Ende dathi ooc, hoe dat vaert,
Der helscher pinen wel is waert.

Vanden anxte des oordeels, ende hoe die quade ghewijst sullen werden ter hellen. — XI.

Die anxt sal daer so groot sijn
Voor des rechters gram aenschijn,
Daer hi dat oordel sal gheven,
Dattie yngle sullen beven.
Maria, sijn moeder, sal daer
Ende die heylighen hebben vaer
(I. Fol. CLVIII. v. 1.) Ende Sinte Jan Baptiste,
Die van zonden noit en wiste:
So moghen wi arme zondaren
Ons met rechte wel vervaren,
Die binnen alle onse jaren
Cume ye sonder zonde waren.

Vs. 88. I. oic sal sijn na. 89. I. Hij selve w. 90. H. Dit nes; I. Dat — n. na onse. 92. I. sine v. gherechtich.

Titel. I. q. zullen gh. w.; H. sullen *ontbr.* Vs. 1. H. Danxt; I. Dancxst. — so *ontbr.* 2. H. Vore. 3. H. hi dordeel; I. dat *ontbr.* 4. I. Daer die inghelen; H. Dat dingle. 6. I. heilighe. 9. H. moghewi; I. wij ons a. 10. I. Met allen r. zeere v. 11. I. H. al onsen. 12. I. ye *ontbr.* — sonde en w.

Daer sullen die yngle na desen
Die goede uten quaden lesen,
Ende die goede, zonder letten,
Tons heren rechter zide zetten,
Entie quade ter slincker hant.
(E. Fol. CXVII. v. 1.) Dan sal spreken onse here te hant
Toten ghenen, zonder waen,
Die te sijnre slincker ziden staen,
Met woorden die sullen sniden
Ghelijc den zwaerde in beiden ziden:
»Ic was hongherich, ende ghi
En gaeft niet tetene mi;
Dorstich, ghine hebt mi niet ghelaeft;
Naect, dat ghi mi niet aen en gaeft;
Inden kerker was ic daer toe,
Ghine visiteerdet mi niet doe;
Ziec so was ic ooc mede,
Ghine vraghet mi niet wat ic dede.
Gaet, vermaledide! schiere
In dat ewelike viere,
Daer ghi altoos in bliven selt
Inder duvele ghewelt!"
Dat vonnesse sal sijn zwaer
Dattie rechtre sal gheven daer;
Want en sal niement moghen keren,

Vs. 13. I. Dus s. dinghele; H. s. dingle. 15. H. Entie. 16. H. siden. 17. I. Ende die. 18. I. H. s. o. h. spr.; H. thant. 20. I. Die tsiere; H. Die tsire; I. sijde. 26. I. aen *ontbr.* 27. H. Inder. 28. I. visenteerdet; H. visiteret. 29. H. Sie soe; I. so *ontbr.* 30. I. vraeghdet; I. H. mi *ontbr.* 31. I. H. vermalendide. 32. I. H. Inden eweliken. 33. I. H. in *ontbr.* 34. H. In dier duvle; I. duvelen. 35. I. Tfonnesse sal wesen zw. 36. I. Dat die rechtere. 37. I. Want n. en saelt m. k.; H. nieman.

Noch ooc moghen appelleren
Voor enighen rechter, sijts ghewes,
Want niement boven hem en es.
Ay! wat jammer sal daer sijn,
Om datsi haers Gods aenschijn
(I. Fol. CLIX. r. 1.) Nemmermeer en sullen moghen
Aenscouwen met haren oghen,
Gheset uut allen verlooste
Ende uut allen hope van trooste,
Daer hem anders niet volghen en sal
Dan die bitter helsche wal,
Die dueren sal zonder enden;
Want Gods woort en mach niet wenden.
Dan sullen die duvele wreet
Daer te hant sijn ghereet
Ende jaghent al ter hellen,
Daer si ewelijc zullen quellen,
Duvele ende menschen, hebbic vernomen,
Ende nemmermeer daer uut comen.

Hoe die gherechte met Gode zullen varen te hemelrike. — XII.

(E. Fol. CXVII. v. 2.)

Nu sal hem Cristus omme keren,
Die here is alre heren,

Vs. 39. H. Vore e. rechtre, sijd gh; I. rechtere. 40. H. nieman. 41. I. wat rouwe sal; H. jammere. 42. I. Daer sij. 44. I. Bescouwen; H. Anescouwen. 45. I. Ghesedt. 47. H. hen; I. h. n. a. v. 48. I. bittere; H. bittre. 49. I. Dat d. — eynde. 51. H. duvle. 52. H. thant. 53. I. jaghense alle. 54. I. sise. 55. H. Duvle; I. heb ic. 56. I. H. ute.

Vs. 2. I. alder heere.

Ende tonen een lieflijc aenschijn
Hem die ter rechter ziden zijn.
Hi sal spreken: »Lieve vriende,
Want mi van u elc wel diende
Doe ghi waert op aertrike,
Ende mi hilt waerlike
Over uwen warighen God,
Ende ooc wel hilt mijn ghebod
Ende die werke der ontfermichede
Aen die arme vervollet mede,
So coomt met mi allegader
In dat rike mijns vader,
Dat u bereet heeft gheweest dan
Van dat aertrike eerst began."
Nu en mochtic niet ghelesen
Wat vruechde dan daer sal wesen,
Daer die coninc dus vriendelike zal
Sine vriende lieflijc noden al
(I. Fol. CLIX. r. 2.) Te sire glorien met sulker eren,
Daer si nemmermeer uut en keren.
Daer sal die coninc, twaren,
Selve alre voorst varen,
Sijn moeder bi hem, alsic versta,
Sijn ynglen ende sijn heilighen na

Vs. 3. I. toegen. 4. H. Hen. 6. I. mi elc uwer w.; H. mi elc van u w. 7. I. eerderike. 8. I. ghewaerlike. 9. I. weerdighen. 10. I. Ende h. wale m. 11. I. werken van ontfermicheden. 12. I. Ende d. a. vervuldet; H. An darme volvullet. 13. H. algader. 14. I. m. eewichs v. 15. I. g. van dan. 16. I. Van *ontbr.* — eerderike. 17. I. en consti n. 18. H. vrouden; I. vruechden. — dan *ontbr.* 19. I. c. selve dus sal. 20. I. vrienden. 21. H. Tsire. 23. I. te waren. 24. I. aller; H. talre; I. H. vorst. 26. I. Sine inghelen, sine h. daer na; H. Sine ingle e. sine.

Ende alle sine vriende ghemeenlike,
In die vruechde van hemelrike,
Met glorien, met sanghe hooch.
Niement daer toe en dooch
Dathi hier of yet vele sprake,
Want si is te hoghe die sake.
  Nu sal, also wi lesen,
Die stede vervolt wesen,
Daer Lucifer ende sine ghesellen
Uut vielen inder hellen:
Dats die tiende choer, alsic las.
Onse here jonne ons allen das,
Dat wi daer alle moeten comen te zamen!
Nu segt allegader Amen! — Amen!

Vs. 28. H. vreude. 29. I. Met s. ende m. gl. h. 30. I. Niemen; H. Nieman. 31. I. Dat hiere yet v. af spr.; H. af. 33. I. Nu, also als wij l. 34. I. Sal die; H. volvult. 36. I. Vielen uut, als wij vertellen. 37. I. Dat es. 38. I. Nu moet onse h. jonnen das; H. onne. — allen *ontbr.* 39. I. H. wiere (H. wire) a. c. tsamen. — *Hierna in* I. *en* H. *nog het volgende besluit, dat in het tekst-HS. ontbreekt:*

I.	H.
	Nu es dit werc gheïndt,
Vs. 2. boucken inne.	Daer ghi viere boeke in vindt:
	Dierste vander werelt beghinne,
	Dander heeft dat middel inne,
5. Die d.	Dat derde van sconen zeden,
6. hoosscheden ende van.	Van hoefscheiden, van wijsheden,
7. Tvierde.	Dfierde der werelt inde,
8. Also als ict.	Alsic bescreven vinde.
9. Desen.	Dese boec was volmaect al,
10. tcarnacioen.	Doe dcarnatioen was iat ghetal
	Dertien hondert ende dertich mede,
	Al tAntwerpen in die stede,
13. Rechte.	Recht opten sesten dach
14. in Ougstmaent.	Die in dOeghstmaent ghelach.
	Edel here, machtech ende hoghe,
(I. Fol. CLIX. v. 1.)	Lottrijcs, Brabants, Lymborchs herto-
	Van Valkenborch daertoe mere, (ghe,

Vs. 18. I. Van Hoesdein.	Van Hoesdeine ende van Breda here,
	Wien God noch heeft ghegheven
	Voerspoet in al sijn leven,
	Ende sal oec al uwen tijt,
22. Dies — dancken.	Des ghi hem sculdech te dankene sijt,
	Here, desen boec ende dit werc
	Soe gheeft u Jan, u arme clerc.
25. eerliker.	Uwer heerleker ghewelt nu
26. 'Ontfanckelijc.	Ontfanclijc moet hi sijn u.
27. voir.	Doet hier af vore u lesen,
28. Als.	Alse ghi ledech soudt wesen.
29. vint daer inne gh. dingen.	Ghine vinter in ghene dinghe,
30. Ten sijn a. leeringhen.	En si algader leringhe
31. Ende daer toe esser in mede.	Ons gheloefs ende daertoe mede
32. H. te leerne ende w.	Hoefscheit, doeght ende wijshede,
33. Voer — meer e. mindere.	Vore ende achter, meerre ende minder.
34. Doet — voer u kindere.	Doedt oec lesen vore uwe kinder,
35. Als zij.	Alsi soe verre sijn ghedeghen
	Datsi lerens moghen pleghen:
37. e. plegen yet.	Si selens emmer onthouden iet;
	Want al datmer in siet,
39. oirbare ende b.	Es al orboere int bedrijf,
40. an l.	Beide an siele ende ane lijf.
	God die gheve u, lieve here,
42. Langhe.	Lanc lijf, ghesonde ende ere,
	Goeden raet ende victorie,
	Ende na dit lijf sine glorie! — Amen!

BIJLAGEN

EN

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

BIJLAGE A.

TOEVOEGSEL TOT DE VARIANTEN.

I. *Varianten op het eerste Boek, uit HS.* II.

Prologhe.

Vs. 1. *Als* I.
3. Dien.
6. des.
9. *Als* I.
13. omme ghemeine orbore.
14. eerst *ontbr.*
16. des.
17. Dleke — mijn.
18. ghene.
19. gr. ende smal.
21. dleke volc es de.
24. de Leke.
26. *Als* I.
30. » »
32. niene b.
35. dichteren.
41. *Als* I.
42. mi de n.
43. mi *ontbr.*
44. hen.
47—56. *Deze tien verzen ontbr.*
62. ingle. (*en zoo doorgaans*).

Vs. 63. dingle. (*en zoo doorgaans*).
64. moeghdi. » »
65. fiermamenten.
69. ende vander.
70. Adame.
74. *Als* I.
79. » »
81. dierste.
82. andre.
84. volght. (*en zoo doorgaans*).
89. Abrahame.
97. es her M.
99. ende *ontbr.*
101. leringhen.
103. *Als* I.
105. Aldus strijet.
110. *Als* I. — *Na dit vers volgt de berijmde inhoudsopgave der drie overige boeken, als in* I.

Tafle.

Titel. boeke, die ghenaemt es de Leke Spighel.

C. I. *Deze titel ontbr.* (*bij vergissing, want* C. II. *is toch met* II. *genommerd*).
C. V. *Als* I.
C. XVIII. Vander z. noch.
C. XXI. *Als* I.
C. XXII. ende swijfs bedrieghenessen.
C. XXIII. watter ons af.
C. XXV. *De beide* den *ontbr.*
C. XXVII. *Als* I.
C. XXXII. naturen.
C. XXXIIII. Van ere stat te regeerne.
C. XXXVI. Abrahame.
C. XXXVIII. ghesciet.
C. XL. *Als* I.
C. XLII. Roeme.
C. XLIIII. w. in Rome.
C. XLVI. *Als* I.
C. XLVII. » » — van *ontbr.*
C. XLVIII. » » (quaetheiden).

B. I. *Prologhe.*

Titel. Dat Prologus — boeke.
Vs. 1, 2. *Als* I. (*in* 2. des sijt).
3. Deuweghe — de.
5. niet.
12. Entie mensche.
13. menschen.
18. tsire.
24. doeght. (*en zoo doorgaans*).
30. nemmer q.
31. seght.
33. Hi lieght, d. seght.
34. de. (*en zoo meermalen*).
35. hi *ontbr.*
38. van vriende.
39. si.
40. af de m.
46. ghi.
50. *Als* I.

Cap. I.

Titel ontbr.
Vs. 1. Gode.
3. godlijc.
5. dedi d.
6. *Als* I.
7. hen.
8. ghiften.
11. hemele.
12. datmer in.
16. Als.
22. *Als* I.
23. » »
33. dingle.
39. Sijs.
40. Van dien.
42. gh. slevens.
44. *Als* I.
46. ghijt.
47. ute. (*en zoo doorgaans*).
48. *Als* I.
51. Weles dan.
52. niet comen.
58. *Als* I.
60. » »
61. Alse bl.
62. haer *ontbr.*

Cap. II.

Vs. 2. in tgh. alsoe.
6. ons:
7. vereest.
8. a. een gh.
9. vol.
11. ene.
15. Sijn — groethede.
17. mochtu n.
19. sijn.
22. wire op doen.
23. Alsoe alse.
26. Al in eere.
28. sijn.
29. hier sijn.
31. niet.
32. vore.
36. *Als* I.
38. best.
40. *Als* I.

Vs. 42. Ens n.
43. Dier v. e. hare.
44. hier af.
48. sire godheden.
49. scoenheden.
50. *Als* I.
53. Sijn.
54. Sijn. — en *ontbr.*
55. Sijn dijcheit.
57. Sijn.
58. dier m.
60. Als blinde — dey.
61. h. en gh. gh.
62. Ets.
65. sier godheden.
66. scoudemen n. d. a.
69. sachmen occ o.
70. seit men.
72. *Als* I.
77. Daers drie.
80. *Als* I.
86. soudi Gode.
88. Dat ons here.
89. Es een God in.
90. *Als* I.
92. vore.

Cap. III.

Vs. 1. teere.
2. dene g. allomme e. o.
7. *Als* I.
12. dien.
13. die *ontbr.*
14. In ghebruken haere.
18. stoel die steet al d.
19. Daer es.
20. de.
22. w. nes d.
24. sijs te.
28. Des zoons *ontbr.* — gh. te gader.
29. *Als* I.
30. Siere. (*en zoo doorgaans*).
31. siere. » »

Vs. 32. sullen *ontbr.*
33. gh. al s.
34. d. drie h.
36. Als.
39. *Als* I.
41. jare souden I. w.
44. Eermen d. eer oghen k.
47. Tselker — seght.
49. *Als* I.
50. swighie.
53. scinet.
54. Och si a. liepen.

Cap. IIII.

Titel. coren — ingle — ingle.
Vs. 1. middelsten.
8. sceppere m. al h.
10. *Als* I.
13. dandere v. domlike.
15. ambacht.
17. alse onse.
22. entie.
23. dandre v.
25. hoeghrên.
28. hout ware.
29. Tesen.
31. ghelijc.
33. Hoer sceppre.
35. berrender.
38. hare.
40. Daer in hen a. steet.
42. Als onlanc als.
44. Alsi hoer w. h. verstaen.
45. thant.
46. *Als* I.
47. » »
50. hen.
52. Ende tier.
55. haer.

Cap. V.

Titel. *Als* I.
Vs. 3. Sine.
4. sine.
5. Hen es.

Vs. 6. Hemele, erde.
7. w. dat hen.
8. Sine.
10. die gh.
11. hen.
12. vroudelijchede.
14. Sine wete.
17. hen — wille.
19. *Als* I.
21. so *ontbr.* — sijt thant.
23. daer *ontbr.* — thant.
24. Daer ende.
25. Alse — inde gh.
26. An die weghe.
28. Si en.
29. *Als* I.
30. m., daer om eest.
32. caens.
35. Ende *ontbr.*
36. Dien.
37. n. in a.
38. ene. — *Als* I.
42. hen.
44. *Als* I.
46. menschelijc.
48. ocht.
54. al.
58. *Als* I.
59. dien.
61. ene.
62. Als. (*en zoo meermalen*).

Cap. VI.

Titel. den *ontbr.*
Vs. 1. *Als* I.
2. » »
4. Dien.
5. dies.
8. ane. (*en zoo doorgaans*).
9. dact.
15. Dien.
16. *Als* I.
21. in dere.
22. h. ons h.
Vs. 26. alsi hare ten.
30. *Als* I.
34. » »
36. ten q.
37. *Als* I.
38. » »
39. Vore. (*en zoo doorgaans*).
48. Dingle die menschen.
56. te h.
58. Eert tgh.
60. vr. nes.
62. sijn.
64. dat die idel.
67. Van dier ingle.
69. mi ghenoech tesen.
70. woutsi.

Cap. VII.

Vs. 1. horet.
2. som dingle.
6. tier selver st.
7. In w., in lochte ende.
9. Smenschen.
13. selen.
14. Die si hen.
24. Soe v. hen altoes m.
25. *Als* I.
28. elc heefter sine.
33. willecome.
37. *Als* I.
39. enen — sijn.
40. orbore.
43. alst tf.
44. behendecheit.
46. *Als* I.
48. » »
50. ons.
51. die *ontbr.*
53. inde.
54. Alsoe. — hier *ontbr.*
57. *Het tweede* si *ontbr.*
58. Des.
60. gh. ende an.
63. *Als* I.

Vs. 65. Ende van ingh.
66. hoer. (*en zoo meermalen*).
68. Hen. (*en zoo doorgaans*).
71. mettien.
72. daet dat.
74. Alsi iet.
78. Dan es s. diet.
79. entie.
82. sake.
87. *Als* I.
88. l. oec, gh.

Cap. VIII.

Vs. 2. allomme g.
3. *Als* I.
5. enen.
7. *De volgorde der verzen als in* I.
7. *Als* I.
10. entie.
11. Ende nemmer — mach.
14. nemmer.
15. omme *ontbr.*
18. segghene.
20. Dats seker dat f.
24. *Als* I.
25. cl. noch gr.
28. *Als* I.
29. » »
35. man soe.
36. al *ontbr.*
37. thant.
38. *Als* I. — hets.
39, 40. *Als* I.
43. enen nachte.
44. dat ene.

Cap. IX.

Vs. 3. entie.
4. *Als* I.
5. daedt.
6. nemmer *ontbr.*
7. vroch.
8. *Als* I. (Unt der).
10. gheeft.

Vs. 12. *Als* I.
19. thitte.
20. *Als* I.
21. doet *ontbr.* — ghetidechlike.
25. *Als* I.
26. Hi — seit.
28. dit *ontbr.*
30. *Als* I.
31. » »
34. Diversen loepen.
35. Dat die.
37. scut.
38. hi.
39. werdet. — hier *ontbr.*
40. *Als* I.
41. als.
42. gheel.
43. clare alsi ic.
44. *Als* I.
46. » »
47. alsoe.
48. deen.
53. alsi.
64. als.
65. alselken.
68. datter.
70. wert hore haer l.
71. nemmeer.
72. scuttet.
73. Dlicht, datter t.
78. l. dat c.
80. van dien berghe.
82. Alsi.
84. hore dlijcht.
85. ende dbediedea.
86. bi so d.

Cap. X.

Vs. 1. daer.
3. *Als* I.
4. » »
5. viertut.
8. *Als* I.
12. » »

Vs. 15. *Als* I.
17. dat hoer meestre.
18. k. in hen.
22. in Walsche.
23. In Griexsche e. in E.
24. houden.
27. *Als* I.
28. dijsendach v. daer.
31. v. dats M.
32. goensdach, men vindet dus.
33. dat *ontbr.*
34. vrindach, alsoe ict.
35. Na Saturnuse, d. v. daer n.
36. So *ontbr.*
38. So *ontbr.* — wilen doude.
39. In Dietsche t. oec w.
40. Ventmense.
41. Elc.
45. alsi.
48. sijn oec alsoe.
50. *Als* I.
51. Des menschen.
52. Ane dien — gheleght.
53. ocht.
55. Ofte.
58. *Als* I. (God).
61. in die.
62. staet.
63. ene.
67. Diere.
68. comen *ontbr.*
70. pl. selden te.
74. dat meer dan w.
79. *Als* I.
81. vandien.
82. cleine.
83. Sijs.
87. Alse.
88. ene not.
89. dats.

Cap. XI.

Vs. 2. tsamen.
3. Entie erde si I.
4. als.
11. mochdi.
13. Dwitte dat f.
15. dats.
16. Dus eest recht na dese.
17. *Als* I.
20. Dat het.
21. hem nerghen d.
23. thant.
26. h. bi er.
27. Dat winken.
29. Ter ere dan.
30. v. en gl.
31. mochdi.
32. Stoede.
33. dore. (*en zoo meermalen*).
34. *Als* I.
35. viele.
36. middelt.
38. leitene.
40. strecken.
41. Leght.
42. Als.
44. eist dat sake dat.
46. *Als* I.
47. » »
50. Alsoet G. w. wr.
51. cl. hier h.
52. Daer m. vl. allomme.
54. *Als* I.
55. dat volc.
56. dat — vort ende w.
57. waen.
59. *Als* I.
61. alsoe.
64. Ets der.
65. meer *ontbr.*
69. ens.
70. dsonne.
71. Alse si in dwesten.

Na 71 *dezelfde vier verzen als in* I. (*in* 4. alsi — oest).

72. scoutmen dan den.

Vs. 73. erghen.
77. *Als* I.
78. » »

Cap. XII.

Vs. 1. mire memorien.
2. purgatorien.
5. werf.
7. ets.
9. Het nes.
10. Worpmer een haenbilt in, hi.
12. *Als* I.
13. En souder tw.
14. *Als* I.
25. omme.
27. Sante.
32. laesic in eere.
33. ene.
34. m. draghevier.
41. Tormente.
46. Ende gh.
47. thant.
48. alsi vore.
49. *Als* I.
54. » »
57. » » — inder.
61. a. bede.
62. aelmoesenen.
65. selven *ontbr.*
66. Dijt.
67. Ja in.
68. Alsoe alsict gheser.
69. *Als* I.
71. riddre.
73. es.
78. Dwonder.
81. *Als* I.

Cap. XIII.

Vs. 1. *Als* I.
2. tormente vander.
10. *Als* I.
13. » »
15. die te hemelrike.
16. *Als* I.
Vs. 20. tier.
21. neder helle w.
26. *Als* I.
28. vier *ontbr.* — des sijt:
32. *Als* I.
33. » »
34. der erden.
36. tormente.
37. van dien.
38. *Als* I.
42. souds — te.
43. het *ontbr.* — branden — vore.
45. ene.
46. Dat.
49. *Als* I.
52. » »
53. van dien.
55, 56. *Als* I.
57. vische.
58. *Als* I.
60. ende si h. h.
62. serpente.
63. Daer dien z. o.
65. groete.
67. ghene.
70. Dlant.
74. *Als* I.
75. anebilt.
76. sijn zele van seden.
86. N. daer gh.
90. serpente.
91. Entie.
95. *Als* I.
96. Ende gheerisel groet van.
98. daer *ontbr.*
99. den arme.
103. grote.
104. d. nes l. cleine.
105. Dachtende.
106. *Als* I.
107. vandien.
108. *Als* I.
116. niene m.

Vs. 117. bede.
118. *Als* I.

Cap. XIIII.

Vs. 1. *Als* I.
2. vore hoeret.
4. mensche.
5. Versmaedt.
6. ingle.
7. *Als* I.
8. gheselscapen.
12. dusdaen.
14. hijt, alsoot siere.
16. Alsoe b. telker.
19. *Als* I.
23. Ende svleesch.
24. *Als* I.
25. si so node saghen.
26. a. in haren daghen.
27. niene w.
28. ten hemele.
29. Soe sijn si d. hen.
38, 41, 42. *Als* I.
43. Ende *ontbr.*
44. nemmer *ontbr.*
45. *Als* I. — woude.
48. » »
49. dat *ontbr.*
52. pr. halen h.
53. Bedecten *ontbr.*
54. *Als* I.
56. om *ontbr.*
68. vore.
73. *Als* I.
74. N. daer gh.
77. *Als* I.
79. tormente.
80. Hoeredi die.
85. alsi d.
87. dien.
88. Wat.
89. Des niemanne.

Cap. XV.

Vs. 1. ingle.
8. Dien.
9. dat die.
10. edel.
12. eene.
13. Ende daeromme.
15. als men w.
16. *Als* I.
19. » »
20. » »
22. die asem.
25. het van ierst.
29. Dbloet.
31. Hine s. bl. niet en tw.
33. vl. diet al drinct.
34. in derde.
35, 36. *Als* I. (tvleesch).
37. als ute.
38. Keertse weder te G.
39. Oft daer hoer G.
42. dinghe k.
43, 44. *Als* I. (Thoren).
47. riken.
49. met levene.
50. Hout men v.
52. ocht men.
53. Dies.
54. ens n. soe goet so m.
55. met *ontbr.*
56. Comt die lichame h.
57. wilt.
58. Str. l. z. e.
59. seght.
60. daeghs.
66. als een vee.
69. *Als* I.
70. voort *ontbr.*
71. v., dat wet.
72. Van dien.
73. leght.
75. Dats d. b., des sijt.
76. Dadt dvaste.
78. *Als* I.
80. a. bi sine.

Vs. 84. houdene.
89, 90. *Als* I.
91. oren.
92. h. weten zaen.
93. den.
94. Dm. hem niene sc. no ne d.

Cap. XVI.

Vs. 1. Ten lichame.
2. toe *ontbr.*
5. verdraghen.
6. en *ontbr.*
9. moedt.
12. ende sijn des.
14. leeght.
18. *Als* I.
20. hoer l. noedorste.
21. ierste rusten vande.
25. *Als* I.
28. » »
36. here.
37. *Als* I.
38. » »
40. Dats.
41. daedt — versiert.
42. bestiert.
43. k. ierst wert.
44. *Als* I.
46. leecht.
47. Dyen v. l., er. e. sinne.
48. Comen — trechlijc.
49. hijs.
50. *Als* I.
51. als hi te sinen.
52. werdet.
53. *Als* I.
54. h. vore o.
55. lichame nicken.
56. wilt.
57. *Als* I.
59. moeti.
60. Ende alse d. z. ute.
64. met der.
66. *Het tweede ye ontbr.*

Vs. 70. Alsoe.
73. omme — veest.
74. quaems e. w. du beest.
77. moests.

Cap. XVII.

Vs. 1. *Als* I.
4. » »
5. » »
8. valscheit es ghebonden.
9. als dingle.
16. Dien menschelike.
19. ene.
20. scout.
22. ene.
23. ens m. een blic.
30. omme.
31. si *ontbr.*
35. dinghe.
38. Gherech.
39. *Als* I.
40. d. die m.
42. sluten.
43. dien w.
44. gripen *ontbr.* — noch tasten *ontbr.*
45. ghevoelten.
48. dscip.
49. kerft.
50. Dat hondert manne.
52. *Als* I. (roeren).
53. Dit w. d. w. al m. sire crachte.
54. *Als* I.
55. wonderne.
61. ghi.
65. *Als* I.
68. vore.
70. *Als* I.
72. » » — stemmen.
73. tien.
74. dinghe.
76. dbloet.
77. in tvleesch
78. vore.

Vs. 79. Ende dit vleesch.
80. Maer dandre.
81. nien b.
82. en *ontbr.*

Cap. XVIII.

Vs. 1. des.
2. Seide wilen.
5. dat die — dat verstaen.
6. tw. meest g.
8. Dattie z. leght.
9. dbloet.
11. men sbloets.
12. der zielen nes.
13. A. h. n. e. t.
17. dat die.
18. In dbloet.
19, 20. *Als* I.
25. merken.
26. *Als* I.
30. Daerne m. comen en gh.
31. *Als* I.
36. Donderscheet.
44, 45. *Als* I.
46. Dits.
53. z. die bl.
56. dbloet.
57. hore in te s. b.
58. dbloet — lichame.
60. Werdt.
62. diene b.
63. *Als* I.
69, 70. *Als* I.
72. *Als* I.
74. en vult en gh.
76. tsamen.
79. dore enen.
80. ten — ene.
81. sijs gheest.
87. souds.
89. *Als* I.
97. wel al te.
103. met den.
104. *Als* I.

Vs. 105. p. dan sal.
106. alsi vore.
112. hoer lichamen ane.

Cap. XIX.

Vs. 3. houde.
6. Soe es si.
8. z. tote h.
9. nem.
11. Loven — eweghe.
12. Datti d. s. e.
14. *Als* I.
15. » »
16. Dat dconinchrike.
17. *Als* I.
19. seeght — grammer.
21. werptene.
26. es dconingrike.
27. *Als* I.
28. Ter.
30. h. en gh.
32. kerken.
36. in dewelike v.
37. uut den.
39. gheseeght.
40. Sterft — inde m. leeght.
41. z. vaert uter.
42. toe *ontbr.*
43. dien.
44. l. daer d.
46. dinghe.
48. Die ie q. in e.
50. jammer mede.
51. Danxt.
52. mochtu.
53. h. mesdadech k.
54. voir *ontbr.*
55. rechtre.
56. W. si l. o.
61. oec *ontbr.*
62. comene in groet.
63. ene.
67. sceedt.
73. een anebilt.

Vs. 75. st. en m.
76. Sone w. sine.
77. Tiende ghedeel.
78. heeft.
80. tsamen altoes gh.
83. wel *ontbr.*
88. onse.
89. meswinden.

Cap. XX.

Vs. 1. werdt.
3. heeft.
4. m. soe h.
5. den *ontbr.*
10. sette hore opt hoeft ene.
12. goetheit.
13. heeft.
14. ertrike.
15. den viant hem v.
16. Hi.
17. Die hem ewelike hier d.
19. zielen.
20. dier.
22. eene — tfat.
25. berou.
26. Ende enghene.
28. leverse.
31. also.
33. e. hen s.
34. of eest hen l.
35. hen dan te.
36. onvertellike.
39. ghesiveert.
42. die ingle wel eyse.
45. Dats in die vreude v. h.
51. mochtsi.
53. tien inde.
55. die onsaleghe.
58. Fellike t. h. draghen.
60. ertrike.
61. sceppre dede.
62. Dats en s. d. jammerechede.
63. sise inder helle.
64. ewelike moet.

Vs. 67. Alsoe ic u vore.

Cap. XXI.

Vs. 1, 2. G. m. Ad., alsic las,
In E. bi D.
4. dat scoenste.
7. belde.
8. telde.
9. doen *ontbr.*
10. Doen enen.
11. nan ten selven.
13. af *ontbr.*
14. omme.
15. te samen.
16. deen.
19. daedt.
21. dedise in eere e.
22. In dersche p.
24. rechte — oesten.
26. ghesegghen.
27. b. ende v.
29. Daer nes h.
30. Onweder.
31. Die locht es daer soete e. st.
32. Daer nes ghenrehande o.
33, 34. *Deze beide verzen ontbr.*
35. onghenade.
38. algader.
39. Ende die.
40. Want ets. — hemelrike *ontbr.*
41. h. sonder waen.
44. M. inne z.
46. van dien.
47. waert *ontbr.*
48. alsoe.
49. sine.
50. ene.
53. in onsen st.
55. uut oest, alsment.
57. des — ghene.
60. voerese thant.
64. Soe springt ene f.
65. vernomen.
66. viere r. uut comen.

Vs. 70. Oftc meerre.
72. Eufrates.
76. daedt:
80. oic *ontbr.*
82. Jhesum Cristum, den.
83. Die tp.
84. In w. dat a. helden.
86. v. vroude m.
91. soetecheden.
92. al — niene gh.
93. edel.
94. Volcomelec.
99. Uwe v. hulpe d. t.
101. mi en.
103. springt.
106. siden.
107. viere.
110. handen.
111. fonteinc.
115. Allen den.
116. Die h. gh. daer in.
117. hope e. met w.
119. spruut hier uut.
121. kinder.
123. kinne gheft.
124. left.
126. Moghe.
127. viere.
129. Dat si in vier.
130. k. liede bi.
132. tghesteinte.
133. Men magher occ.
139. Dat sijn.
142. gheests ghichte.
145. Met zielen e. m. l. gh.
146. in Antkersts.

Cap. XXII.

Vs. 3. hen — d. si mochten.
4. allen vrochten.
5. stoeden.
6. enen.
7. wijsheit.
8. Thant als God henen.
9. v. al gh.
18. wiven.
19. thant.
23. G. sijn gh.
25. groeter lieven.
27. woude hi hare.
28. hij *ontbr.*
30. gheboet.
32. Dat A.
34. dat Cr.
35. wat groeter jammerechede.
36. broeschede.
37. m. omme s.
38. sone in dit e.
40. a. bleef v.
41. wat dat q. v. hare.
42. jare.
45. duvle, twaren.
46. Die ic in die helle.
49. tebroken.
50. selve *ontbr.*
55. omme eest sorchlijc h.
58. W. e. d. es hi o.
50. *Als* I.
60. Wedert si l.
61. *Als* I.
62. » »
63. Ende verghet G. al m.
65. *Als* I.
66. Maecte s. v.
71. *Als* I.
73. Behendechlec.
75. w. dat m.
76. d. nes ghene.
81. Si.
82. is *ontbr.*
84. Dits.

Cap. XXIII.

Vs. 3. *Als* I.
4. thant.
5. ontleedt:
6. Ende van G. gr. ontcleedt.
8. *Als* I.

Vs. 11. Ooc *ontbr.*
12. zo *ontbr.*
17. Noch des occ scamen h. bl.
18. n. met sinen.
19. dsalc.
20. Dattie nosel.
21. bringhet inne ene scamelhede.
22. *Als* I.
23. thant.
26. doersti n.
27. *Als* I.
28. selven *ontbr.*
33. Dwijf.
35. Dwijf sprac thant.
36. Dadt hare dserpent.
38. bescoet.
41. enen *ontbr.* — seght.
42. Inne m.
44. Selc verstannesse.
47. om anders r.
50. *Als* I.
52. O. doen, dat.
53. Ons selfs sijn sc.
56. *Als* I.
59. » »
63. ende *ontbr.*
65. Met lede werden gh.
66. Al ons l. h. t.
69. En es.
71. *Als* I.
73. » »
74. van deser w.
75. jammerecheiden.
76. die felle d.
77. in derde.
81. dit *ontbr.*
83. *Als* I.
86. kindre.
88. sorghen, p.
89. moet *ontbr.*
91. dadt.
92. *Als* I.
93. omme — sunde.

Vs. 94. Soe sout al.
95. daedt. — dat *ontbr.*
96. Dat Cr. p. ons g.
103. deser.
104. p. weder m.
106. *Als* I.
110. mede *ontbr.*
111. stoet — ant hout.
112. met.
113. mesdade algader.
114. *Als* I.
116. » »
118. Dar an Y. v.
119. stoet.
120. springt.
122. vore.
123. stoet.
124. dat.
127. *Als* I.
Tusschen 130 *en* 131:
Ende hi was selve fonteine mede
Van alre ontfarmechede.
131. die viere r.
134. werelde.
136. ghelijcnesse.
139. in meneghcr f.
140. in dien.

Cap. XXIIII.

Vs. 4. h. beider gr.
5. teeweghen.
9. Dus l. si te gader b.
10. jammerecheide.
11. *Als* I.
12. tparadijs wel saen.
13. *Als* I.
14. Toter tijt dat.
16. met quijtte ver Y.
18. haer noetdorst.
28. Ontgh. moeste sine.
30. ghewan.
31. *Als* I.
32. Dat *ontbr.*
37. omme hi t. h. m. v.

Vs. 40. ofte dan G.
41. apple.
45. noit.
47. *Als* I.
52. Raste.
53. horewi.
54. gheitenen.
55. haddi an.
56. *Als* I.
57. » »
58. » »
60. dr. en gh.
66. *Als* I.
70. Dat God, onse here, es sijn vr.
71. Dits.
74. Ay! dat.
76. wilt.
77. werelde.
78. cochtmen.
80. Ruren e. comen in alre.
85. dien.
86. meer *ontbr.*
87, 88. *Als* I.
89, 90. » »
91. » »
93. cruisten.
94. dat den.
95. ghichten.
96. wasser r.

Cap. XXV.

Titel. huweleeke.
Vs. 2. met veren Y.
5. *Als* I.
6. zelken spel.
9. Kindre, daer bi dat s.
14. huweleec, dien.
17. ment.
18. mere.
19. *Als* I.
22. leeght.
24. omme.
25. tfirmamet.
26. datmer inne.
Vs. 27. dat die.
28. hoer.
33. waer.
35. *Als* I.
36. maeghde.
41. *Als* I.
43. h. soe ghevoeght.
44. maeghde.
45. Kinder.
46. des.
49. Ets — vercoren.
52. *Als* I.
53. » »
57. ene andere.
58. een maecht.
61. *Als* I.
69. G. ansach m.
71. hare v. reinecheit.
72. Houdt — ene waerheit.
73. hare.
79. Maeghdoem die es.
80. rechten.
81 vlgg. *aldus:*
Ende met reinre herten draght.
Ic waender luttel nu bedaeght
Van ghepeinse ongheknaght
Derre diermen hier ghewaeght.
90. *Als* I.
92. Willen te G. d. ende teeren.
93. herde *ontbr.*
100. dr. noch e.
102. *Als* I. (ten).
104. broedere oft Austine.
105. Tsartenoyse.
106. dat lant d. eren.
107. w. ende andere.
108. ofte die coeman niene cochte.
109. *Als* I.
110. vuret — vint.
113. dien.
115. hoer.
116. *Als* I.
120. Des.

Vs. 121. alle.
125. *Als* I.

Cap. XXVI.

Vs. 6. Veren Y.
7. *Als* I.
16. w. sijn ende.
17. Ende met.
18. vore.
19. veren.
20. si *ontbr.*
23. stoet hare.
24. tskints.
25. W. nemmeer.
26. Doen dan si twee en w.
27. hadsi — knapelen.
32. dierste.
36. some o. q. v.
38. dvolc — veleheit.
39. Alse — dunke.
40. Alst hier v.
41. na bleef Yve alse.
45. te dienne.
46. *Als* I.
48. Op te h. e. te v.
49. *Als* I.
53. tiendeel.
54. Dat hen — ons.
55. *Als* I.
58. » »
63. dankene.
65. Entie — hemele.
68. vercoren.
71. *Als* I.
75. Dat het.
76. kinder.
79. *Als* I.
82. Sal vanden besten gh.
83. dijt.
84. Dadt daer.
85. nes.
87. ooc *ontbr.*
88. sijn, w. ochte m.
92. niemene.

Vs. 94. maectemen.
95. Dattie.
96. *Als* I.
98. G. diene.
99. *Als* I.
100. teren.
102. n. wel en h.
105. d. G. h. selven.
106. teghende.
111. Dits rechte.
113. al soe h.
114. tienden.
115. Dier l. liede handen.
116. Harentare — landen.
118. gh., na dat ict.
121. verstolen.
122. sijn *ontbr.*
123. A. sijn dijt d.
125. T. houden es tonsiene.
128. Ofte te — hoer.
130. Wise hout o.
135. *Als* I.
136. Karl.
140. helpen boefde.
141. danne.
142. manne.
143. Met.
145. *Als* I.
147. tijt inde name.
148. quame.
149. dan *ontbr.*
150. Sele kerese weder d. si q.
151. onthilse.
155. *Als* I.
156. tiende te houdene.

Cap. XXVII.

Titel. *Als* I.

Vs. 3. in derde.
4. *Als* I.
6. » »
11. hier af.
12. *Als* I.
15. e. oec ontdeert.

Vs. 16. E. van groter rasten.
18. den *ontbr.*
20. Hi h. vore die goede prijs.
21. vore Gode ere.
26. *Als* I.
27. sceppre.
28. dierste — wart.
29. inder tijt.
33. Br. nijdt selestont den.
35. wie so st.
36. d. oft in.
37. *Als* I.
38. Si — oft si v.
40. inde h.
42. here.
43. *Als* I.
44. ghenen *ontbr.* — d. meest dr.
45. vloec.
46. *Als* I.
49. nijdt.
51. ende *ontbr.*
52. hijt. — op hem *ontbr.*
53. *Als* I.
55. » »
56. Dat h.
57. *Als* I.
58. enegher.
59. Ets eerlijc.
63. *Als* I.
64. » »
66. dan *ontbr.*
68. *Als* I.
70. » »
71. hare l. tontfaene.
72. verghaene.
74. wi.
76. *Als* I.
78. Met derre werelde.
79. ons nijt ofte m.
80. dorve — niet en tw.
83. sine eere es.
87. Eene ure ghelinghen.
91. *Als* I.

Vs. 92. Dat h. g. al nut den.
93. leeght daer.
94. es tegaen.
95. *Als* I.
97. van engh.
100. Dier.
102. in dewelike.
103. werd.

Cap. XXVIII.

Titel. Van nidecheiden (*Schrijffout*).
Vs. 1. Ute hoeverden.
4. ghierecheit die quaetste.
5. Want P. zeeght.
6. Es wortle alre.
9. Rechtren, scepenen.
10. ghichten.
14. *Als* I.
15. smecke.
17. ghierecheit q.
18. niene kint bruederlike.
22. datmer ane.
23. Dat die.
25. *Als* I.
26. alsijt dan h.
27. soudi n.
28. Wisti dat w.
29. n. om erdersch g.
30. *Als* I.
32. » »
34. met dien.
35. zeeght.
37. Dore ere.
41. die ghene dict water.
42. werdt.
43. soe hi w.
44. So *ontbr.*
45. hoe soe v.
47. al ghegaedert.
49. ene.
50. hoer.
52. m. dan die.
53. algader l.
54. z. die v.

Vs. 59. omme.
60. sine z. omme.
62. Hi beets e. selve een.
63. in al hore l.
64. vor die z.
65. Donsachlijcste.
66. heft.
67. gnoech.
69. Des.
70. ware.
71. armoede *ontbr.*
72. *Als* l.
73. Ets — heft.
74. zelven noch a.
77. hare.
78. In sic gheene.
79. *Als* l.
80. *Het tweede* voor *ontbr.*
82. laetic nu tesen.
84. gaen.

Cap. XXIX.

Vs. 2. sine — kinder.
3. *Als* l.
6. Tfierendeel.
7. zeeght.
8. maer si viere.
11. hi Caynne ter zelver tide.
12. *Als* l.
14. al.
15. Morders, r. algader.
17. in doesten.
19. *Als* l.
22. Op die.
24. E. oec op andren.
25. swaerlijc.
29. *Als* l.
30. s. abolghe d.
31. allen den.
32. W. te sire ghewaregher leeren.
36. *Als* l.
38. E. inde sterren.
43. *Als* l.

Vs. 47. alsoe ic.
51. die van hen.
53. dierste.
54. *Als* l.
55. allen.
58. v. Sette.
61. also ict.
63. *Als* l.
65. voort *ontbr.*
68. pl. te dien t.
69. Afgode soe a.
70. Oec soe plaghen si.
73. q. daer toe m.
74. *Als* l.
75. stoet.
76. *Als* l. (jare).
77. vore.
78. v. Sette sijn.
79. n. langher sp.
81. *Als* l.
82. Dat hi op.
87. in daerke.
90. dander.
91. omme.
93. Ene.
94. *Als* l.
96. Dien.
97. ghenade.
108. vore.
110. vore es bescreven.
111. niene w.
113. *Als* l.
117. » »
123. wel *ontbr.*
124. Dadt g. doet wel.
127. salicheden.
128. alsi v.
129. thoere.
130. si na hen l.
131. *Als* l.
134. hen bi ontderen.
137. seght.
138. sine kindre bidden br.

Cap. XXX.

Vs. 2. Stoet.
5. Sine kindre ende hore wijf.
7. thant.
8. in dlant.
10. Ende dat op der.
11. *Als* I.
18. om der.
22. *Als* I.
23. nu soe.
26. Noyt sider al t.
27. alsi doe.
28. sider.
36. *Als* I.
37. Datten.
38. *Als* I.
43. andren.
51. *Als* I.
57. d. oec h.
58. W. hen onst God ons.
59. *Als* I.
62. viere ende.
66. hoer. *Na vs.* 66:
Dit sijn viere huischen m. v.,
Dat sijn si achte te g.
68. sider.
70. tf. ter q.
71. goeden.
72. *Als* I.
75. » »
76. » »
77. Dier.
78. gheloefde in enen G.
81. *Als* I. (op den).
83. » »
85. Waren dusentech jare.
87, 88. *aldus:*
Hoe God altoes die goede
Ontfaet in sine hoede.
89. Dits.
90. ute Sette.
92. Tote op Jh.
93. Als ghi h. na wel s.
Vs. 95. op Abrahame weder k.
96. leght — ene.

Cap. XXXI.

Titel. dierste — leven — houdene.
Vs. 4. als ict.
6. *Als* I.
9. » »
12. alsoe se tscaep.
14. *Als* I.
16. » »
18. v. wesen m.
19. r. oec, a.
20. enichs volx d. sider.
21. seght dat dese l.
23. In diere c. spise.
27. leght.
28. verghetter m.
32. gaderne.
33. Ochte.
37. niene k.
39. niene gh.
42. Si souden.
44. *Als* I.
45. alse gh.
46. heerscape.
47. *Als* I.
48. quam.
49. l. laten m.
50, 51, 52. *Als* I.
55. Ets ghezeeght.
58. Maghene, wilt.
59. Bi die gh.
61. v. vele m.
63. e. sijn st.
67. meerre sorghe.
70. *Als* I.
73. zeeght.
74. *Als* I.
75. Dat dierste e. de.
76. ic u h. vore.
78. dit *ontbr.*

Cap. XXXII.

Titel. e. van d. w. naturen.

Vs. 1. Sider.
4. dedi N.
6. Alsoet.
8. was.
9. alsict.
11, 12. *In omgekeerde volgorde.*
16. *Als* I.
17. ter.
24. *Als* I.
25. andre.
26. tf. al in.
28. *Als* I.
29. omme.
30. dat m.
32. macht.
40. en scouweden an.
41. alshi wilt.
42. *Als* I.
43. versaemt sijn volc in c. tide.
44. doedt.
45. Daert vechten m. ende blijft som d.
46. *Als* I.
47. » »
49. Ens.
50. *Als* I.
51. st. es v.
54. Dw. si zouden.
56. hebben.
57. *Als* I.
61. v. goet, ere.
66. die hem sp.
67. diene niet en — ne.
68. Hem *ontbr.*
70. Diene n.
71. hen soe zenne ende m.
72. Dat zelc v.
73. op die.
74. Hem ne r., si dr. si n.
77. M. leeght ocht hi.
78. Dits.
82. niene k.
85. v. dstarste.

Vs. 87. Dat die.
88. alle dese, des sijt.
89. els.
91. soude anders n.
96. E. m. in hen.
100. senloes.
102. Oft a. arch a.
103. D. v. e. jammerechede.
104. Ave — meneghe.
105. wijn *ontbr.*
106. *Als* I.

Cap. XXXIII.

Titel. e. hoemen eren sal v. e. m.

Vs. 1. vore.
3. gheviel.
5. *Als* I.
8. dat die — gheen.
10. *Als* I.
11. z. die hiet Ch.
13. vinghre.
14. maecte daer m.
15. A. J., die joneste, sach.
18. thant.
19. *Als* I.
21. zonde.
22. dier.
23. Om.
24. *Als* I.
27, 28. *Als* I.
34, 35. » »
44. eere noch g.
45. des sijt.
47. gnoech.
48. *Als* I.
52. » »
53. doet.
54. Pleghen scande, scaede e. v.
55. *Als* I. (hier).
56. Dit.
62. omme.
63. dese.
64. *Als* I.
68. dat *ontbr.*

Vs. 70. *Als* I.
76. vore af hoerct.
79. Alsoc ict.
81. dier.
83. alsoe ict.
88. dlant, alsict.
94. *Als* I.
95. hem *ontbr.*
96. hadde ghebod no.
98. dusentech.
101. *Als* I.
103. vandien g. w. tghetal.
104. e. harde smal.

Cap. XXXIIII.

Titel. Van ere stat te regerne.
Vs. 1. *Als* I.
3 ende en w. n. d.
4. renten h. m. ofte sc.
5. opten.
12. sider.
14. *Als* I.
15. en brac noit seder n.
20. Dat n. sine ghelike.
21. niene versint.
22. sinen gh. niene kint.
23. licht.
25. die Romeine.
26. hars — niene.
27. M. al om gaederen.
28. orbore.
30. alsijs.
31. B. si d.
32. Soe vorderdensi.
34. hore.
41. d. Roeme.
44. den *ontbr.* — woude.
48. In veeden e.
50. dan goet.
51. si verderfden.
54. die.
55. *Als* I.
57. d. gh. des ict.
68. vremdt.

Vs. 69. Die h. gh. hoer.
70, 71, 73. *Als* I.
74. Inne w.
75. sijt.
76. des.
77. l. oec gh.
79. hoer s. orboren ende.
80. ghemene orbore.
81. wijslijc.
83. pointe.
84. Dierste.
85. Ghemen orbore.
86. Wien — ochte.
87. ghemene orbore, sekerlike.
88. vore mate e. vore.
89. daer leeght.
90. an dorbore.
92. *Als* I.
93. sonde no vr.
97. *Als* I.
99. Dm. legghe in sekere.
100. te ghehelpene.
101. Wedert si — ochte.
103. Tien gh. orbore.
104. *Als* I.
105. Wijslijc.
108. *Als* I. — *Na vs.* 108:
Dus machmen met desen dinghen
Ene stat te groeten state bringhen.

Cap. XXXV.

Vs. 1. *Als* I.
2. ende *ontbr.*
3. ackere.
12. Die gh. h. die vroede.
13. En w. hen dan.
15. Datmen hen.
16. *Als* I. (hen).
17. » »
20. » »
23. dit.
26. Dat si gh. hadden.
27. des niemene — souden.
32. tsinen b.

Vs. 33. wie dat si.
35. *Als* I.
41. omme — dorste.
42, 43. *Als* I.
44. hare l., hare.
50. hem *ontbr.*
52. ane knecht.
53. *Als* I.
63. » »
65. maisniede.
66. *Als* I.
67. Jaerlijc — landen.
68. panden.
69. forfaiten.
70. dat volc.
73. cort *ontbr.* — ofte.
75. z. na dat.
76. ghestecht.
78. Alst.
79. hare *ontbr.*
81. ocht u liede.
82. Ghi die h.
84. alsi.
85, 86. *Als* I.
88. Mochtu lijf.
91. wijslike.
94. een rechtre b.
95. Die al.
96. g. oft q.
98. *Als* I.
99. m. dat ghi met h.
100. oft in deweghe.

Cap. XXXVI.

Titel. Van Abrahame.
Vs. 1. vore.
3. *Als* I.
4. vore.
9. ertrike hadde wel.
10. had *ontbr.*
18. vore *ontbr.*
24. vorme *ontbr.*
27. was al o.
28. niet.

Vs. 33. Dadt.
34, 36. *Als* I.
44. na noch sal.
47. b. deuweghe st.
51. In die vorme.
52. *Als* I.
54. bekeren *ontbr.*
57. Dadt dwesen.
58. *Als* I.
61. dadt.
65. al horen.
66. men mede mach.
67. Die dr.
72. willen.
75, 78. *Als* I.
80. dadt.

Cap. XXXVII.

Vs. 1. vore.
4. Alse w.
5. *Als* I.
6. Doe h. h. God o.
9. *Als* I.
11. op dien.
12. beesten te offerne.
14. alle.
17. om tkint.
18. s. tkint.
19. Es dofferande.
20. Inne sie h. en ghene opt.
21. antworden.
23. E. als hi dat swert h. verhief.
28. w. Abrahame.
29. vetten *ontbr.*
31. Sine offrande, G. teren.
32. moghwi.
33. ghene.
34. *Als* I.
35. en *ontbr.*
39. leeght.
40. sceppere.
41. Leeght.
42. niet *ontbr.*
43. alle.

Vs. 44. in hemle oft op erde.
52. hi *ontbr.*
57. *Als* I.
58. Des hi en h. en gh.
59. van *ontbr.*
62. hem nes.
63. dwanghene.
65. hi tons, armen wichten, dr.
66. *Als* I.
69. » » (heeft).
70. Dat daer meerre zonde in l.
72. al.
75. starclec.
77. n. en was q. n.
79. *Als* I.
80. Des. — allen *ontbr.*
83. *Als* I.
85. dusentech.
88. onsterflike.
89. mouden.
90. houden.
92, 93, 95. *Als* I.
96. af hem d. l. zal.
97. w. moete wi sch.
104. *Als* I.
108. » »
109, 110. *Als* I.
111. Ende alle.
113. sonde te beterne int ghemene.
114. *Als* I.
115. dore grote.
116. *Als* I. (noet).
119. hi *ontbr.*
120. *Als* I.
122. ene.
125. Des n. en w. sc. n.
127. k., nu l.
129. ene c. welde h.
130. Niene comen in deuwelike.
131. ons in dit.
133. *Als* I.
135. dit *ontbr.* — d. h. es saen gh.
136. culijc. — om *ontbr.*

Cap. XXXVIII.

Titel. dusentech j. ghesciet.
Vs. 2. dvolc.
6. Om.
10. Dadt J.
12. *Als* I.
14. ende *ontbr.*
15. die *ontbr.*
16. a. die in.
19. *Als* I.
22. Heete wise onse v.
24. *Als* I.
29. es Abrahame.
30. ons *ontbr.*
31. *Als* I.
32. horen.
33. seeghtmen.
35. dusentech.
44. luttel *ontbr.* (*De ware lezing. Verg.* B. I. C. XXX. vs. 20).
47. eerst *ontbr.*
49. Van Abrahame.
50. jare.
51. tfolc.
54. niene d.
55. waerre.
58. meer dan *ontbr.* (*Te regt*).
59. h. man was.
60. E. dien s.
63. maectene.
68. Die hare an r.
70. jare.
71. Die n. w. e. neuwe l.
75. die heyleghe st.
78. dware.
79. alre A.
80. Die doe opden vridach lach.
81. segghic elre.
83. te *ontbr.*
84. dat der.
85. v. Godeverde.
86. te *ontbr.*
90. Voerwaer segghic.

Cap. XXXIX.

Titel. Dat voerspellen.

Vs. 2. Optie bible.
3. optie vadre d. vore.
4. doe.
5. bekinnen.
6. dier.
9. al.
10. horet.
11. Ic en — langhe.
12. Optie bible.
15. andre.
16. Die de z.
17. Na Abrahame.
19. hem altoes toe.
23. Eene — dicke.
24. Dene.
25. vore, J. daer na.
26. Hoerre.
27. Alse w.
29. bi rade siere.
30. sijns.
32. Dat den ousten ghebornen h.
36. zegghene.
37. makene.
39. dese.
45. Dats. — man die *tweemaal.*
46. hiet.
51. hemle gaen.
52. dingle — slaen.
53. sitten tovers b.
55. seidi dat.
56. es teser.
58. zekerlike.
60. d. tien.
62. Dvorspellen.
63. versta.
64. godsone.
67. dingle.
68. Daghelijc in dien outaren.
69. priestren.
70. Maken.
73. vuren dingle.

Vs. 74. den.
81. dien.
84. ontede.
85. m. dier hi.
90. D. die b. outare.
92. D. hi d. d. bi gh.
93. wet.
94. ende *ontbr.*
97. kindere.
98. hore.
99. nie.
100. niet.
101. liede — wisen.
102. huweleec.
103. sente.
104. des.
105. onste.
108. gheslachten.
109. twaren.
112. horre.
114. gh. es J.
117. *Als* I.
119. behoudere.
124. *Als* I.
128. voren af horet.
131. *Als* I.
133. ghetelt.
140. den *ontbr.*
144, 145. *Als* I.
146. die Adame.
150. Was Cr. die godsone.
152. insel.
155. *Als* I.
156. Alse den vliesche t.
157. kinder.
159. W. dat s.
168. *Als* I.
170. Die *ontbr.*
171. dit sijn kinder.
172. *Als* I.
174. die den vl. toe b.
175. vereest.
178. Alsic u hier vore.

Vs. 180. ane deweleke.

Cap. XL.

Titel. Als I.

Vs. 4. Dat sere regneerde moghendelike. (*Ook* I. *heeft* Dat).

7. ierst.

8. Drike v. Rome.

10. al *ontbr.*

11. E. alsi hen niene w.

14. de *ontbr.*

17. *Als* I.

21. omgaen.

23. groeter.

25. wile *ontbr.*

26, 28. *Als* I.

31. rasten.

34. *Als* I. — met *ontbr.*

35. Omt.

37. *Als* I.

38. Alst n. d. ter.

39. met d.

40. Dat d.

41. Ende *ontbr.*

42. Te n. alg. br.

45. zeeght.

46. oneendrachtecheit.

47. dine.

49. *Als* I.

51. landen.

52. eendrachtegher.

53. Inden staeden dan si.

55. v. staeden h.

56. *Als* I. — b. al v.

Cap. XLI.

Titel. Als I.

Vs. 2. vintmer viere, twaren.

4. zeeght.

6. stoet.

8. tide.

9. Dander.

10. ic dien j.

11. Dat *ontbr.*

13. stoet.

Vs. 16. dat het te.

17, 18. *Als* I.

20. leeght.

21. *Als* I.

22. Dstareste e. bat v.

23. *Als* I.

24. Vanden een dbeste.

27. dandere.

28, 30. *Als* I.

33, 34. » »

39. Woudi tr. ter a.

41. Vore Babylone.

42. stoet.

43, 44. *Als* I.

46. diere.

47. *Als* I.

49. vroem.

51. die riviere, an.

52. in haren g.

53. heeftene.

60. Dat die.

62. cleedre.

66. dwater dore.

67. manieren.

69. *Als* I.

70. Tier stede.

72, 74. *Als* I.

77. » »

79. bendechede.

80. *Als* I.

81. Hore.

84. *Als* I.

85. cimente.

86. Als.

87. Eerne.

88. omganc. — *Als* I.

89. .IIII.[c] stadien e. tachtendach.

91. dier.

92. Diemen daer pl. tier w.

93. zeeght.

94. niene es.

97. Stoet onlanghe.

99. kinder.

Vs. 100. met sc. dumplike.
101. hoer.
102. *Als* I.
106. » »
108. Werpen wouden in.
111. *Als* I.
112. scare.
114, 115. *Als* I.
119, 120. » »

Cap. XLII.

Titel. Rome. (*en zoo doorgaans*).
Vs. 3. na *ontbr.*
6, 8. *Als* I.
9. niet wel.
10. Niet wel, na dat hine beroefde.
13. scepe.
18. daer *ontbr.*
20. Hen leerdi huse.
21. Coren.
24. here.
25. E. thant na tgone.
26. *Als* I.
28. daer R. nu st.
29. alsiet.
37, 39. *Als* I.
42. *Als* I.
43. Swelcs. — na *ontbr.*
45. *Als* I.
47. vore — jaren.
48. Met stride ende p. sware.
55. *Als* I.
57. snellike.
58. And lant.
61. Ane E. doen l.
63. men zeeght a.
67. *Als* I.
72. St. v. op, du soud g.
73. Tote Enaudre.
74. Hi r.
75. berghen.
76. zeeght dat L.
77. den *ontbr.*

Vs. 78. Du soud hem — dire.
79, 80. *Als* I.
81. gheve ic.
82. gheloeft.
83. *Als* I.
84. Soutu en soch venden thant.
85. *Als* I. (alle).
87. daer.
88. Ende *ontbr.* — waer.
89. Gheloefdi te.
91. Als Enauder.
95. *Als* I.
96. hadde hem *ontbr.*
97. *Als* I.
99. daere.
100. ware.
101, 102. *Als* I.
104. swoer met a.
110, 111. *Als* I.
112. hulpen.
113. alsoe ment.
114. Troude Eneas kint.
115. oer slands.
116. te hands.
118. *Als* I.
122. » »
123. Dien.
124. Ende w.
129. soudu te.
131. tesen.
134. Die van Eneas.
135. *Als* I. — *Na vs.* 135:
Deen vore ende dander naer.
(*maar niet het andere vers van* I.)
140. *Als* I.
141. alsiet.
143. sinen oudren br.
144. Nimitore.
145. des.
146. Nimitor die moeste w.
147, 148. *Als* I. (haddi).
150. Om.
151. te *ontbr.* — dienen daere.

Vs. 152. *Als* I.
153. kindre.
158. ene h. ane ene h.
159. alsiet.
162. Dits w.
166, 168. *Als* I.
171, 173. » »
179. Nimitore.

Cap. XLIII.

Vs. 1. na Nimitors.
2, 4. dlant:
9. .XI. staden stoeden dare.
10. nu *ontbr.* — hare.
12. *Als* I.
13. versaemt.
14. name.
17. alsoe iet.
18. viere e. vijftach.
21. dese. — tiere *ontbr.*
23. dedi tien.
24. Alle dedele van.
27. inder stat.
32. *Als* I.
35. si dstat selen v.
36. wilden.
39. m., dats seker.
41. segt.
45. *Als* I.
46. si wart r.
52. al die doeght bi bleef.
58. Donder.
60. D. bleef R.
61. men al o.
62. die Gode.

Cap. XLIIII.

Titel. na Romuluse w. in Rome.
Vs. 2. *Als* I.
3. Hi w. — vendre.
4. *Als* I.
5. dedi ten.
7. h., ic laest a.
10. onrastelece.
16. alle.

Vs. 17. *Als* I.
23. es.
25. Eens menschen h.
26. *Als* I.
28. dadts een.
34. in dlant.
35. Des — ne pl. vore d. daghen.
38. ierst, men seght v.
40. hi selve h.
41. alenden.
42. *Als* I.
44. Ene.
47. coninghe.
48. *Als* I.
49. coninghe.
51. die Romeine.
54. *Als* I.
55. te sere.
58. *Als* I.
61. ghemene orbore.
62. *Als* I.
68. quaelcec.
69. Ende *ontbr.*
70. Dat was d. bi, of deen w.
72. ghemein orbore.
73. Dat het dander soude.
74. dadt.
76. ghemeine orbore vore.
77. *Als* I.
78. Siet, ghi.
81. Dat gh. orbore.
83. u stat.
85. *Als* I.
92. Oft sotten mettien.
93. u orbore.
94. Achte sedt.

Cap. XLV.

Titel. ghebode.
Vs. 3. so *ontbr.*
8. *Als* I.
11. ere.
13. tide.
14. *Als* I.

Vs. 15. Dat het siere.
16. Ocht v. m., des sijt.
19. en *ontbr.* — niet *ontbr.*
20, 22. *Als* I.
24. » »
25. niene o.
27. warp in dsant.
31. in *ontbr.*
37. *Als* I.
39. Ten h. moghe.
40. hebbe.
41. daedt.
43. roepet.
44. laetet.
46. vore Cristum tw. d. vorwaer.
52. des *ontbr.*
56. Soe dat.
57, 58, 59. *Als* I.
62. mensche soude.
74. *Als* I.
79. Ende die z. ghebode.
80. Leerde — godsone.
82. Volvulde in diere.
85. sijn die tiene.
86. *Als* I.
91. Godes.
94. altoos *ontbr.*
99. Ander.
100. *Als* I.
101. tien *ontbr.*
103. alle de pr. e. de scr.
109. Volvulde.
113. volbrachte — cleine.
114. sierre.
115. Alsoe als.
117. seit hi.
120. sire d. volvult w.

Cap. XLVI.

Titel. c. Davite, ende wat eens ghevel.
Vs. 4. een die beste.
11. ic vore.
12. Die Moysesse.

Vs. 18. h. comst.
20. dien.
23. *Als* I.
24. alsi j.
28. sunde.
29. Alse was hi in.
33. wive *ontbr.* — des sijt.
34. Dadt.
41. *Als* I.
43. Daerse vri.
46. Tier tijt.
49. ende en g.
53. *Als* I.
57. » »
58. si k. van hem h.
59. handen.
60. die *ontbr.* — vianden.
61. o. tier.
63. dat die.
65. *Als* I.
66. » » — verloerne.
67. alsoe alsmen.
69. niene w.
70. al *ontbr.*
72. Ende *ontbr.* — dit.
73. Dat die.
75. Mettien.
78. dat *ontbr.*
79. hi Uriase.
82, 84, 85. *Als* I.
87. thant.
92. kore.
93, 94. *Als* I.
96. antwerden.
99. zake.
101. *Als* I.
102. Vanden dr.
104. coric.
110, 111. *Als* I.
112. derre.
113. *Als* I.
116. derre.
119. *Als* I.

Vs. 122. sine.
124. Vernoy, pl. oft t.
125. bedinken thant.
126. *Als* I.
129. Dat verduldechlike o.
133. niemene. — *Als* I.
134. sinen. — *Als* I.
135. God *ontbr.*
137. goedertierli[c]heit.
140. gr. si sine.
142. *Als* I.
143. dat nie op.
144. en was die gh.
145. mensch.
147. dusentech w.
149. *Als* I.
152. Alzelken torment.
153. dor andren vr.
154. Des.

Cap. XLVII.

Vs. 1. *Als* I.
6. vore.
8. ie quam in.
9. boeke.
11. maectenne wive soe v.
13. hare.
14. anebeden.
20. inne gh.
21. soe goeden wisen man.
23. *Als* I.
25. niemene.
32. Ende w.
34. *Als* I.
35. Ende *ontbr.*
37. leidt — sijs.
38. *Als* I.
39. leidt bi hare thant.
40. Alse dwijf tdoede.
41. *Als* I. (thant).
42. Dat het dander.
43. seïdsi.
45. *Als* I.
48, 49, 50. *Als* I.

Vs. 54. elkere.
58. hare.
59. Dandere.
62. *Als* I.
64. Gheeft desere.
66. *Als* I.
67. alsoe ict.
68. Sider hi.
72. ontsaghenne over al sijn l.
77. In deere.
85. hemle.
86. E. dingle.
87. Daer af ghi vore mocht h.
88. dusentech.
93. seeghtmen.
96. D. dingle varen m.
97. varen *ontbr.*
99. liede.
100. Die si.
102. w. gaen.
104. doene.

Cap. XLVIII.

Titel. *Als* I. (quaetheit).
Vs. 1. T. Davitte.
2. vore.
3. jare.
5. so *ontbr.*
6. onwet, in.
8. *Als* I. — dattie.
12. » »
13. E. oefenden die afgode.
14. ghebode.
16. Van zelvere, g. ende van.
20. m. van dat.
25. In alle.
27 *en* 28 *aldus :*
Hilden hen noch an dien Gode,
Die Moysesse gaf die ghebode.
32. Mids sire goetheit groet ende d.
36. *Als* I.
42. si *ontbr.*
45. dat datsi.
46. *Als* I.

Vs. 50. viande.
52. v. te bat.
53. vernoy.
62. allen v. in.
63. *Als* I.
64. die hens gaedt.
66. en hoert.
70. *Als* I.
74, 75, 76. *Als* I.
80. D. onder si hen b.
81. B. ende soutre e. die pr.
93. dan b. n. en b.
97. alsoe ic.
99. *Als* I.
100. Gh. Cristuse.
104. Dorsticken.
106. groeten leerere m.
110. *Als* I.
113. sinen hystorien.
114. heileghe.
115, 116. *Als* I.
120. niene gh.
127. hi een.
128. T. gheberchte.
129. ene.
130. p. dien en b.
131. nemmer *ontbr.*
Vs. 135. u segghen zal el.
142. uter harre q.
145. Dandere.
146. niemene en soude dw.
148. en *ontbr.*
149, 150. *Als* I.
152. niemanne an hare.
153. *Als* I.
154. Al tonfaene cleine.
155. Ende soe.
159. Dattie.
163. *Als* I.
165. Weder et c.
166. *Als* I.
168. W. bi d. k. dJodscap.
170. D. ghi in m.
173. *Als* I.
174. Alsoe.
175. op Marien.
176. dander boec op.
178. *Als* I.
180. inne.
181. Orbore.
183. vore.
185. nuwere.

De plaatsing van het volgende als in I.

II. *Varianten uit eenige fragmenten van verlorene HSS.*

FRAGMENT *A.*

Boek II. *Cap.* XXXVII.

Vs. 28. *Als.* II.
30. Entie meesters vander.
32. *Als* I.
33. dat al openbaer.
34. waer een toveraer.
35. teghen haer wit.
Vs. 37. geloefden.
38. Deden.
39. gaven.
40. cruustenen.
41. leydenen.
42. hoedren *ontbr.*
43. Hoeders, ende.
48. haer.

Vs. 49. ridderen.
50. Veel — haere.
51. *Als* I. (claer).
52. waer.
53. *Als* I. H.
54. Doens.
55. mijn riddere tgeniet.
56. N. so en zw. si n.
58. *Als* H.
59. tgelt.
60. Om *ontbr.*
61. dats.
62. waert.
63. heer.
64. Ende en loeft — meer.
67. geseecht claer.
68. Also tgeviel in mijn vierscaer.
70. dacht.
71. versuumt waer.
73—76. *Weggesneden.*
79. waer.
80. dat *ontbr.* — maer.
82. omme.
89. scoen.
90. Hoe die.
92. *Als* H. *en* I.
93. af dystorie.
94. scoen.
97, 98. hemelrijc — ewelijc.

Cap. XXXVIII *ontbr.*, *en terstond na vs.* 98 *volgt*

Cap. XXXIX.

Vs. 2. *Als* I. H.
3. » H.
5. allet tg.
11. Sijn jonger.
14. Als puere.
15. also ic.
17. Van tVridages.
18. Tot Sonnendages, dat die.
19. leget.
20—23. *Weggesneden.*
26. mene mit lieve an.
27. *Als.* I. H.
29. d. Cr. sijn leven liet.
30. E. sine z. uut hem sciet.
34. lichaem niet versceiden.
36. Als.
38. Toten lichaem.
40. ziel. — ende *ontbr.*
42. lichaem.
43. *Als* H.
46. selwi.
52. hi op voer.
54. behoefden.
58. waer.
59. *Als* H.
61. Sone en hadde.
62. gheens menschen.
63. *Als* I. H.
64. lichaem.
65. Sone.
66. waer.
68. seer.
69—72. *Weggesneden.*
75. waer tsamen.
80. *Als* I. H.
82. Also als ic hier thant.
83. Recht.
85. Alleinsken.
86. Dat w. of gr.
89. sinen jongeren mit soetheiden.
90. *Als* I. H.
95. te hemele *ontbr.*
96. *Als* H.
105. sijn jonger.
110. *Als* I. H.
111. » H.
113. recht.
114. *Als* I.
115. jonger.

Cap. LVII.

Vs. 19. *Als* I.
20. Inder heilegen.
21. selven *ontbr.*
22. gheslachte.

Vs. 25. doverste.
27. mijn vercoren.
33. verblijt.
35, 36. bequaem — lichaem.
39. Dat daer n.
43. beveel — draecht.
44. lichaem van der maccht.
45. Mijnre — d. van J.
46. Een nye gr. vint di.
47, 48. weerdichede — stede.
51. M. so voer.
52. volgede naer.
56. hert vol prisen en.
57. *Als* I.
59. bidden u.
60. *Als* H.
61—65. *Weggesneden. Zoo ook eene strook van de volgende kolom, zoodat slechts de eerste helft der verzen gespaard is.*
68. *Als* I.
77. seer.
78. Het is.
84. *Als* I.
87. magede.
88. lichaem.
90. sijs I.
92. *Als* I. H.
93. » I.

Cap. LVIII.

Vs. 3. Alst thant.
4. dapostelen.
6. Tote Peter.
10. *Als* I. H.
13—18. *Weggesneden. Zoo ook eene strook van de volgende kolom, zoodat slechts de laatste woorden der verzen gespaard zijn.*
27, 28. meer — eer.
32. baer.
35. van hem allen.

Vs. 38. ander.
43. *Als* I.
46. baer.
47. mocht.
55, 56. waer — maer.
62—66. *Weggesneden.*
67. seiden die princen.
69. Maken nu d.
76. an die baer die h.
78. Als te worpen.
79. bleef daer an.
80. *Als* I.
83, 84. aen — verslaen.
86. ombevinc.
87. Maecten.
88. sijs en.
89, 90. *Als* I.
91. bid.
92. Dat du mi nu staetste bi.
93. mijnre.
95. *Als* I.
97. ic dijn onscout.
99. *Als* I.
100. ontgincste.
101. alse die coen.
102. h. nu a. te doen.
105. *Als* I.
106. segics daer om.
107, 108. gelovet claer — haer.
110. mocht daer b.

FRAGMENT *Ba.*

Boek III. *Cap.* XV.

Vs. 106. m. waerheit.
111. *Als* I.
112. waer.
113. al *ontbr.*
114. logene d. z. slaet doot.
117, 118.
Daer die rechtere rechten sal
Ende dese werelt doemen al.
120. der Dietscher dichtere.
121. *Als* H.

Vs. 125, 126. Alse Kaerle e. Octaviaen — aen.
128. hem niene g.
129. Ende en.
130. belieget.
131. se *ontbr.*
132. Met der.
134. seggu.
135. *Als* I. H.
136. Selc.
137. Datti.
140. die *ontbr.*
142. eerst *ontbr.*
146. *Als* I.
148. » H.
152, 154. *Als* I. H.
156. In hores.
163. maecten.
164. haere.
166. alsict.
167. uut Rome.
168. h. die vr.
169. Daer si — van ware.
170. woest e. bare.
175. *Als* I.
181. Ende oec l. ane.
182. Ochte hem nauwe d. k.
183, 184. w., Ysope e. Aviane — verstane.
187. die uut.
188. Dm. svolcs leven hi.
189. andere.
190. *Als* I. H.
194. vore hadde g.
196. Diene maecte.
197. W. parablen G. sprac.
198. Sijn sermonen.
202. om.
203. en *ontbr.*
204. so *ontbr.*
206. ordeel.
209. cueren.
214. men n. l. een wort.

Vs. 216. theilege l.
217. *Als* I.
218. wilt.
220. *Als* H.
221. Dats.
222. *Als* H.
223. haren.
225. ridders.
229. te dogeden k. meer.
230. leerre lelec eer.
231. Datti s. nien h.
232. Doecht.
234. boeken.
235. merket — dichtere.
239. boeken scoen.
240. Die tbegin.
242. ystorie.
246. *Als* I. H.
249. dichtere.
251. *Als* I. H.
256. Uten Ebreuschen.
257. soutere.
258, 260. *Als* I.
264. deen — dandere.
265. A. so selen.
266. Ende die scrifture.
267. ere sprake in ander.
269. scriven.
270. si d.
272. *Als* I. H.
274. Alsic vore doe b.
278. *Als* I.
280. int.
281, 282. Ystoriael — bracht e. wael.
283. Ende was.
286. werken.
287. l. die scrifte.
288. conste — gichte.
289. gemeinen.
291. ooc *ontbr.*
294. dat *ontbr.*
295. *Als* H.

Vs. 296. dichtere betam.
297. *Als* I.
298. moete — of.
301. Diet n. niene had.
302. Dat die.
304. *Als* I.

FRAGMENT *Bb.*

Boek III. *Cap.* XIX.

Vs. 29. ons bescermere.
30. Nader w., des sijt.
31. *Als* H.
32. » I.
35. » I. H.
36. doen haer.
39, 40. *Als* H.
49. hieffen.
50. *Als* I. H.
51. Ende dan — haer.
55. e. met pinen gr.
56. *Als* I. H.
60. als *ontbr.*
65. *Als* H.
67. v. ende m.
69. Dan *ontbr.*
70. Ende *ontbr.* — pine — arbeide.
72. *Als* H.
73. Men s.
76. *Als* H.
79. » I.
80. Diere.
81, 82. gemeen — cleen.
83. sijn.
84. sijn.
87. *Als* H.
88. » I.
89, 90. oec mede Hebben minne.
94. sijn scande.
97. W. nader n. eesche.
98. So siwi — vlesche.
99. gebruedere allegadere.
100. Comen v. e. vadere.
102. Na darme.

Cap. XX. (XXII, *als in* I.)

Vs. 4. *Als* H.
6. Wet datti.
7. om *ontbr.*
9. Wet datti.
14. dwijf.
15. dagelecs.
16. Of oec l. die om een k.
17. Of — of — magen.
18. dagen.
22. Datti — niene doe.
23. ontdere.
25. herten.
26. datti noch l. n.
27. minnen.
28. kere.
29. orbore ende ere si.
32. andere.
35. leecht.
36. *Als* I. H.
37. int prisoene.
39. om.
40. Jegen d. m. h.
43. *Als* I. H.
45. boeken.
47. Ter.
49. selven *ontbr.*
50. mere.
51. daer den m. af es c.
54. selven *ontbr.*
56. genoechlijchede.
57. *Als* I. H.
59. Datti.
61. E. oec hem te.
62. E. oec sond. hem versiert.
63. Wet datti hem niene m.
72. *Als* H.
73. Vremder.
75. vromelec.
76. *Als* H.
77. tiden.
78. Te rechte h.
79. dese p. gehouden.

Vs. 80. Mach wel h. een goet w. m.
81, 82. doegt — sijn — verhoegt.
83. *Als* I. H.
84. grote *ontbr.*
86. grote.
88. In dewege.
89. om.
90. ere.

Cap. XXI. (XXIII, *als in I.*)
Titel. Als H.
Vs. 2. Daer men om g.
5, 6. *Als* H.
8. *Als* I. H.
12. goeder genoechlecheden.
14. e. den m.
15. En es g. meerre.
16. maten.
17. *Als* H.
20. der.
21, 22. *Als* H.
23, 24. » »
26. Tot eens.
28. Daer om men.
29. om.
30. Donrecht.

FRAGMENT *Bc.*
Boek III. *Cap.* XXVI.

Vs. 122. datti hem. — dat *ontbr.*
124. Wijsleec als.
125. Als die portere leecht.
126. Et *ontbr.*
127. *Als* H.
128. heren ten.
129. Ende met vriende.
130, 133. Of — Of — of.
134. *Als* H.
135. alle.
136. Af.
137. Dits.
138. Dan — portere.
139. *Als* I. H.
141. datti.
Vs. 144. E. heelt hem.
145. raste ende in.
147. sijn sijn vr. e. m.
148. Tandren dingen sijn.
150. Ende van w.
151. vremde liede.
152. haerre.
153. Des.
155. *Als* I. H.
156. sijn.
157. sijs op clercke.
159. hem tscoenste.
161. clerc.
162. s. aldus.
165. hare.
167. *Als* H.
168. si *ontbr.*
169. Haren kindren.
171, 172. *Als* H.
173. *Als* I. H.
174. gader h. ghemeensamheit.
176. *Als* I.
178. » I. H.
179. w. dedelste te voren.
180. Wilen st. ende voeren.
182. *Als* H.
184. Daer men tspel van wapenen.
186. Sint dat edel l. gaderden sc.
192. met sijn gedreven.
198. Dan enech r. portere.
199. bi, in d. ende in.
202. *Als* I. H.
204. » H.
205. » I. H.

Cap. XXVII. (XXIX, *als in* I.)
Titel. Als I.
Vs. 1. b. so dm.
2. *Als* I.
5. niet.
9. datti.
13. geneicht toten.
15. M. wannere soe men.
17. tiden.

Vs. 18. *Als* H.
22. si r. h. daer naer.
26. als.
28. wist.
29. W. q. of g. w.
30. souden.
31. alle.
34. Ende *ontbr.* — Als.
39. es menschelike.
40. d. vleschelike.
41. es dolheit.
42. *Dit vers ontbr.*
43. dan *ontbr.*
44. es ende also.
46. mere h. vanden.
47. *Als* I. H.
48. Van dien dat wi h. m.
49. groot.
50. *Als* I.
53. niemene b. — *Achter vs. 54 begint terstond, zonder eenige afscheiding (zelfs zonder titel), als liep het in éénen adem door, het Prohemium van Boek* IV.

Vs. 1. soutere seget.
2. stont.
4. naecte.
9. als een bloeme.
10. als.
12. Wine h. h. geen.
14. Ons.
15. *Als* H.
18. oec so w.
20. eintsel.
22. allen.
23. jamerecheden.
24. wine w.
25. Ende oec w.
26. So *ontbr.* — ons dan ons also.
29. *Als* H.
30. jamerecheden.

Vs. 31. *Als* H.
32. einden sal.
33. *Als* H.
37 *en* 38 *ontbr., als in* I. H. (*Ook de afzonderlijke Prologe van* I. *komt hier niet voor*).

Hierna volgt de Tafle *van* B. IV (*tot aan Cap.* XI). *Het onbeduidende verschil van lezing komt meest met* H. *overeen.*

FRAGMENT *C.*

Boek IV. *Cap.* VII.

Vs. 40. al tfolc.
42. si wandelen selen.
45. wonder dat.
46, 48. *Als* I. H.
49. selen.
50. lichaem.
52. div.
53. Dat si — selen.
59. naem — maer.
60. haer e. daer.
61. dat het volc.
62. Aen.

Cap. VIII.

Vs. 1. *Als* I. H.
2. gewerke.
3. heilege.
4. hi hier tegen.
7. lijf.
9. daer *ontbr.*
10. toe *ontbr.*
11, 12. openbaer — contraer.
14. valsche.
16. Logen.
18. Als dat volc dan des.
20. si.
21. sijnre.
24. Dat tvolc.
25. sijn leer achter.
26. so seer w.

Vs. 27. onwerden e. toren.
28. Dat hise sal.
29. knecht.
30. selen dan te recht.
31. engel.
32. z. in den hemel.
35. gherechtege.
37. *Als* I.
38. geest — monden.
39. Antkerst, in h.
41. twaren.
42. Teyken.
44. *Als* H.

Cap. IX.

Titel. Van den v. teyken die voer den doemsdach wesen sellen.

Vs. 1. Deerste teyken.
3. Deen voer e. dander.
9. stil.
10. haerre.
11. anders.
12. gevallen.
13. Ende *ontbr.*
18. Of.
19. beelwiten.
20. sullen *ontbr.*
21. anxstelic.
22. hemel climmen.
23, 24. als ic goem — boem.
26. *Als* I. H.
27. heb ic.
28. vogel.
29. *Als* I.
32. seer.
33. *Als* I.
38. selen vieriche.

FRAGMENT *C.* en *Bd.*

Vs. 40. C. sal *ontbr.;* Bd. sal trecken ten.
41. C. Bd. sevende; Bd. gemene.
42. Bd. stene.
Vs. 43. C. Te h. ende te st.
44. C. Bd. Dat si te st.
46. C. Bd. dander. — al *ontbr.*
47. C. achten; Bd. achtende; C. Bd. soe sal.
48. Bd. sijn *ontbr.;* C. Bd. *Het eerste* al *ontbr.*
49. Bd. Sijn so groot; C. heb ic.
50. C. *Als* H.; Bd. gaen.
52. C. Bd. h. l. si; Bd. of.
53. C. neghen; Bd. neghende.
54. C. Even; Bd. ende *ontbr.*
55. C. Bd. Also; Bd. dat al b.
56. C. Bd. *Het eerste* al *ontbr.*
57. C. Bd. tiende.
59. C. Bd. si in w.
60. C. Bd. In *ontbr.*
61. C. vertaert; Bd. verdort.
62. C. *Als* I.; Bd. niet *ontbr.* — een *ontbr.* — wort.
63. Bd. elfte — tsamen.
65. C. haren; Bd. haer.
66. Bd. Want haer gr.
67. C. Bd. sonne; C. opganc.
68. C. Bd. Tot; Bd. dattie.
69. C. dat die doden.
70. Bd. Ute; C. Bd. moghen *ontbr.*
71. C. twalefs; Bd. twaelfte.
74. C. vieriche.
75. C. Dertien d.; Bd. dertiente d., seget Latijn, *en daarna ontbr.* vs. 76—81.
78. C. risen.
79. C. viertien.
80. C. hemel.
81. C. vijftien — seget tLatijn.
82. C. nu hemel.
85. C. Bd. den; Bd. rechtere.
87. C. alle; C. Bd. openbaer.
88. C. Bd. vaer.
91. C. Bd. *Als* I. H.
92. C. rouwen; C. Bd. *Als* I. H.
93. C. Tegen den e. dach.

Vs. 94. C. Bd. Die alle — vruchten.
95. C. dien dat alle omtrent; Bd. dien dat tfirmament.
96. C. Boem.
97. C. Steen, vogel e. dier.
98. C. Bd. togen; C. manier.
100. C. *Als* I.
101. C. moge — mensche.
102. Bd. redelike; C. redelic verstannisse hebbic an.
103. C. vonnis.
105. C. Bd. Des n. ontvlien.
107. C. Bd. Die wi alle o.
108. Bd. ons.

Cap. X.

Titel. C. oerdel.
Vs. 2. C. Dat die G. soen.
6. Bd. Macht *ontbr.*; C. Bd. doen; Bd. ordele.
7. Bd. wise.
8. Bd. Also.
10. C. Dat L. duut.
11. C. Dat die — soen.
13. Bd. Dat Dietsche.
14. C. Als ment; Bd. ment; C. Bd. *Als* I. H.

FRAGMENT *Bd.*

Vs. 15. J. dat o. dat sal.
18. met.
19. *Als* H.
20. Met zielen.
21. *Als* H.
22. poent.
23. twivel.
24. niene g.
28. mogen.
29. den.
34. Te sc. sijn echte b.
38. rechtere.
41. had.
42. ons.
Vs. 44. *Als* I. H.
45. tekenen.
46. vertogen.
54. *Als* H.
56. » I. H.
58. pure.
59. sien.
61. troesten.
62. e. die niet en w.
63. vr. no sp.
64. dat *ontbr.*
65. h. die sal.
67. allet dat.
73. m. tontfaen.
74. Meesters — verstaen.
75. mensche.
77. ondere.
78. wonderen.
83. datti.
84. oft.
88. genoegen.
89. hi r. e. w. m.
90. niet *ontbr.*
91. Der verdoemder.
92. vonnes.
93. datti oec, hoet v.

Cap. XI.

Vs. 1, 3, 4. *Als* H.
6. E. dingle h. v.
11. *Als* I. H.
13. » H.
17. » I.
18. sal ons h. spr. te.
19. Tote den.
20. Die tsiere.
22. an h.
26. dat *ontbr.* — ane.
28. visenteret mi n. alsoe.
30. mi *ontbr.*
32, 33. *Als* I. H.
36. Dat die rechter.
39. *Als* I.

BIJLAGE B.

LIJST VAN PLAATSEN UIT DEN *LEKEN SPIEGHEL*, DIE ELDERS AFZONDERLIJK VOORKOMEN.

B. I. C. I. Vs. 17—22. Zie B. I. C. II.

» C. II. Nagenoeg dit geheele Cap. komt onder den titel »*Van sempelen ghelove*" voor in de gedichten, gaande op naam van W. VAN HILLEGAERSBERCH (Haagsche HS. fol. 53. d. — 54. b.). Doch de volgorde der verzen is zeer verschillende, te weten: vs. 1—12, 53—86, 45—48, dan de twee volgende verzen:

Wat dat hier is, groot ende smal,
Dat maecte God van niet al;

verder vs. 29, 30, dan Cap. I. vs. 17—22, dan weder Cap. II. vs. 33—44, 87—90. Overigens is de gelijkheid van regel tot regel volkomen, uitgenomen een aantal afwijkingen in sommige woorden. Waarschijnlijk werd het gedicht in dezen bundel uit het hoofd opgeschreven.

B. II. C. LIIII. vs. 1—56. In het Hulth. HS. fol. 184. b. MONE, N°. 124.

B. III. C. III. vs. 115—128. In het Hulth. HS. fol. 136. b. MONE, N°. 484. Afgedrukt in *Belg. Mus.* D. VI. bl. 210, vs. 767—780.

» C. III. vs. 529—568. In het Hulth. HS. fol. 181. b. MONE, N°. 97. Afgedrukt in *Belg. Mus.* D. X. bl. 339, onder den titel »*Van enre nonnen verduldechede.*" Daar zijn er tweemalen vier regels ingelascht.

» C. IX. vs. 1—60. In den bundel van HILLEGAERSBERCH, fol. 52. b. — 52. c., onder den titel: »*Hoe man ende wijff sullen leven.*" Van regel tot regel gelijk, doch met een aantal afwijkingen in sommige woorden, die evenwel nergens verbeteringen zijn.

» C. XII geheel. In het Hulth. HS. fol. 76. a., onder den titel: »*Pointen om dat een heere in sijn lant regeren sal*" (zie *Inventaire des MSS. de la Bibl. de Bourg.* N°. 15601). MONE, N°. 407.

Het tusschen C. XII en C. XIII in H. ingelaschte Cap. komt voor in het Hulth. HS. fol. 188. a. (met twee verzen meer) en in het Brusselsche HS. N°. 319. fol. 112. b. MONE, N°. 452. Afgedrukt in *Belg. Mus.* D. VI. bl. 211, vs. 799—816. Doch ik zeide reeds t. d. pl., dat dit Cap. niet tot den *Leken Spieghel* behoort.

B. III. C. XVII. vs. 95 en 96. Deze beide verzen van H. VAN AKEN komen ook voor in *Belg. Mus.* D. I. bl. 102, vs. 3 en 4. Zij luiden daar aldus:

Ghetrouwen vrient langhe ghesocht,
Lettel vonden, ende saen verwrocht.

B. III. C. XX. vs. 69—80. In het Hulth. HS. fol. 51. a., onder den titel: »*Notabel.*" Ook in het HS. van »*der Naturen Bloeme*," dat aan WILLEMS toebehoorde, alsmede in het Brusselsche HS. N°. 319. fol. 105. a., onder den titel: »*Van vele wijsheden*," en nog eens fol. 113. a., onder den titel: »*Van goeden seden.*" MONE, N°. 492. Ook afgedrukt in *Belg. Mus.* D. VI. bl. 212, vs. 1—12. Met eenige veranderingen worden deze verzen (onder den titel van »*Wyse leeringhe voor een man*") ook aangehaald door WILLEMS, *Verhandeling over de Nederd. Tael- en Letterk.* I. 204, en aldaar opgegeven als een gedicht van ANTHONIS DE ROUERE. Doch zulke goede verzen kon de »Vlaemsche Doctoor ende gheestighe Poete" niet maken, en den lof, hem door WILLEMS toegezwaaid, dat hij in sommige stukken »een zuyverder Vlaemsch" zou gebruikt hebben, moet hij thans aan den auteur van den *Leken Spieghel* afstaan. Zie ook *Belg. Mus.* D. IX. bl. 195, waar WILLEMS hem reeds deze verzen ontzegt.

B. IV. C. XI. vs. 21 en 22. In den bundel van HILLEGAERSBERCH, fol. 55. d., in het Cap. »*Van gheduricheit*," leest men:

Daer staet van Gode dus ghescreven,
Dat dan sijn woorden sullen snijden
Als een zwaert an beyden zijden.

Denkelijk eene herinnering uit den *Leken Spieghel.*

BIJLAGE C.

DE NEDERRIJNSCHE VERTALING VAN DEN *LEKEN SPIEGHEL.*

Het handschrift, waarin deze vertaling bevat is, berust in de Bibliotheek van het *Katholische Gymnasium* te *Keulen*, en is mij door de bijzondere welwillendheid van den Heer Bibliothekaris, den met roem bekenden philoloog Dr. H. DÜNTZER, ten gebruike toegezonden; een blijk van belangstelling en hulpvaardigheid, waarvoor het mij aangenaam is bij dezen openlijk mijnen dank te betuigen.

Het is een HS. op papier, bevattende 126½ ongenommerde bladen, elke bladzijde met twee kolommen, elke kolom van 33—36 verzen. Omtrent den tijd wanneer, en den persoon door wien de vertaling vervaardigd is, blijkt niets met eenige zekerheid. Daar echter een ander werk (*), dat in denzelfden

(*) *Der Selen Troist*, een werk in twee deelen verdeeld, waarvan het eerste in 258 Capp. over de tien geboden, het andere in 160 Capp. over de zeven sacramenten handelt, van welke laatste echter, daar het werk niet voltooid schijnt te zijn, slechts vier in het HS. ter sprake

band voorafgaat, blijkens het naschrift in 1445 te *Keulen* geschreven is, en *der Leyen Spiegel* volkomen hetzelfde schriftkarakter vertoont, terwijl ook de taal met het van elders bekende Keulsche dialekt van dien tijd geheel overeenstemt, zoo mag men het als hoogst waarschijnlijk stellen, dat het handschrift uit het midden der 15e eeuw dagteekent. De vertaling zelve zal wel niet veel ouder zijn; of liever, er is geene reden om het handschrift niet als een autograaf van den vertaler, die denkelijk een Keulsch kloosterling was, te beschouwen.

Een kort berigt omtrent dit handschrift is reeds ten

---

komen. Elk gebod of sacrament wordt op zijne beurt ontwikkeld bij wijze van onderrigt aan een kind, en vervolgens de zedelessen, die er uit voortvloeijen, door een aantal verhalen uit de gewijde en ongewijde, meest uit de miraculeuse geschiedenis opgehelderd. Er komen onder die verhalen verscheidene kennissen uit den *Leken Spieghel* en andere Mnl. werken voor, doch het is van geen belang dit telkens aan te wijzen, omdat die verhalen in de middeleeuwen alom verspreid waren en overal uit dezelfde bronnen werden geput. Doch daarom juist is het van meer belang, te hooren hoe de auteur van *der Selen Troist* in eene Latijnsche voorafspraak van zijne bronnen rekenschap geeft. Men vergunne ons die plaats hier af te schrijven: » *Libellus iste collectus est de diversis libris, de Biblia, de Passionali, de Historia Scolastica, de Historia Ecclesiastica, de Speculo Hystoriali, de Decretis et Decretalibus et de cronicis diversis, de Vita Patrum, de Collacionibus Patrum, de Dyalogo, de Compendio Theologie, de Summa Reymundi, de Summa Gauffridi, de Summa Heinrici, de Viciorum et Virtutum* (sic) *et de omnibus libris quoscumque legere potero et audire.*"

Het werk bevat 147 bladen behalve de *Tafel*, die nog 4½ blad inneemt. Het is in proza in hetzelfde Keulsche dialekt als *der Leyen Spiegel* geschreven. Aan het slot zegt de afschrijver: » *Finitum et completum per me* JOHANNEM *dictum* MOIRSSULTZE, *Colonie natum. Sub anno Domini* 1445."

Achter den *Leyen Spiegel* volgen in het HS. nog een paar beschrevene bladen, behelzende eene prijs-courant van aflaten, of iets van dat allooi.

j. 1835 gegeven door MONE (*Anzeiger*, IV. 61—64), die zich evenwel bepaalde bij de reeds genoemde uiterlijkheden van den Codex en het mededeelen van eenige proeven, als: het begin, vs. 1—40, B. I. Cap. I. vs. 1—6, B. II. *Prol.* vs. 1—6, B. III. *Prol.* vs. 1—5, B. IV. *Prol.* vs. 1—4 en het slotgedicht van den vertaler.

Onze taak is het al datgene op te teekenen, wat voor de kritiek ook maar eenigzins van belang kan geacht worden, en ik laat dus eene opgave volgen der lezingen van het Duitsche HS. op alle die plaatsen, waar òf onze Nederlandsche tekst eenige zwarigheid oplevert, òf onze drie HSS. een belangrijk verschil vertoonen, òf enkele zeldzame woorden twijfel kunnen baren, òf eindelijk de vertaling te verre van het oorspronkelijke afwijkt, om met stilzwijgen voorbijgegaan te worden.

Verder zal ik mij niet in nuttelooze uitvoerigheid verliezen, door de vele plaatsen te vermelden, die de vertaler, deels uit verkeerd begrip, deels uit achteloosheid, verminkt of verknoeid of althans onhandig overgezet heeft. Zulk eene vergelijking zou geen enkel belangrijk resultaat opleveren en nutteloos tijdverspillen zijn. Genoeg zij het dan, dat de vertaling over het algemeen stipt woordelijk is (*), zoodat zelfs de rijmwoorden bijna altijd gelijk zijn; hetgeen even-

(*) Het blijkt evenwel genoegzaam, dat geen der drie HSS., die mij bij de uitgave ten dienste stonden, door hem gebruikt is. Over het algemeen is de overeenkomst met I. nog wel het grootst, hetgeen op zich zelf niet zeer tot aanbeveling strekt. Doch de vertaler heeft buiten twijfel een ander HS. gebruikt, misschien wel een van diegenen, waarvan thans nog fragmenten bestaan.

wel niet wegneemt, dat hij zich dikwijls vergist of opzettelijk afwijkt. Ook heeft hij het werk, dat hem wat al te lang voorkwam, aanmerkelijk verkort, door in het eerste boek al de hoofdstukken over het vagevuur, de hel, het wezen en de bestemming der ziel enz. (Cap. XII—XX) weg te laten, alsmede in het tweede boek de geheele geschiedenis der pausen (Cap. XLIV—L), en elders kleinere gedeelten. Hier en daar heeft hij twee hoofdstukken tot één vereenigd, kleine gedeelten verplaatst, of wel de volgorde der hoofdstukken veranderd, gelijk in het derde boek, waar hij eene geheel verschillende rangschikking heeft, bij welke echter Cap. XV, een der merkwaardigsten buiten twijfel, ongelukkig is ingeschoten.

Wil men eene proeve van den doorgaanden stijl der vertaling, zie hier B. I. Cap. VIII:

VAN DEME FIRMAMENTE.

Dat firmament, dat sij uch kont,
Is al umb gainde ront,
Bynnen hol, as eyn eyes dop;
Ind hait in eme, sonder schop,
Belochen as eyne crocht,
Beide wasser ind loicht.
Ombtrijnt dat firmament sijn geseten
Beide sterren ind planeten.
Van der naturen is dat firmament,
Dat id alweige ombe rijndt
Ind nummer stille en mach stain.
Dat moicht ir mircken ind verstain
An sonnen, an mayne, an sterren,
Die nummer stain noch en merren,
Sij en louffen altzijt omb gereit,
Also als dat firmament ombe geit.
Nochtant louffen sij contrare,

Dat uch zo vil zo sagen were.
Dat starckste dijnck dat man vijnt,
Dat is sicher dat firmament,
Ind dair Got ynne groisser cracht
Ind meirre wonder hait gemacht.
En dede sijn louff ind sijn bedrijff,
Allet dat hevet ontfain lijff
En moecht sich weigen, cleyn noch grois,
Id soelde sijn offt weir doit;
Mar sijn louffen ind sijn roeren
Deit beweigen die creaturen,
Ind krude ind boyme springen
Uss der erden ind alle dingen.
Dair dat firmament keirt,
Also als ons die meister leirt,
Is dat gerussche ind dat gecrache
So grois, were dat sache
Dat eyn man so grois were
Als ertriche, ind were hie daire,
Hie soelde zo hantz bliven doit
Van dem gerussche, id is so groit.
Sijne snelheit sicherliche
Is ouch sonder gelijche;
Want, als ir wael kent,
Ertrich al ombe rijnt
Bynnen eynre nacht ind eyme dage.
Were id dat id eyn ure stille lege,
Mijnschen ind alle creaturen
Soelden lijgen sonder roeren.

Men ziet, dat de taal over het algemeen vrij zuiver en de vertaling letterlijk is. Doch van de bovenvermelde afwijkingen zijn weinige hoofdstukken zoo geheel vrij als datgene, dat wij tot proeve aanhaalden.

Zien wij thans de plaatsen, die bij eene vergelijking met het oorspronkelijke in aanmerking verdienen te komen.

Het HS. begint, zonder eenigen titel, met de *Tafel* van al de vier boeken, en achter de *Prologhe*

volgt terstond, even als in I. en H., ook de berijmde inhoudsopgave der drie volgende boeken (zie D. I. bl. 7).

Prologhe, vs. 24. *der Leyen Spiegel.*

» vs. 47—56. De opdragt aan ROGIER VAN LEVEDALE komt hier insgelijks voor, en luidt aldus:

Ich hoffen id soele genoegen waele
Myme lieven heren van Lyevendaele,
Ind her Rutger ind mynre vrauwen,
Die gude dynge gerne schauwen,
Ind in schriffturen haven jolijt.
Sij solen dair ynne die tzijt
Nutzlich kurten ind mit eren;
Want man dair inne mach leren
Goetlicheit ind selicheyde
Der selen ind dem lijcham mede.

BOEK I.

Cap. I. Hierboven staat: *Hie begijnt dat yrste Boich.* Boven Cap. II staat de titel van Cap. I, die van Cap. II is weggelaten, en van Cap. III af heeft elk Cap. zijn eigen titel.

Cap. III. vs. 28—33, met vier verzen meer, aldus:

Ind des heiligen geistz zo gader
Ind des soens stoil mit.
Ind ich wil wael dat irt wist,
Dat der moider stoil steit bij
Des soens stoile, geleufft des mij;
Want hie heischt in sijnre leren
Dat wir vader ind moder eren.
Dar omb sitzt sij bij erem sone,
Boven in dem hoghen throne.
Ich hain geliesen, sonder wayn, ...

» V. Titel. *quade* ontbr. (Als in I. en H.)

» VII. vs. 67:

Ind ijre vreude umb wewe gegeven.

Cap. VII. vs. 88. De hierachter in I. bijgevoegde twee verzen staan hier niet.

» XI. vs. 71. De vier verzen, in I. bijgevoegd, komen hier ook, en geheel hetzelfde, voor.

» XII—XX. Deze negen hoofdstukken ontbreken geheel. Hierdoor heeft het eerste boek slechts 39 Capp., ofschoon de vertaler zelf in de *Prologhe* vs. 109 zegt:

Ind hevet inne zo syme deile
Seiss ind viertzich capittele,

en vs. 67—69 der *Prologhe* ook heeft, aan welker inhoud hij echter niet voldoet.

» XXI. vs. 83 vlg.:

Ouch is dit paradijs van weelden,
In wilchem dat altzijt helden....

» XXII. vs. 19:

Waende wairs ind gelouffde to hant.

» XXIII. vs. 5 vlg.:

Want sij waren ontleit
Van Godis gracien ind ontcleit.

» » vs. 19—22:

Mar omb schalck gepijnse dat dair in leget,
Des man op ertriche pleget,
So brenck yn eyn schaemelheide,
Die men sal halden in allen steiden.

» » vs. 53:

Onss selves sijnt die blame.

» » vs. 129—131, even als I., met twee verzen meer, aldus:

Dat was sijne sijde die man onteide
Van aller ontfarmicheide
Tot onser aller saelicheide
Ind hie was selven fonteyne mede
Dae die vier ryveiren uyt liepen.

Cap. XXV. vs. 53. *beet ind raste.*

» XXVI. vs. 135—156. Deze verzen ontbreken.

» XXXIV. vs. 108. De achter dit vers in I. bijgevoegde twee verzen komen hier ook voor.

» XXXV. vs. 8—12, met weglating van twee verzen, aldus:

Die arbeiden en woilden noch sich pijnen,
Mar sij nament van dem gude,
Alst gewonnen had der vroide.

» XXXVIII. vs. 85—90. Volkomen gelijk.

» XXXIX. vs. 51. *slaen.* (Thans zie ik, dat ook I. oorspronkelijk zoo had, ofschoon het later in *staen* veranderd is.)

» XXXIX. vs. 69 vlg.:

Dair die preistere heilichlijken
Machen den heren van hemelrijke.

» XL. De titel als in I.

» XLI. vs. 102:

Dair sij mede to neite giengen.

» XLII. vs. 3. *na* ontbr.

» » » 11. *gewaden* (*!*).

» » » 26. *vair.*

» » » 42. *komen.*

» » » 122. *in der Ytaelschen krone.*

» » » 135 vlgg. aldus:

Die krone droigen dair,
Die eyne voere, die ander naer,
Ind was ombtrijnt vierhondert jair,
Dat is sekerliken wair,
Eer Romulus quam to der gewalt,
Als gij her nae wael hoeren soilt.

Het overige, vs. 139—180, maakt het begin van 't volgende Cap. uit.

Cap. XLIII. vs. 9. *Eilff.*
» XLIV. vs. 65—68. Deze verzen ontbreken.
» XLV. vs. 48. *getes.*
» XLVI. vs. 47 vlg., met twee verzen meer, aldus:

Bersabea hiet die vrauwe.
Ir man was guet ind getruwe:
Ick segge u wie sijn name was,
Hie was geheiten Urias.

» XLVIII. De titel als in I.
» » Tusschen vs. 96 en 97:

Ind eigen onder allen heren,
Dar onder si sich bekeren.

Zijnde eene herhaling van vs. 79 vlg.
» » vs. 124. *vervolge.*

BOEK II.

De *Prologhe* geldt voor Cap. I. Dus wordt Cap. I hier II en zoo vervolgens.
Prologhe, vs. 10 vlg.:

Ende nympt overmitz eyn kijnt
Dat die vader hevet gesent.

» vs. 15. Dit vers ontbreekt.
» » 20. *rijnt.*

Cap. I. vs. 89—98. Deze verzen ontbreken.
» VI. vs. 163 vlgg. (Als H.):

Dat der son, die was Got
Ind oever die nature had gebot,
An dem vleissche van einre magit ontfeinck
Eyn nuwe wesen, eyn nuwe dijnck.

» » vs. 216. De achter dit vers in I. en H. bijgevoegde twaalf verzen komen hier ook voor.

Cap. X. Van dit hoofdstuk ontbreekt de titel, maar de inhoud daarvan loopt terstond achter Cap. IX door, zoodat Cap. IX en X tot één Cap. vereenigd worden. Misschien dorst de schrijver den titel, die eenigzins suspect klinkt, niet in het oog te doen vallen.

» » vs. 13 vlg. *Cromanus* — *Elyodorus.*

» XI. vs. 137. *dat.*

» XII. vs. 57 vlg., met twee verzen meer, aldus:

Al eynen anderen wegh mit liste,
Dats Herodes neit en wiste
Dat sij eme wairen ontgain,
Want der engel deide id yn verstain.

» XIII. vs. 44. *Wij.*

» XIV. vs. 67 en 68, 93—96. Deze verzen ontbreken.

» XVI. vs. 3 (Als I. H.):

Ind al eynen anderen wech cleven.

» XVII. vs. 54 en 56. Als E.

» XVIII. vs. 21. *smeichden.*

» » » 84. *gichten.*

» XIX. vs. 24—26:

Steit in der synagogen:
In mydden verdoempt hie sij dair.
Dat wort dat was nu worden wair.

» » vs. 151 en 152. Deze verzen ontbreken.

» » » 170. De achter dit vers in I. bijgevoegde vier verzen komen hier niet voor.

» XXII. Dit hoofdstuk ontbreekt.

» XXIV. vs. 22—26. Als E. en H.

» XXVIII. vs. 34:

Gelykerwijs as: dits ons here.

» XXIX. vs. 31 en 32. Deze verzen ontbreken.

Cap. XXX. vs. 31 en 32. Deze verzen staan in omgekeerde volgorde, en daarna volgen nog acht anderen, zijnde de zeven laatsten van Cap. XXXI (64—70), met een om het rijm er bij gelapt, t. w.:

Dat is sekerlick also.

» XXXI. vs. 67—70. Deze verzen ontbreken. De schrijver, dat slot herhalende, merkte bij vs. 66 dat hij ze reeds in het vorige Cap. gehad had, en brak toen plotseling af.

» XXXII. vs. 26. De achter dit vers in I. bijgevoegde twee verzen komen hier niet voor.

» XXXIII. vs. 21—28. Deze verzen ontbreken.

» XXXV. vs. 6—10. Als E. en H.

» » » 49. *sijn.*

» » » 86—88. Als E. en H.

» XXXVI. Dit hoofdstuk is in elf hoofdstukken gesplitst, als volgt:

Hier beghint die yeste uns behelders, die der keyser Theodosius vant to Jherusalem in Pylatus vierscharen, in dem trisoir, dae die alde boeke lagen. — XXXV.	Vs.	1— 106.
Wie die Joeden antwerden, ind van den crucen die Cristo negen. — XXXVI.	»	107— 178.
Hie wart Pylatus vertzaget. — XXXVII.	»	179— 430.
Wie Nychodemus den Joeden to sprickt. — XXXVIII.	»	431— 472.
Wie die Joeden antwerden. — XXXIX.	»	473— 758.
Van Joseph van Armathijen, wie hie Jhesum begroiff. — XL.	»	759— 794.
Van Nychodemus, wie Joseph gevangen wart. — XLI.	»	795—1042.
Hie antwerde Nychodemus den Joeden. (*ongenommerd*).	»	1043—1148.
Wie Joseph antwerde den Joeden. — XLII.	»	1149—1270.
Wie Joseph sprack den Joeden toe. — XLIII.	»	1271—1344.
Wat Symeons kijndere schreven van der hellen, ind wat wondere sij dae sagen. — XLIIII.	»	1345—2092.

Cap. XXXVI. vs. 29. *koninck.*

» » » 39—42, met twee verzen meer, aldus:

Croepele, blijnden, die kromp gaen,
Dese ganst hie, sonder waen;
Laesersse ind die ouck sijnt beseten
Dese ganst hie al, dat soildi weten,
Op eynen Satersdach,
Des man neit to doen en plach.

» » vs. 119 en 120. Deze verzen ontbreken.

» » » 128. De achter dit vers in I. en H. bijgevoegde twee verzen komen hier ook voor (Als H.).

» » vs. 210. *mach.*

» » » 263—264. Als I. en H.

» » » 575—576. Als E. en H.

» » » 918—921. » »

» » » 939—942. » »

» » » 959—1002. Deze verzen ontbreken. Er staat aldus:

957 Sij soeldent wael also verderven
958 Ind mit gifften verwerven,
1003 Dat hie hier aff nummer wort
1004 En soulden vertrecken vort.

» » vs. 1076—1080. Als E. en H.

» » » 1169 en 1170. Als H.

» » » 1326. Dit vers ontbreekt.

» » » 1801—1802. Als I.

» » » 1938:

Ind vierdehalff jair dar nair.

» XXXVIII. vs. 17—21, met weglating van twee verzen, aldus:

Want heddent die anderen geweten,
Sij hedden yn doit gesmeten:
Dar omb hal Jhesus die dijnck.

Cap. XXXVIII. vs. 79—112. Deze verzen ontbreken. Vs. 78 luidt:

Meer sagen dan hie sach an.

» XXXIX. vs. 23—28. Deze verzen ontbreken.

» » » 54. *behoiffden.*

» » » 223 en 224. Deze beide verzen komen hier voor.

» XLIV—L. Deze zeven hoofdstukken ontbreken geheel, ofschoon vs. 37—40 van de berijmde inhoudsopgave voor dit boek toch niet weggelaten zijn. In het geheel heeft Boek II in de vertaling 60 Capittels, doch de nommers daarvan zijn zeer verschillende, 1°. door het medereke-nen van de *Prologhe;* 2°. door de zamensmelting van Cap. IX en X; 3°. door het ontbreken van Cap. XXII en deze zeven; 4°. door de splitsing van Cap. XXXVI; en 5°. door dat enkele hoofdstukken ongenommerd zijn gebleven.

» LI. vs. 123—126:

Dair hie ontfeinck to den selven stonden,
Mit den knoepen hart gebonden,
Vele dieper wonden,
Ind al omb onse sunden.

» LIV. vs 65—68. Deze verzen ontbreken.

» LV. vs. 45 en 46. » » »

» LVII. vs. 23 vlg.:

Seggen selich, want die macht hevet
Verkois mij boven allit dat levet.

» » vs. 31 en 32. Deze verzen ontbreken.

» LVIII. vs. 45. *ontfeinck.*

» » » 97. Als I.

» LIX. vs. 103 en 104. Als I. en II.

Cap. LX. vs. 7 en 8. Deze verzen ontbreken.
» » » 99 en 100. » » »
» LXI. Tusschen vs 42 en 43 nog de twee volgende verzen:

Dair wart berichtet altohant
Die bisschop van dem vijant.

» » vs. 75—78:

Sij soilen u twairen sekerlike
Bewaren ewelijke,
Ind soilen geloent sijn van dem heren die al
Sonder ende regneiren sal.

BOEK III.

De volgorde der hoofdstukken is geheel verschillende, als: *Prologus* tot en met Cap. IV, dan VII, VIII, dan XVIII—XXV, dan XXVII, XXVI, V, VI, dan IX—XIV, en eindelijk XVI en XVII. — Cap. XV ontbreekt; doch daar de *Prologus* en het hoofdstuk op bl. 13—15 onzer uitgave ook genommerd zijn, zoo heeft het geheele boek toch één hoofdstuk meer dan in onzen tekst, namelijk 28 Capp.

In de berijmde inhoudsopgave (bl. 7), vs. 9 staat: *moraliter*.

Vs. 19 en 20 aldaar ontbreken.

Prologhe, vs. 1, met twee verzen er voor, aldus:

Dat dirde boick sal nu an gain,
Dair gij wijsheit in moigt verstain.
Dat der mynsche wircken sal....

» vs. 22:

Sonder die wercke to hemelrike.

Bl. 13. Hierboven staat als titel: *Van Godis mynnen*, even als in I. en II.

Cap. I. Titel: *Van Goide to mynnen boven al.*

» I en II. Het tusschen deze beide hoofdstukken (bl. 22 vlg.) in I. bijgevoegde Cap. komt hier niet voor.

» III. vs. 211—266, 315—478, 495—502, 507—536, 569—578, 671—706, 869—1246. Alle deze verzen ontbreken. Maar aan het slot des hoofdstuks, terstond achter vs. 868, staan de zes slotverzen van Cap. V (102—107).

» » vs. 707:

Als gij mit Goide wilt sijn mare.

» IV. De titel als in I. en II.

» » vs. 131—148, 175—280, 357—390, 501—508, 533—548. Alle deze verzen ontbreken.

» » vs. 334. *wijven.*

» V. vs. 1—7, met vijf verzen meer, aldus:

Eyn mynsche vraigde vurtijtz ere
Eynen clerck van groter lere,
Wilch dat dat beste were,
Tusschen rijcheit off tusschen ere.
Die clerck antwerde ind saede
Van twijerhande wijsheide:
Die eyne was rijcheit sunderlinge,
Die der selen an gienge:
Dat were rijcheit ind ouck ere,
Die en vergienge nummermere;
Want sij den voerent vur eme
In dat oeverste Jherusalem.

Hieruit is het oorspronkelijke gemakkelijk te herstellen. Doch de vertaler heeft zich in vs. 6 (en zoo ook, even als ons tekst-HS., in vs. 14 [d. i. 9]) vergist, door *wijsheide* voor *rijcheide* te schrijven.

» » vs. 24 en 25. Deze verzen komen hier ook voor.

Cap. V. vs. 88—107. Deze verzen ontbreken. Vs. 102—107 had de schrijver reeds elders, aan het slot van Cap. III, gezet.

» VI. 22—33, 69—76, 88 en 89. Deze verzen ontbreken.

» VIII. Titel: *Wie man luxurie verdrijven sall.* Doch in de Tafel der hoofdstukken voor het begin des werks staat *unkuyscheit* in plaats van *luxurie.*

» IX. vs. 105 en 106. Deze vss. komen hier ook voor.

» X. vs. 135—149. » » » »

» XI. vs. 59 en 60. » » » »

» XII. vs. 103—108:

Id is gesaecht oever manich jaire:
So hogher hals, so hogher baire.
  Neit dair bij, onder die grote
Ind onder oevermoedige genote
Machman toeghen hoghen moit,
Als id ommer also sijn moit.

» » vs. 113. *so hoghe gave.*

» » » 115 en 116. Deze verzen komen hier ook voor.

» XII en XIII. Het tusschen deze beide hoofdstukken (bl. 143) in H. bijgevoegde Cap. komt hier niet voor.

» XIII. Tusschen vs. 87 en 88 nog de volgende vier verzen:

Omb dat hie hebben mach geneit.
  Dat vierde pont, sonder waen,
Dat eyn raitzman sal bestain
Mit sijnen heren, wats gescheit,

Deze verzen behooren stellig in den tekst, en maken eene onverklaarbare plaats terstond dui-

delijk. Toevallig ontbreken zij in H. en I. beide.

Cap. XIV. vs. 37 en 38, 77 en 78, 83—86. Deze verzen ontbreken.

» » vs. 118—120:

Const van gieten voulget hier an,
Goult, silver, metail off loit,
Off ander metail, cleyne off groit.

» XV. Dit hoofdstuk ontbreekt.

» XVI. Titel: *Wie guet dat id getruwe is sijn.*

» » vs. 17. *dat.*

» » » 95—126. Deze verzen ontbreken.

» » » 141—164. Deze verzen zijn aan het begin van Cap. XVII toegevoegd, en met dat Cap. tot één hoofdstuk (het laatste des boeks) vereenigd. Cap. XVI eindigt dus met vs. 140, doch de vier laatste verzen (137—140) heeft de schrijver aldus vermeerderd en veranderd:

Want sij alle umb ire baten
Gemeyne bate to nyete laten.
Dat sij van ghijricheiden soilden
To maenegen weder halden,
Dat soilde sijn ir manyere vurwair,
Ind gemeynen oirber trecken vort openbair.

» XVII. Titel: *Van drierhande mynnen, ind wilch gereicht vrunt is.*

» » vs. 68 en 69. Als I. en H.

» XVIII. Titel: *Van drijn manyeren van luden, der men neit sonder sijn en mach.*

» XIX. vs. 41—72. Deze verzen ontbreken.

» » » vs. 101 en 102. Deze verzen komen hier ook voor.

Cap. XXII. vs. 17 en 18. Deze verzen komen hier ook voor.

» XXIII. De titel als in I. en H.

» » vs. 33—48, 185—188. Deze verzen ontbreken.

» » vs. 60. *Hemel.*

» » » 92. *Als.*

» » » 164:

Ind yren willen impetrieren saen.

» XXVI. vs. 115 en 116, 191 en 192. Deze verzen ontbreken.

» » vs. 173. Als I. en H. (De ware lezing).

» » » 199—200:

Neit dair bij, in dorpe, in staede
Woynent beide guet ind quaide.

Ook de voorgaande en volgende verzen zijn met het oorspronkelijke geheel eensluidend.

» XXVII. vs. 43 en 44. Deze verzen ontbreken.

BOEK IV.

De *Prologhe* geldt voor Cap. I. Dus wordt Cap. I hier II en zoo vervolgens.

Prologhe, vs. 37 en 38. Deze verzen ontbreken. Ook bij vs. 38 van het begin des boeks komen zij niet voor.

» De achter de *Prologhe* (bl. 231 vlg.) in I. bijgevoegde tweede *Prologhe* komt hier niet voor.

Cap. I. vs. 40. *gelouve.*

» » » 48. *Dair.*

» IV. vs. 64 en 65. Deze verzen ontbreken.

Cap. VI en VII. Deze twee hoofdstukken zijn tot één vereenigd. Daar echter de *Prologhe* voor Cap. I rekent, zoo telt dit boek, even als het oorspronkelijke, 12 Capp.

» IX. vs. 19. *belweten.*

Het besluit, in I. en II. aan het einde des werks (bl. 277 vlg.) toegevoegd, behelzende de opdragt aan Hertog JAN III. van Braband, komt hier niet voor. Maar onder Cap. XII. vs. 40 staat: *Explicit Speculum Laicorum*, en dan volgen deze slotverzen van den vertaler:

Ick bid u mit truwen alle gemeyne,
Beide groiten ind cleyne,
  Als gij dit gedichte hoert,
Dat gij bidt die magit reyne,
Die dair is spiegel ind fonteyne,
  Dat sij bidde an yrem kijnde vort,
Dat hie des mans sele verlichte,
Is sij in pijnen, die dit gedichte
  Makede ind dese wort;
Dat sij moet schauwen sijn angesichte,
Dat dair luchtet boven alle lichte,
  Op dat sij neit en werde vermort
  Noch van dem helsschen stancke versmort! — Amen!

BIJLAGE D.

DIE SPIEGHEL DER LEKEN.

Alleen om te verhoeden, dat door gelijkheid van titel eenige verwarring van onzen *Leken Spieghel* met een geheel ander werk, den *Spieghel der sonderen ofte der leken*, ontsta, moge hier een kort woord over laatstgenoemd werk volgen.

Het eenig-bekende HS. daarvan, berustende in de bibliotheek van Mr. J. ENSCHEDÉ te *Haarlem* (*), is

(*) Dit HS. werd reeds vroeger onderzocht door BILDERDIJK en HOFFMANN VON FALL., die er een kort berigt van gaven, de eerste in zijne *Taal- en Dichtk. Versch.* III. 126, de laatste in de *Horae Belgicae*, I. 105 vlg., waaruit het hoofdzakelijke overgenomen werd door MONE, N°. 373. Op den twijfel van HOFFMANN: » *fons latinus accuratius indicatus non est, forsitan plures adhibiti sunt auctores*," diene tot berigt des schrijvers eigen getuigenis (aangehaald bl. 343 reg. 2, 3, 5), waarin hij duidelijk genoeg zegt, het werk uit de schriften van » die vreemde meysters" » te samen gheset" te hebben. Ook heeft hij, ingevolge zijne belofte (bl. 343 reg. 7—10) op vele plaatsen het Latijn er bijgezet; en » beide den meester en het boek genoemd, waar het geschreven staat," zoodat ons omtrent zijne bronnen geen twijfel kan overblijven. Doch HOFFMANN, die de genoemde woorden in eene noot aanhaalt, geeft door zijne geheel mislukte interpunctie (hij begreep het woordje *wert* = *waar het* niet) genoeg te kennen, dat hij de meening des schrijvers niet vatte.

Wat nu de bronnen betreft, die de schrijver hier en daar noemt,

op papier geschreven in de 15ᵉ eeuw. Het bevat 183 bladen in kl. 4ᵗᵒ, elke bladzijde slechts met ééne kolom, doch met breede regels.

Aan het slot wordt ons het volgende berigt: »Hier eyndet die *Spiegel der leken*, ende wert gemaect ende geeynt doemen screef inden jaren onsen heren MCCCC ende XV." Het blijkt evenwel, dat het HS. geen autograaf van den auteur, maar een later afschrift bevat, daar in een kort gebed achter de aangehaalde slotwoorden gesproken wordt van hem, »die dit boeck nuwes ghescreven heeft." Die afschrijver heeft zich op vele plaatsen vrij slordig van zijne taak gekweten.

Wie de oorspronkelijke schrijver of liever zamensteller van het werk geweest zij, is geheel onbekend. Doch de inhoud, strekking, inrigting en verdeeling daarvan blijken genoegzaam uit de voorrede, die ik hier, tevens als proeve van 's mans prozastijl, volgen laat.

Jhesus Cristus, Marien enighen gheboren soen, die niet en haet van al dat hi daer ye ghewracht, ghelijc als die propheet van hem

---

mij zijn de volgenden voorgekomen: MOYSES, DAVID, SALOMON, Sinte MATHEUS ende LUCAS, Sinte JOHANNES Ewangelist (*inder heymelicheit ons heren Jhesu Crist*), Sinte PAULUS (*tot dien van Corinthien*), Sinte PIETER (*inder Epistolen boeke*), Sinte JACOB, *der Apostelen daden*, JHESUS filius SYRAC, Sinte AUGUSTIJN, Sinte THOMAS VAN AQUINEN, Sinte JAN GULDEMONT (elders JOHANNES CRISOSTIMUS), Sinte AMBROSIUS YSIDORUS (*de summo bono* en *in Synodo*), Meyster RIJKERT DE SANCTO VICTORE, Paus GREGORIUS (*in siner omelien*, *in sine morale* en in een boeck dat hiet *Dyalogus*), Paus INNOCENCIUS, Paus SIXTUS, JHERONIMUS (*ad Julianum* en *de Annalibus Hebreorum*), een boeck dat hiet *obitus Jheronimi* (elders het *starf boeck van Sinte* JHERONIMUS), Sinte BERNAERT, die heilighe lerer ANCELMUS, een boeck dat hiet *Cesarius*, een boeck hiet *Consaet*, het *Liber Apum*, de *vitae Patrum*, die wise CATHO, die wise SENECA.

scrijft, mer hi haet die quade sonde in ons, die wi begaen van daghe toe daghe; ende, als God selve seit inden beghin der biblen, alle menschelic gheboort van naturen is gheneycht sonden te doen, alsmen alle daghe leyder vele siet over alle die warlt ghescien; ende want sulc is die sonden doe bi rechter quaetheit, sulc bi versumelheit, ende sulc bi onwetenheit; ende wanter menich simpel leke is, wist hi den rechten gront, hoe swaer die sonde voor Gode waer ende alle die manier hoe die sonden eerst comen of hoe si hene gaen ende wat die heilighe scrijft hier van hout, die soude hem lichte te bet van sonden hoeden; want al hoert menich simpel mensche sommels inder kerken wat goets segghen ende die heilighe scrijft exponeren, soe is leyder die memorie soe verghetel, als een meyster inder naturen scrijft, ende hebbent cort vergheten: Hier om, wanter menich simpel leke is die gaerne Gode dienen soude, op dat si den rechten gront wisten ende daghelix lesen mochte waer op een rechte kersten leven stonde: hier om soe heb ics mi inden naem Gods onderwonden dit boeck te scriven, niet uut mi selven, mer als die heilighe scrifte seit ende die lieve heilighe doctoren der heiligher kerstenheit te baten gheleert hebben. Ende sult weten dat dit boeck in drien boecken ghedeelt is ende elc boeck wert in drien ghedeelt. Dat eerste boeck is, waen dat die sonden eerst quamen ende hoe si begonnen, ende hoe alle sonden noch daghelix eerst in ons comen, dattet eerste derndeel is. Dat ander derndel is, wat dat die sonden sint ende dat ondersceit dair van. Dat derde derndel is, waer by ende wat dat die sake si, dat wi soe meenlike in sonden bliven. Dat ander boeck is oec in drien ghedeelt, ende gaet veel uut op dat ewangelium, hoe God Lazarum verwrecte, ende is dat eerste derndel, waer bi wi sullen eerst verwrect werden als dat wijt en waer werden dat wi in sonden dwalen. Dat ander derndel is, watter toe behoert ende hoe men ons van sonden binnen sel. Dat derde derndel is, hoe die gheen die die warlt bouwen hem best van sonden behoeden sullen, mit eener cleynre regulen daer si bi leven moghen. Dat derde boeck is vanden lope deser boser warlt, ende is oec in drien ghedeelt. Dat eerste derndel is, van wien dat ons comt alle liden ende ongheval daer die warlt daghelix mede gheplaecht wert. Dat ander derndeel is, waer om dat wi soe diewijl plaghen ende ongheval hier doghen. Dat derde derndeel is, waer in dat wi mit recht gheplaecht werden. Ende sult weten dat dat eerste boeck ende dat derde dat die in ryme sijn, want soe menich curioos mensche liever rijm leest, ende oeck waerliken luden ghenuechliker is dair over te duren (*). Mer dat ander boeck is in

(*) Vergelijk Boek II. Cap. XLI: » Ende op dat ghi die tien

slechten woerden gheset, op dat ghi van beyden hebt. Ende sult weten dat dit boeck niet ghemaect en is uut wijsheit des gheens diet te samen gheset heeft, want hi daer toe niet ghedaen en heeft dan hi ghetymmert heeft mit vreemden aenwerke, ende ghelijc dat een mit sinen arbeyde die spanen te samen draghet, die die vreemde meysters ghehouden hebben. Ende op dat alle die gheen die leest of hoort die beter gheloven hier toe hebben moghen, soe isser in veel dat Latijn voor gheset, alsoe als die heilighen gheleert hebben, ende beyde die meester ende dat boeck ghenoemt, wert ghescreven staet, ende in Duutscher talen dan na ontbonden. Ende oec soe is in vele steden inder ontbindinghe den sinne meer ghevolcht ende meer woorden dair toe ghedaen dan dat Latijn of die slechte text in hout. Ende dat is ghedaen op dat die simpele leke te bet dat gronden ende verstaen connen, want slechts dit boeck alleen om der leken wille ghemaect is, die die warlt bouwen ende hem gaerne beteren souden ende Gode dienen. Ende mach wel hieten die *Spieghel der sonderen ofte der leken*, want elc simpel leke, die Gode te dienen begheert, volcomeliken hem hier in spieghelen mach, wat hi doen of laten sel ende hoe dat hi een rechtkerstent leven leiden sel, ende oec hoe die warlt hier is ghecomen ende eynden sel; ende mach hier in spieghelen volcomen die heilighe scrifte, alsoe veel als hem ghenoech is mede te comen toten ewigen leven, want ghi hier in vinden moecht beyde heilighe scrifte [ende] natuerlike scrifte, als die heilighe kersten meysters inder ouder ewen ende oec als die heydene meesters gheleert hebben in philosophien ende anders in haren boeken. Ende oeck sommels soe wijst dat een boeck op dat ander, op dattet claerliker op een ander stede screven staet; soe moechdijt daer soeken bi den ghetale. Want elc boeck sijn tafel voor hem heeft, dair die rubrike inder tafelen volcomen ghescreven staet, ende elc mit sinen ghetale, wat du best ghenoecht te lesen dat [ghi] elc capittel bi sinen ghetale vinden moghen (*). Ende oec soe moechdi die boeken cort onderscheyden, want inden eersten boeke soe staet een .I. boven den scrifte inder spacien. Ende hier bi soe moechdijt vinden cort, wat boeken of wat materien dat ghi hebben wilt. Ende

---

gheboden u huusghesin lichteliken leren moecht, soe wil icse u mit corten woorden in ryme oversetten; want jonghe luden ende simpele luden dat rijm veel eer leren ende bet onthouden dan oft slechte woirden waren."

(*) Deze onverdedigbare vorm *ghi moghen* (*ghi spreken* enz.) is in dit werk zeer gewoon. Ook in andere stukken van dien tijd, met name van den Rijnkant, komt zij niet zelden voor. Zelfs in het latere Amsterdamsche dialekt: zie mijne uitgave van HOOFT's *Warenar*, bl. 81.

oec soe is toe veel steden die text mit roden onderstreken, op dat ghijt ondersoeyden moecht. Aldus soe moechdi in desen boeke [soeken] wat u best gaet. God gons u alsoe te soeken ende te lesen, dat ghi dair bi verbetert moghet werden. Ende wil dit boeck in Gods eren beghinnen ende inden ghebenediden naem Jhesus. Amen!

Men ziet dan, dat het werk in drie boeken verdeeld is, het eerste en derde in verzen, het tweede in proza, ofschoon de tien eerste hoofdstukken daarvan nog berijmd zijn. Elk boek is weder in drie deelen gesplitst, en eene naauwkeurige Tafel voor ieder boek berigt ons den inhoud der afzonderlijke hoofdstukken, waarvan het eerste boek er 72, het tweede 49, het derde 44, het geheel dus 165 telt, terwijl eindelijk elk boek met een berijmden »*voorganc of een ghebet*" geopend wordt (*).

Tot eene proeve van de verzen of liever kreupele rijmen, waaruit het grootste deel des werks bestaat, kies ik de beschrijving der vijftien teekenen voor den oordeelsdag, omdat dit onderwerp ook in den *Leken Spieghel* (B. IV. Cap. IX.) behandeld wordt, en de lezer dus de gelegenheid heeft, om den dichttrant van beide werken met elkander te vergelijken. B. III. Cap. XVIII:

Sinte Jheronimus scrijft, wilt hier na horen,
In ene boeck dat hiet *de Annalibus Hebreorum*,
Dat vijftien teiken in groter plage
Hier sullen geschien voor den jonxten daghe,
Ende dat elkes daghe vanden vijftienen
Een sonderlinc teyken sel ghescien.
Des eersten daghes, dat market wal,

(*) In het voorbijgaan zij hier opgeteekend, dat in Boek I. Cap. LXIII de geschiedenis van den doop van koning RADBOUD door bisschop WILLEBRORD op de gewone wijze verhaald wordt:
» *Men vint ghescreven in ener cornike* " enz.

Beyde zee ende meer verheffen sal
Viertich cubiten, des sijt ghewis,
Hogher dan enich berch ter warlt is,
Ende elc cubitus, na minen sin,
Mach bi twintich duumbreet sijn,
Ende dat water sel in rechter bare
Recht op staen oft ene mure ware.
Des anderen dages so stijcht hie neder,
Soe cleyne datmen nauwe mach sien hier weder.
Des derden daghes die visschen verbaren
Boven den anderen water mit al horen scharen,
Ende gheven een gheluut ende so gruweliken gescal,
Dattet gherucht anden hemel donen sal.
Des vierden daghes al dat water ghemene
Sal bernen, zee, meer, groot ende cleyne.
Des vijfsten dage sullen alle bomen ende crude
Puer bloot uut douwen van groter node.
Des sesten daghes soe valt hier neder
Alle tymmeringhe op aerden, wech ende weder.
Des sevenden dach soe sullen alle stene
Vergaderen ende slechten dan in enen.
Des achtenden dach sal ghemene noot
Van aertbevinghe comen sere groot.
Des neghenden daghes sel werden recht
Die warlt over al ghelike slecht.
Des tienden daghes sullen comen
Die lude uuten holen die op aerden wonen,
Dair si scuulden van anxten groot,
Ende sullen dan liden alsulke noot
Dat si gaen of si raesden van groten doghen:
Nauwe sel die ene toten anderen spreken moghen.
Des elften daghes, na minen wanen,
Soe verrijst allen menschen biente to samen,
Ende dat ghebiente staet op recht in dien daghen,
Recht boven op hair selves graven.
Des twaliften daghes sel ons doncken mit allen,
Dat alle die sterren vanden hemelen vallen.
Des dertienden dages alle dat leeft int ghemeen
Dat sel dan sterven, tsi groot ende cleyne.
Des viertienden dages claer bernen sal
Beyde lucht ende aerde over al.
Des vijftienden dages, in groter waerde,
Soe wert vernyet beyde hemel ende aerde.

Dit sijn die vijftien teykenen swaer,
Als Sinte Jheronimus scrijft openbaer,
Die voor jonxten dage hier sullen comen;
Dair na soe wil God die warlt verdomen.
Want wi anders niet wel weten moghen
Wanneer God die grimmen dach wil tonen,
Dan bi teykenen, als ons die scrift doet leren;
Want die apostelen die vragheden onsen heren,
Wanneer dat oerdel to comen soude,
Ende God hem dat niet segghen woude,
Maer sprac: »Het betaemde u niet te weten dat,
Dat die vader in siner moghentheit hadde gesat.'' — Enz.

Uit deze proeve, die waarschijnlijk den trek naar het geheele werk niet sterk zal opgewekt hebben, blijkt zonneklaar, dat er tusschen den *Spieghel der Leken* en den *Leken Spieghel* niet de allerminste verwantschap bestaat, dan de toevallige gelijkheid van sommige onderwerpen en het destijds noodzakelijke gebruik derzelfde Latijnsche bronnen. Ik durf dan ook, na vergelijking ook van de overige gedeelten des werks, gerust beweren, dat de auteur den *Leken Spieghel* in het geheel niet gekend heeft.

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

A.

Abijt, —ite, I. c. 25. v. 95, II. c. 48. v. 1063, *kleed*, met name *kloosterkleed*. Fransch *habit*.

Abolghe, I. c. 48. v. 124, *verbolgenheid*. Ook I. c. 29. v. 30 var. (Bijl. A.), waar de tekst *verbolghentheit*, de andere var. *gramscap* heeft.

Abuus, I. c. 42. v. 162 var. (tekst *wonder*), *vreemde*, *wonderlijke zaak*. *Rijmkronijk* in KAUSLER'S *Denkmäler*, vs. 8511:

> In dese beroerte ende andere mede
> Ghesciede in Vlaender te meneger stede
> Menich wonderlijc *abuus*.

vs. 9034:

> Nochtan so ghesciede int lant
> Groet *abuus* ende vremde saken.

Die Buskenblaser (*Hor. Belg.* VI), vs. 32:

> Jaet, het dunct mi een vri *abuus*
> Steinen cruken binden ende melcteilen.

Op de laatste plaats gaat de beteekenis bijna over in die van *fopperij*, *bedrog*, welke ten volle geldt in *Lippijn* (*Hor. Belg.* VI), vs. 58:

> Bi sente Jan! ic sal haer dit *abuus*
> Noch tavont tongoede maken.

De zamenhang met de tegenwoordige beteekenis van *vergissing* is ligt te verklaren.

Achten, II. c. 53. v. 15 var. Zie Hachten.

Achten trans., I. c. 4. v. 10, iemand tot iets —, (*goedachten*), *bestemmen*, *beschikken;* intr., I. c. 27. v. 80, op iets —, I. c. 26. v. 152, c. 27. v. 95, c. 39. v. 34, met den genit., I. c. 28. v. 20, 31, III. c. 9. v. 94 enz., *om iets geven*, *zich aan iets laten gelegen liggen*, ook *voor iets zorg dragen.* In *Ferguut*, vs. 1065, om iets —, in denzelfden zin.

Achtende (var. achtenste), II. c. 3. v. 157, c. 10. v. 52 enz., *achtste.*

Achter adv. III. c. 3. v. 845, *hierna*, *later.*

Achter lande, II. c. 52. v. 132, III. c. 6. v. 2, c. 12. v. 64, c. 23. v. 170 var., *door het land heen*, *hier en daar in het land.* Zoo ook *achter straten;* beiden nog later, vooral bij CATS, veelvuldig in gebruik.

Achterbliven, III. c. 15. v. 204, *achterwege blijven.*

Achterlaten, II. c. 48. v. 468, *nalaten;* I. c. 34. v. 80, 85, III. c. 16. v. 130, 138 enz., *op den achtergrond stellen*, *verwaarloozen.*

Achtersetten, I. c. 44. v. 94, III. bl. 15. v. 45, tachter setten, III. c. 24. v. 18, *op den achtergrond stellen*, *verwaarloozen.*

Achtersprake, III. c. 4. v. 471, *achterklap* (dezelfde gedachte), *laster.*

Achterspreken van iemand, III. c. 2. v. 140, *achterklappen*, *kwaad spreken.*

Achtersteken, III. c. 12. v. 53, IV. c. 8. v. 25 var., *van zich stooten*, *verwerpen*.

Achterstoten (Imp. stiet), III. c. 16. v. 130 var. Hetzelfde als Achtersetten.

Achtertrecken intr., I. c. 23. v. 27, *zich terugtrekken*, *zich schuil of uit den weg houden*.

Ackeren intr., I. c. 25. v. 114 var., *den akker bebouwen*.

Aellinghe adv., I. c. 13. v. 39, *geheel en al*. Zie KIL. op *Allinghe* en *Minnen Loep*, Gloss. op *Alinghe*. Het was ook als adj. in gebruik: zie VAN HASSELT op KIL.

Aen. Zie An, Ane.

Aerdsch bisscop, II. c. 48. v. 183, 999 enz., voor *aartsbisschop*. Ook elders zeer gewoon, denkelijk uit misverstand van de beteekenis. Zelfs leest men, II. c. 48. v. 1178, in het meervoud *aerdsche bisscoppe*.

Aernst, II. c. 14. v. 13, c. 47. v. 37, *ernst*, tegenover ligtvaardigheid; III. Prol. v. 69, c. 3. v. 621, 1227 enz., *ernst*, tegenover scherts. In aernste noch in scherne, *in ernst noch in scherts*.

Aerselen intr., III. c. 3. v. 500, *achteruitgaan*. Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 101.

Aerte, III. c. 14. v. 101, 137 var. Zie Arte.

Aet m., I. c. 31. v. 9, III. c. 26. v. 98, *eten*, *voedsel*. Zie Dr. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr.* Over aet ende over dranc, III. c. 24. v. 19, 29, *onmatigheid in eten en drinken*.

Afgaen met den dat., I. c. 16. v. 53, c. 48. v. 35, II. c. 48. v. 609 enz., ook ofgaen, I. c. 28. v. 19, II. c. 36. v. 6, c. 38. v. 46, c. 39. v. 2 enz., *verlaten*, *begeven*. Zie *Heim. d. Heim.*, bl. 451 vlg.

Afstaen met den genit., III. c. 3. v. 1138, *laten varen.*

Aftersteken, IV. c. 8. v. 25. Zie **Achtersteken.**

Afweeghs en **Afweghes** adv., II. c. 45. v. 78 var. Zie **Ofweghes.**

Ayse, I. c. 20. v. 42, IV. c. 5. v. 20, *blijde*, *vrolijk.* Fransch *aise.* Elders als subst. *blijdschap*, *vrolijkheid*, vanwaar weder *tayse* (*à leur aise*) als adj. in gebruik. *Rijmkronijk* in KAUSLER'S *Denkmäler*, vs. 10195, 10263. Hem met ayse maken, *zich vrolijk maken*, bij VELTHEM, bl. 26. Vandaar

Aysieren, III. c. 20. v. 61, *vrolijk maken*, *gemak of genoegen verschaffen.*

Al in een, II. c. 31. v. 7, *aanhoudend*, *voortdurend.* KIL. Al-en-een, *continenter*, *assiduo.* Zie de *Natuurkunde van het geheel-al*, vs. 656 en 1672, waar het echter op beide plaatsen verkeerd verklaard wordt. *Der Ystorien Bloeme* (Leidsche HS.), fol. 15. a., sprekende van de engelen in betrekking tot S. BARTHOLOMEUS:

> Want si hem dienen *al in een.*

Caerl ende Elegast, vs. 1338:

> En quam niemen daer hi sach
> Noit op enen dach
> So fellen strijt tuschen hem tween,
> Als si hadden *al in een.*

Walewein, vs. 8352:

> Ende slouch die maghet goedertiere
> Vele te meer ooc *al in een.*

Ferguut, vs. 3356:

> Si wachte den scilt *al in ene*,
> Ende hadden gewacht menech jaer.

Al te, II. c. 28. v. 47, *zeer*. Zie LEENDERTZ, Gloss. op *der M. L.* en V. D. BERGH, Gloss. op *Limborch*.

Albloot, I. c. 6. v. 31, c. 36. v. 82, c. 38. v. 33, c. 39. v. 79 enz., *duidelijk*, *openbaar*, en bij gevolg *voorzeker*, *stellig*. Zie Bloot. Zeldzamer is het in den zin van *blootelijk*, *alleen*, als I. c. 36. v. 70.

Algader (var. altegader), Prol. v. 104, I. Prol. v. 44, I. c. 11. v. 9 enz., *geheel en al;* I. c. 18. v. 86, *allen te zamen*.

Mit Allen, I. c. 7. v. 3, c. 18. v. 52, II. c. 36. v. 945 enz., *geheel en al*. Vandaar, II. c. 5. v. 77, overgegaan tot eene bloote verzekeringsformule, *voorzeker*.

Alluttel, III. c. 17. v. 102 var., *weinig*.

Als ende als, I. c. 4. v. 55, *ten eenenmale*, *geheel en al*. Zie Dr. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr*.

Als, **Alse**, III. c. 5. v. 36, 80, c. 12. v. 128, bl. 143. var. v. 12, *alzoo*.

Alse, gevolgd door *die* met een adj., zeer gewone vorm, die in beteekenis niet van een adv. verschilt. Zoo I. c. 24. v. 63, alse die vroede, *wijselijk;* I. c. 42. v. 97, alse die wise, hetzelfde; II. c. 58. v. 101, als die coene, *stoutelijk;* II. c. 61. v. 38, als die blode, *bloodelijk*. Zoo leest men elders: *als die blide*, *als die boude*, *als die riese*, *als donvervaerde*, enz.

Alteenen en Altenen, II. c. 10. v. 67, c. 31. v. 37, III. c. 3. v. 722, *aanhoudend*, *voortdurend*, in afleiding en beteekenis volkomen hetzelfde als Al in een, doch tot nog toe door alle uitgevers verkeerd verklaard. Onze verklaring past niet alleen op de plaatsen uit den *Leken Spieghel*, maar ook op die

uit de *Natuurkunde enz.* vs. 50, op de drie plaatsen uit den *Ferguut*, die Prof. CLARISSE (a. w. bl. 352) ten onregte moeite baarden, en op alle de acht plaatsen in den *Limborch*, die V. D. BERGH in het Gloss. even kwalijk door *geheel*, *ten eenenmaal* verklaart. Soms zou men het door *telkenmale* kunnen wedergeven, maar dat is niet anders dan het *aanhoudend* of *voortdurend* wederkeeren van hetzelfde geval. Zie hier nog een paar plaatsen: *Renout* (*Hor. Belg.* V), vs. 1769:

Aldusdaen leven lede hi
Altenen, des ghelovet mi.

Brab. Yeesten, VI. 4938:

Aldus vallet meest *altenen*,
Ende nemt quaet finement
Dat men onredelec begent.

Leven van Sinte Amand, I. 153:

Dus wies dit kint in duechden *alteen*.

waar BLOMMAERT het verkeerd verklaart door *te samen*, *gezamenlijk*. VELTHEM, bl. 170:

Alse mense heeft *altenen* vernomen,
Sijn si jegen die gene comen
Tot over dat broec.

LELONG verklaart het niet kwaad door *gestadig*. De zin is: » Als men hen (niet eene enkele maal, maar) *bij voortduring* vernam, trok men tegen hen op." BILDERDIJK (Gesl. op *Broek*) verstond den zin niet, en terwijl hij zelf eene geheel mislukte verklaring geeft, vaart hij heftig tegen LELONG uit. » Ongerijmder kon het wel niet," zegt hij. Ik neem de vrijheid, uit naam van LELONG, hem dien bal terug te kaatsen.

Zie nog *N. W. d. M. v. Ned. Lett.* V. 2. bl. 93 enz.

Alteenengader, I. c. 29. v. 39, 96, II. c. 39. v. 51 enz., *geheel en al*, *ten volle*.

Altehant, I. c. 13. v. 52, II. c. 9. v. 155 enz., *terstond*.

Altemet dat, I. c. 9. v. 83, III. c. 4. v. 408 var., *naarmate*, *naar gelang dat*. — *Caerl ende Elegast*, vs. 1113:

> Men leitse ghevanghen daer
> *Altemet* dat si quamen,
> Tot dat mense hadde benamen.

D. i. een voor een, naarmate zij aankwamen. De afleiding is duidelijk: »allen met dat d. i. te gelijk als zij" enz. Zie ook Te met.

Alve, II. c. 51. v. 103, *wit kleed*, *dat de priester bij de mis aan heeft*. Lat. *alba*, Fransch *aube*. *Bediedenisse van der missen* (Leidsche HS.), fol. 2. a.:

> Nu treet hi ane een linen gewant,
> Dat een *alve* es ghenant.

Daar wordt ook het kleed, waarin JEZUS bespot werd, niet *purperen*, maar *wit* genoemd.

Ambachte, II. c. 48. v. 287, *dienst;* III. c. 11. v. 66, c. 14. v. 208 var., c. 16. v. 143, *bediening*, *ambt*. Zie CLIGNETT, *Bijdragen*, bl. 109 vlgg.

Ambachte in plur., II. c. 36. v. 1571, 1605, *bedienden*, *onderdanen*, *handlangers*. Men denke aan de Gallische *ambacti clientesque* bij CAESAR, *B. G.* VI. 15. In de Gothische bijbeloverzetting komt het dikwijls voor ter vertaling van ὑπηρέτης, διάκονος. Zie DE GABELENTZ en LOEBE, Gloss. op ULFILAS, bl. 21, en DIEFENBACH, *Vergl. Wörterb. der Goth. Sprache*, I. 255. Vgl. ook GRAFF, III. 25.

De woorden van PALTHENIUS, door CLIGNETT (bl. 110) aangehaald: » duplex hujus vocis significatus est, ut aut *ministerium*, aut *ministrum* exprimat," zijn dus niet alleen op het Ohd., maar ook op het Mnl. toepasselijk.

Ameide, II. c. 36. v. 1607, elders hameide, *slagboom*, *hamei.* Zie *Reinaert*, *Limborch*, *Ferguut* enz. Gloss., MAERLANT, *Sp. Hist.*, II. Aant. 124.

Amie v., II. c. 48. v. 944, *minnares*, *bijzit.*

Amijs m., III. c. 9. v. 118, *minnaar.*

Ammit (var. beter amict), II. c. 51. v. 98, *witte doek*, *bij de mis gebruikelijk.* Lat. *amictus. Bediedenisse van der missen*, fol. 2. a.:

Vander amicten.

Soe nemt hi enen doec wit
Die geheten es *amit*,
Die hem om die side strect
Ende sijn hoeft al omme bedect.

En straks:

Die *amit* die ic noemede eer.

An, 3 pers. enk. tegenw. tijd (met de vocaal van 't Imperf.) van Onnen. Zie aldaar, en vgl. Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 609—613.

An, Aen, Ane. Met het ww. *sijn* en den persoon of de zaak in dat. of met *te*, I. c. 6. v. 18, c. 42. v. 108, *bij*, *nabij*, *tegenwoordig zijn.* An hebben, IV. c. 9. v. 102, *aan zich hebben*, *bezitten*, (*er mede*) *bedeeld zijn.* An hem hebben van seden, II. c. 55. v. 21, *eene gewoonte over zich hebben*, *gewoon zijn.* Daer niet an hebben, III. c. 3. v. 806, *er niet in slagen*, *er niet mede klaar komen.*

An, Aen, Ane. Gelijk nog tegenwoordig het ww. *ontleenen* den persoon, van wien men leent, met *aan* verbonden bij zich heeft, zoo gold oudtijds hetzelfde van alle werkwoorden, die op de eene of andere wijze eene ontleening van elders of poging daartoe aanduidden: als *leren*, II. c. 24. v. 38 enz.; *zoeken*, III. c. 26. v. 44 vlg.; *halen*, III. c. 26. v. 49; *winnen*, II. c. 2. v. 25, 29 enz.; *ontfaen*, II. c. 6. v. 165; *toebringhen* (zie ald.), II. c. 48. v. 754 vlg.; *oorlof nemen*, II. c. 5. v. 104 vlg. enz. Vgl. Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 716.

An, *tegen*, in de spreekwijze *an sinen danc.* Zie **Danc.**

Aenbeden, II. c. 9. v. 157, c. 10. v. 48, c. 11. v. 114, c. 13. v. 29 enz., *aanbidden.* Imperf. (Indic. en Conj.) **aenbeedde**, II. c. 15. v. 104, 109, c. 17. v. 147 enz., ook **aenbede**, I. c. 29. v. 69, II. c. 13. v. 116, c. 17. v. 131 enz.

Aenbilt o., I. c. 12. v. 10, c. 13. v. 75, *aanbeeld.* Ook **Haenbilt** gespeld en als m. gebruikt, I. c. 13. v. 75 var., c. 19. v. 73. *Anebilt* in *Ferguut*, vs. 1876.

Ande v., IV. c. 3. v. 39, *leed*, *beleediging.* **Sine ande wreken**, voor *wraak nemen voor geleden onregt*, is eene gewone spreekwijze. Zie HUYDEC. op STOKE, D. II. bl. 451 vlgg. en 586. Vgl. ook A. TEN BROECKE HOEKSTRA in den *Konst- en Letterbode* van 27 Aug. 1813, waar een berg van getuigen en plaatsen ligt opgestapeld.

Anedraghen iets aan iemand, III. c. 15. v. 126, *toeschrijven.*

Angaen intr., III. c. 9. v. 82, *voortgaan*, *toenemen;* trans., III. c. 10. v. 158, c. 27. v. 30 var., *aanvangen*, *ondernemen.*

Angaen met den dat. intr., III. c. 26. v. 72 enz., *behooren tot.* Vandaar het gewone: *het gaat mij niet aan.*

Angaen met den dat. trans., II. c. 30. v. 10, *iemand aan boord komen* (met woorden, en dus) *aanspreken.* Vgl. *Minnen Loep*, I. 1487, II. 506, 2566, 2742, 3969. Elders (met daden, en dus) *aanvallen*, als *M. L.* III. 219. **Enen raet anegaen**, III. c. 3. v. 1158, *opvolgen*, *er naar handelen.*

Aenlegghen (Imp. **leidde ane**) iets aan iemand, II. c. 15. v. 61, III. c. 3. v. 414, *voorstellen* (om iets aan te nemen of wel te verstrekken, en dus), *aanbieden* zoowel als *verzoeken.* Hiertoe behooren al de plaatsen, aangehaald in het Gloss. op den *Minnen Loep*, behalve II. 483, die tot het onzijdige *aenligghen* behoort. Dit laatste beantwoordt in neutralen zin aan het active *aenlegghen*, en beteekent: *aan de ooren liggen malen*, als 't ware eene voortduring van *aengaen.* Zoo ook in *Caerl ende Elegast*, vs. 887:

> Dit began si hem te vraghen ....
> So langhe *lach* si hem *an*,
> Dat hi haer te segghen began ....

Anenemen. Hem iemand —, III. c. 13. v. 28, *zich iemand toevoegen*, *als raadgever bij zich nemen.* Eene stad —, I. c. 34. v. 54, *tot zich nemen*, *in bezit nemen.* Hem die crone —, II. c. 49. v. 60, *tot zich nemen*, *zich toeeigenen.* Be-

rou —, II. c. 48. v. 612, *berouw krijgen.* Weelde ende ghemac —, III. c. 26. v. 187, gelijk men nog van *eene gewoonte aannemen* spreekt. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Ans, II. c. 37. v. 97 var., III. c. 14. v. 38, contr. uit an des. Zie An en Onnen. Dr. HALBERTSMA, *Lett. Naoogst*, I. 10, maakt er een ww. *ansen* van en vergelijkt dat met *wenschen!*

Aneslaen, II. c. 52. v. 1, 9, 73, *aanvangen*, *beginnen*, vooral met iets voor te lezen of te spreken. *Limborch*, IV. 1855:

Hier latic van Echites staen
Ende wille n vort *aneslaen*
Hoe . . . .

Spreekwijze, uit de muziek ontleend, van het aanslaan eens toons.

Aenstriden, IV. c. 1. v. 26, *bestrijden.* Zoo heeft men nog heden *aanvechten.*

Antien. Zie Tien.

Antwoorden van iets III. c. 15. v. 115, 206, *zich verantwoorden wegens iets*, *rekenschap van iets geven.*

Anevaen, III. c. 27. v. 30 enz., *aanvangen.*

Anvallen met den dat., IV. c. 3. v. 10, *iemand bijvallen*, *toevallen*, *tot zijne partij overgaan.*

Anxtelec, —ike, III. c. 12. v. 77, IV. c. 9. v. 21, 100, *angstverwekkend*, *vreeselijk.* Zie DE JAGER, *Nalezing op 't Gloss. van Prof.* LULOFS, bl. 8 vlg.

Arbeit. In arbede gaen van kinde, II. c. 9. v. 85, *in barensweeën zijn.*

Arch adj., I. c. 7. v. 74, III. c. 16. v. 46, *boos*, *kwaad*, *slecht.*

Arch subst., I. c. 29. v. 114, II. c. 36. v. 24, III. c. 3. v. 516 enz., *kwaad.* Arch segghen, III. c. 3. v. 252, *kwaadspreken.* Arch doen (met dat.), I. c. 27. v. 57, *kwaad doen.* In arghe, III. c. 3. v. 1145, *in een kwaden zin.* In arghe keren, I. c. 27. v. 13, 64, *in een kwaden zin opvatten*, *kwalijk nemen.* In arghe tien, III. c. 3. v. 688, hetzelfde. Doch I. c. 23. v. 13 heeft het de gewijzigde beteekenis van *den kwaden zin er uithalen*, *er iets ergs in vinden.* Dinc die hem targhe vergaet, III. c. 20. v. 8, *dat voor hem ten kwade afloopt*, *dat op zijn nadeel uitkomt.*

Archeit, I. c. 23. v. 10, c. 29. v. 66, c. 36. Titel, II. c. 22. v. 12, c. 53. v. 27, III. c. 3. v. 153, 176, 573, 928 enz., *kwaad*, *boosheid*, *ondeugd.*

Aren subst. m., II. c. 36. v. 1560, c. 60. v. 66, *arend.*

Aren ww., I. c. 25. v. 106, *ploegen*, Lat. *arare.* Zie KIL., die ook *eren* heeft. Zoo in een HS. (te Hamburg) over het Schaakspel, fol. 151:

> Desen ackerman behoord toe te *eerne*, te spittene, te zayene, te mayene ghetrouwelike.

Zie de *Taalk. Mengel.* van CLIGNETT en STEENWINKEL, bl. 30—41.

Armheit, III. c. 5. Titel, *armoede.*

Arsatrie (var. **ersatrie** en **eersatrie**), III. c. 14. v. 117, *geneeskunde.* Zoo werd ook de *geneesheer* of *arts* destijds *arsater* geheeten, van het Grieksche ἀρχίατρος. Voorbeelden bij HUYDEC. op STOKE, D. II. bl. 187 en CLIGNETT, *Bijdragen*, bl. 221 vlg., waar insgelijks de spelling *ers'.* en *eers'.* voorkomt.

Arte, III. c. 14. v. 137, *kunst*, Lat. *ars*. Elders in plur., III. c. 14. v. 101, c. 15. v. 48, IV. c. 7. v. 20, *kunsten* of ook, naar het begrip van dien tijd, *wetenschappen*, de zeven *artes liberales*. III. c. 14. v. 64 worden zij *consten* genoemd.

Assailgieren (var. aselgieren), II. c. 36. v. 1772, *belegeren*, *bespringen*. Elders ook asselieren. Fransch *assaillir*. Zie *Karel de Gr.*, *Limborch*, *Ferguut* enz. Gloss., *Walewein*, 9901, 10731.

Atremint, II. Prol. v. 31, *inkt*. Lat. *atramentum*. Doch hier, even als oudtijds met meerdere stofnamen geschiedde, met het art. *een* verbonden. Zoo ook *Rose*, 12785 enz.

Ave, I. c. 23. v. 128 enz., *af*, *van*.

Avijs, —ise, III. c. 13. v. 30, *advies*, *raad*.

Avonture, III. c. 3. v. 302, *de fortuin*, *het geluk*. Bider avonturen, II. c. 12. v. 24, *bij toeval*. Ter avonturen, II. c. 40. v. 113, *op goed aventuur*. In avonturen setten, III. c. 10. v. 207, *in de waagschaal stellen*, *op het spel zetten*.

Avonturen (ook aventuren) intr., III. c. 5. v. 69, *op aventuur uitgaan;* trans., I. c. 28. v. 60, *in de waagschaal stellen*, *op het spel zetten*. Hem —, III. c. 18. v. 32, *zich wagen*, *zich aan gevaar blootstellen*.

B.

Bailliu. Des duvels —, III. c. 4. v. 537, eene uitdrukking van de hoogste ongeregtigheid; *de baljuw des duivels*, derhalve iemand die regt doet

naar het wetboek des duivels. Zoo spreekt men nog van een *duivels advokaat.*

Balote. In baloten staen, II. c. 50. v. 49, *in een wankelen, onzekeren toestand verkeeren.* Van het Fransche *ballotter.*

Bant, II. c. 48. v. 15 enz., Imp. van binden, *bond.*

Bare, III. c. 12. v. 104. Onder de verschillende bekende beteekenissen van dit woord is er niet eene die op deze plaats ten volle past. Er blijft dus niets over, dan tot eene gissing onze toevlugt te nemen. *Baren* is, zoowel als *gebaren*, bekend in den zin van *zich gelaten*, *zich aanstellen*, *zich voordoen.* Is *bare* als subst. daarvan afgeleid, dan zal het beteekenen: *de houding of wijze van zich voor te doen.* Waarschijnlijk geldt deze verklaring ten minste op de vroeger (bl. 345) aangehaalde plaats uit den *Spieghel der Leken:*

Ende dat water sel in rechter *bare*,
Recht op staen oft ene mure ware.

d. i. in eene regte houding, zich regtop voordoende. Zoo men daar althans niet aan regtstaande *baren* of *golven* denken moet, hetgeen om het enkelvoud niet denkelijk is.

Bekend is de analogie, volgens welke *bare* als subst. nevens *baren* als ww. ontstaan kon. Men vergelijke b. v. niet alleen ons *gebaar* nevens *gebaren*, maar ook het oude *bare* in den zin van *geraas* of *gebluf*, dat even zoo aan *baren* d. i. *razen* of *tieren* beantwoordt. *Belg. Mus.*, II. 335:

Ghi maect groot *bare*, Baudoen!

In dien zin had ook het oud-Friesch een subst.

bere nevens het ww. *baria*. Zie WIARDA, *Altfries. Wörterb.*, bl. 23.

De zin van ons spreekwoord zal dan deze zijn: » hoe hooger iemand geplaatst is, des te zachter en nederiger moet hij zich voordoen of aanstellen." Maar ik erken, dat in deze opvatting nog eene zekere matheid heerscht: om kracht en kleur aan het spreekwoord te geven, zou men in *bare* een ligchaamsdeel moeten zoeken. Zoo iets echter, bij gebrek aan eenig bewijs, te beweren, zou schermen in de lucht zijn: en daar heeft het vak al genoeg bij geleden.

Baren (baerde, ghebaert, cas. obl. baerne) intr., I. c. 1. v. 12, c. 10. v. 79, IV. c. 8. v. 42, *zich vertoonen;* trans., II. Begin. v. 30, c. 7. v. 14, c. 36. v. 1886, III. c. 14. v. 261, c. 23. v. 73, *toonen*, *vertoonen*. Sine redene —, III. c. 4. v. 164, *te voorschijn of voor den dag brengen*, *uiten*. Tghelove — (tekst openbaren), II. c. 40. v. 66 var., *openbaar maken*, *verkondigen*. Hem —, II. c. 9. v. 25, 156, c. 11. v. 131, c. 44. v. 557 (met den dat.), IV. c. 9. v. 16, 60, *zich vertoonen*.

Te Barenteren. Hem —, onz. ww., III. c. 3. v. 67, *verschrikken*, *ontstellen*. Te barenteert, II. c. 3. v. 59, c. 24. v. 83, c. 36. v. 865, c. 61. v. 33, *verschrikt*, *ontsteld*. Zie KIL., HUYDEC. op STOKE, D. II. bl. 84 vlgg., *Limborch*, Gloss. enz. Zie ook bij Te.

Basine. Zie Bosine.

Bast, II. c. 58. v. 80, de *schil* of *bolster* van eene vrucht. KIL. *siliqua*. Vandaar *iets van volstrekt*

geene waarde. Niet een bast, I. c. 48. v. 93 enz., is eene zeer gewone spreekwijze voor *volstrekt niets, niet een zier.* Zie over deze soort van uitdrukkingen mijne aant. op *Warenar*, bl. 138 en Prof. LULOFS, *Handboek*, bl. 328 vlgg.

Bat, adv., I. c. 6. v. 29 var., c. 7. v. 40, c. 11. v. 31, c. 15. v. 50, c. 16. v. 18 enz., Bet, II. c. 1. v. 40 enz., *beter.* Als adj. in de spreekwijze bat maken, IV. c. 7. v. 58, *verbeteren, versterken.* Des te bat (bet) hebben, Prol. v. 16, I. c. 9. v. 4, I. c. 48. v. 76, III. c. 5. v. 74, c. 17. v. 36, *er nut of voordeel uit trekken* (eig. *het er beter door hebben*). Zoo ook: Mi es des te bat, I. c. 6. v. 12, c. 12. v. 31, *het strekt mij tot nut of voordeel.* Van sire quale te bat hebben, III. c. 6. v. 60, *beteren, genezen, herstellen.*

Bate, II. c. 58. v. 110, *beterschap, herstel. Ferguut*, 3774 enz.

Bec.... Zie Bek....

Bedacht. Wel — sijn, I. Prol. v. 16, II. c. 23. v. 91, *met goed overleg te werk gaan.* Vgl. ons *bedachtzaam.* In tegenovergestelden zin, III. c. 3. v. 429, dullike — sijn, *zonder overleg, zot, dwaas te werk gaan.*

Bedaghen. Zie Ghedaghen.

Beden, II. c. 35. v. 28, c. 39. v. 254, *bidden.* Imperf. beedde, II. c. 48. v. 304. Zie Aenbeden.

Bederf, —rve, I. c. 35. v. 32, II. c. 44. v. 337, c. 50. v. 117, III. c. 26. v. 112, *behoefte, nooddruft*, ook *voordeel.* Ghelucs bederve, I. c. 31. v. 59, *het genot van geluk.*

Bederven (3. p. praes. bedarf) met den gen., III. c. 4. v. 409, 508, c. 12. v. 60, Imperf. bedorste, I. c. 1. v. 6 var., *noodig hebben.* Ook als onpersoonlijk ww. dies hem bederf of bedarf (praes.), I. c. 28. v. 69, II. c. 52. v. 56, (imperf.) II. c. 11. v. 123, *hetgeen hij noodig heeft of had.* Hiertoe behoort, III. c. 12. v. 58, hen bedarf, *zij zijn noodig;* III. c. 5. v. 94, vele bedarf, *veel is er noodig;* op welke laatste plaats eene drukfout de juiste opvatting van den zin belemmert. Achter *heren* in vs. 93 plaatse men eene (:).

Vgl., over dit en het voorgaande woord, HUYDEC. op STOKE, D. III. bl. 428 vlgg., CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 333 vlgg. enz.

Bederven intr., I. c. 48. v. 68 var., II. c. 19. v. 59, III. c. 6. v. 24, Imperf. bederf (var. bederfde en bedarf), II. c. 19. v. 60 enz., *in het verderf storten, in ongeluk geraken;* trans., I. c. 7. v. 71, c. 30. v. 27, c. 44. v. 87, 96, c. 48. v. 67 enz., Imperf. bederfde, I. c. 34. v. 51, *in het verderf storten, verderven.*

Bedy, Bedie adv., I. c. 7. v. 64 var., I. c. 22. v. 59 var., *daarom;* conj. II. c. 36. v. 477 var., 799 var., III. c. 25. v. 100 var., IV. c. 4. v. 48 var., *omdat* of *want.* Zie Bi dien en vgl. HUYDEC. op STOKE, D. I. bl. 228 vlg. enz. enz.

Bediede o., II. c. 9. v. 32, c. 39. v. 255, c. 40. v. 85, en Bediet, —iede o., II. c. 36. v. 1195, c. 39. v. 203 var., c. 51. v. 1, 5, *beteekenis;* elders, II. c. 36. v. 2074, *de inhoud van een*

verhaal. In alt bediet, *in het geheele verhaal*, *in den geheelen inhoud des werks.*

Bedieden, II. c. 3. v. 101, c. 41. v. 8, *uitleggen*, *verklaren.* Dat —, als subst., I. c. 9. v. 85, *de uitlegging*, *verklaring.* Vandaar, II. c. 39. v. 203, *de beteekenis* en, I. c. 10. v. 7, hetzelfde in de gewijzigde opvatting van *de kracht*, *de invloed.*

Als ww., III. c. 4. v. 282, *vermelden*, *verhalen.*

Bedinghe v., I. c. 47. v. 104, II. c. 41. v. 193, c. 51. v. 7, c. 52. v. 108, 114 enz. *gebed.*

Bedorste. Zie Bederven.

Bedraghen. Hem —, III. Prol. v. 42, c. 4. v. 517, *zich gedragen.*

Bedraghen. Tlijf (of dlijf) —, II. c. 41. v. 115, III. c. 5. v. 87, *zich onderhouden*, *zich het levensonderhoud verschaffen.* Hem —, I. c. 37. v. 96, hetzelfde. *Limborch*, I. 186:

Met swaren arbeide ende met suren
Hebbic mi altoes *bedraghen.*

Vandaar *hem met iets bedraghen* in den zin van *het er mede doen*, *zich er mede behelpen.* Zie DE JAGER, *Nalezing op het Gloss. van Prof.* LULOFS, bl. 16, waar de onjuiste verklaring van CLIGNETT te regt verbeterd wordt. Vreemd is het echter, dat de Heer DE JAGER heeft voorbijgezien, dat ook in het betwiste vers van MAERLANT dezelfde verklaring de eenig ware is. Daar wordt van MARIA gezegd (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 73):

Die nature hadde hur bejaghet
Die scoenheit, daer hur mede *bedraghet*
Al dat hevet menschen name.

Prof. LULOFS verklaart dit, op voorgang van Mr. V. D. BERGH, door: *toekent*, *betrekt*, *uitbeeldt*, *afschildert*, doch volgens den Heer DE JAGER zal *bedraghen* hier *toeschrijven*, *toedichten* zijn. Welken redelijken zin men, volgens deze uitleggingen, aan des dichters woorden zou moeten hechten, blijft mij een onoplosbaar raadsel. Doch vat men *bedraghen* hier in den door ons vermelden zin op, dan loopt alles klaar en duidelijk af: »De natuur had al die mate van schoonheid, waarmede al wat mensch heet het gezamenlijk stellen moet, aan haar alleen geschonken, d. i. zij vereenigde in zich de schoonheid van alle vrouwen te zamen (*).” Want, volgt er straks (c. 26):

Want die nature vant in rade
Dat zijs hur gonste allene.

Eene gedachte, bij middeleeuwsche schrijvers niet ongewoon. Eene dergelijke treft men aan in den *Ferguut*, vs. 1198 vlgg.

Bedrijf, —ive o., I. c. 14. v. 32, IV. c. 12. Besluit v. 39, *de praktijk*, *het handelen* (vooral tegenover spreken of schrijven); I. c. 8. v. 23, c. 10. v. 2 enz., *werking*, *kracht*, *invloed*.

Bedriven (bedreef), een woord van uitgestrekte beteekenis. Eigenlijk ziende op het in praktijk brengen tegenover de bloote bespiegeling, wordt het veelal van schrijvers gezegd, die iets *aan het licht* of *voor den dag brengen*, of er de zegsman

(*) Het vrouwelijke pron. *hur* zal bij deze opvatting niemand stuiten, die bedenkt, dat er hier alleen van vrouwelijke schoonheid sprake kan zijn.

van zijn, om het voor anderen tot praktisch nut te doen verstrekken. (Lat. *auctorem esse*). Zoo I. c. 46. v. 19, c. 47. v. 10, II. c. 10. v. 93, c. 40. v. 58, c. 48. v. 205, c. 60. v. 32. Elders staat het in den meer gewonen zin van *uitrigten*, *tot stand brengen*, als III. c. 23. v. 156, en hiertoe behoort, II. c. 36. v. 2034, paesschen —, d. i. *het pascha houden of vieren.*

Sine scaren —, III. c. 12. v. 153, is zooveel als *besturen*, *beregten*, en in die beteekenis was het woord destijds geldende. Zie HUYDEC. op STOKE, D. III. bl. 397 vlg. en Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.*, bl. 139 en 332.

Eindelijk, I. c. 47. v. 15, staat bedriven (iemand tot iets) in den zin van *drijven*, *aandrijven*, *tot iets bewegen.* Hem daer toe laten — is zooveel als *zich daartoe laten drijven* of *laten overhalen.* Het is dezelfde zin, waarin ook vs. 758 van de *Heim. d. Heim.* en de aldaar (bl. 140) aangehaalde plaats van MAERLANT moeten worden opgevat.

Bedwanc, III. c. 20. v. 27, *dwang*, *noodzaak.* Zoo *Caerl ende Eleg.* v. 1187.

Bedwonghen (part. van bedwinghen), I. c. 48. v. 148, II. c. 45. v. 50, III. c. 2. v. 152, *gedwongen.*

Been in plur., I. c. 33. v. 7. Zie Dr. VERMEULEN, Gloss. op *Vanden levene ons heren*, en de ald. aang. schrijvers.

Beeten, beette. Zie Beten.

Begaden (part. begaedt), II. c. 58. v. 2, *uitrusten*, *toestellen*, *in orde brengen.* Een lijk *begaden* is de gewone uitdrukking voor al de zorg,

die men aan een doode vóór de begrafenis ten koste legt. Huydec. op stoke, D. I. bl. 606, verstond die uitdrukking niet, maar sedert is zij verklaard door clignett op maerlant, *Sp. Hist.* D. I. Aant. bl. 39 en Prof. jonckbloet, *Spec. de Velth. l. III*, p. 111.

Begaen trans., I. c. 11. v. 67, *over heen gaan.* Wanneer de zon *schijnt*, dan *beschijnt* zij de aarde: zoo ook, wanneer zij *gaat*, *begaat* zij de aarde.

II. c. 57. v. 2, III. c. 1. v. 99, c. 25. v. 12, 29, insgelijks trans., *doen*, *bedrijven;* thans alleen van slechte daden gezegd, maar oudtijds van goed en kwaad onverschillig gebezigd.

Elders, II. c. 52. v. 54, c. 53. v. 5, staat begaen in den plegtigen zin van *kerkelijk de gedachtenis van iets vieren.* Zie huydec. op stoke, D. II. bl. 263 vlg. en 575.

Began, Prol. v. 90, 94 enz., Imperf. van beghinnen. Elders begonste, I. c. 34. v. 36, c. 36. v. 77 enz.

Begaren (begaerde, begaert) met den gen. of acc., I. c. 1. v. 57, c. 5. v. 19, c. 18. v. 66, c. 27. v. 52 (iets op iemand), c. 28. v. 46, c. 48. v. 20, II. c. 47. v. 33 enz., *begeeren.*

Begheven adj., II. c. 48. v. 373, *die van de wereld afstand gedaan heeft*, *kloosterling.* Zie huydec. op stoke, D. III. bl. 449 vlg.

Begomen, I. c. 41. v. 17 var., III. c. 10. v. 262, *merken*, *bemerken*, ook *opmerken*, *acht slaan op.* Zie Gomen en Goom, en vgl. de uitvoerige aant. in de *Taalk. Mengel.* van clignett en steenwinkel, bl. 203—214.

Begrijp, III. c. 3. v. 516, *schande*, *blaam*. Van begripen in de tweede beteekenis.

Begripen (begreep, begrepen), I. c. 41. v. 51 var., II. c. 36. v. 2041 var., *aangrijpen*. Begrepen met vare, II. c. 36. v. 1722, *van vrees bevangen of aangetast*. Vandaar

Prol. v. 32, 34, I. c. 25. v. 98, II. c. 6. v. 27, 86, c. 43. v. 42, c. 44. v. 92 enz., *berispen*. Zie MAERLANT, *Sp. Hist.* D. II. bl. 123 enz.

Begriper, Prol. v. 40, II. c. 43. v. 46, *berisper*, *vitter*.

Beheet o., I. c. 5. v. 24, c. 10. v. 44, c. 24. v. 36, c. 37. v. 61, II. c. 18. v. 50, c. 36. v. 175, c. 48. v. 670, c. 57. v. 14, III. c. 15. v. 333, c. 19. v. 36 enz., *bevel*. Elders, II. c. 6. v. 89, *belofte*. Zie *Karel de Gr.*, *Limborch* enz. Gloss. Nog in 't Eng. *behest*.

Behoef, II. c. 41. v. 50, III. c. 21. v. 26, c. 24. v. 12, *nut*, *voordeel*. Tes fondaments behoef, II. c. 45. v. 156, *ten dienste van 't f.*, of *ten behoeve*, als men nog zegt.

Behout, II. c. 36. v. 922, 1509, 1695, in de spreekwijze: in (iemands) behout sijn, *in iemands magt zijn*, *als gevangene*. Zie HUYDEC. op STOKE, D. I. bl. 450.

Beide subst. Zonder —, II. c. 8. v. 29, c. 13. v. 23 enz., *zonder uitstel*, *onverwijld*. Ook zonder beiden (ww.), II. c. 16. v. 15, c. 36. v. 657 enz.

Beiten (var. beeten), III. c. 26. v. 130, *op de vogelenjagt uitgaan*. Ook betten geheeten. Zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, p. 120.

Bejaghen (bejaghede, bejaghet, of bejaech-

de, bejaecht), I. c. 23. v. 108, c. 37. v. 95 var., II. c. 36. v. 1794, c. 48. v. 759, III. c. 4. v. 518, c. 23. v. 171, c. 25. v. 131, *verwerven.* De tegenwoordige beteekenis van *streven naar* is op eene andere opvatting van 't voorvoegsel *be-* gegrond. De laatste geldt ook in *bedoelen*, *beproeven* enz., de eerste in *begrijpen*, *bereiken* enz.

Becant, bekant (passim), *bekend.* Bekant doen iets aan iemand, III. c. 13. v. 76 enz., *melden*, *berigten.*

Bekennen met den acc., II. c. 7. v. 66, *kennen*, *omgang hebben met* (eene vrouw met een man). II. c. 6. v. 98 is kennen in denzelfden zin gebezigd. Thans geldt *bekennen* alleen van mannen en in de afgeleide beteekenis van *coire.*

Bekennen, bekinnen, *kennis van iets krijgen of hebben*, met al de wijzigingen, waarvoor die beteekenis vatbaar is, als I. c. 28. v. 21, *opmerken*, *opletten;* I. c. 47. v. 62, II. c. 10. v. 56, *onderkennen*, *erkennen;* I. c. 32. v. 6, II. c. 7. v. 96, *inzien*, *verstaan;* I. c. 2. v. 85, III. c. 3. v. 488, *begrijpen*, *kennen.* Vgl. LEENDERTZ, Gloss. op *Sacr. van Aemst.* en de aldaar aangehaalde schrijvers.

Bekeren. Hem —, I. c. 48. v. 80, III. c. 23. v. 139, *verkeeren*, onz. ww. (*versari*). Ook zonder *hem*, als *Leven van St. Franciscus*, v. 94, 138. Elders staat *bekeren* (trans.) ook in den zin van *keeren*, *wenden*, *leiden.* Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 35. Vandaar de spreekwijze Waer si hen bekeren, III. c. 12. v. 8, d. i. *waarheen zij zich rigten* (op het pad der zeden), *hoe zij zich gedragen*, als zeide men: *quo morum se vertant.*

Becliven, I. c. 29. v. 114, II. c. 48. v. 714, III. c. 3. v. 513, *beklijven*, *bestendig zijn* of *voortduren.* Daer in becleven sijn, I. c. 28. v. 72 var., *door bestendige gewoonte er als 't ware aan vastgekleefd zijn.* Zie Cliven.

Becomen (bequam) met den dat., I. c. 26. v. 75, III. c. 6. v. 10, *behagen.* Vgl. Bequame.

Becoren, II. c. 41. v. 148, c. 52. v. 7, *in verzoeking brengen*, *verleiden.* Zie mijne aant. in *N. W. d. M. v. N. Lett.* VI. 160 vlg. Doch de afleiding, aldaar door mij voorgesteld, is valsch, als bij het volgende artikel blijken zal.

Becoren, in de spreekwijze die doot becoren, I. c. 22. v. 39, en die helle becoren, III. c. 23. v. 119, *smaken*, *ondervinden*, *lijden.* Zie Prof. MEIJER op het *Leven van Jezus*, bl. 285 en 395. Zoo leest men ook in de *Borchgr. van Vergi* (BLOMMAERT, *Oud-Vl. Ged.* I), vs. 899:

> Want ic sal, op dese stonde,
> *Becoren* hier *die* bitter *doot.*

En straks, vs. 1005:

> In desen rouwe, in desen weene,
> Heeft si gheweest een wile groet,
> Ende bat dic om *die doot.*
> Mi dunct si heeftse *becort.*

Limborch, XII. 302:

> diene onsoete
> Ontfinc met des spers orde,
> Soe dat hi *die doet becorde.*

Zie ook aldaar, I. 1860. Mr. V. D. BERGH verklaart het ten onregte door *kiezen.* Ik twijfel of PELIAS, van wien in de aang. verzen sprake is, den dood

juist bij verkiezing onderging. De plaats van *Lancelot* (door V. D. B. aang.) doet hier niets ter zake; want *daar* staat *coes* zeer gepast. De zin is duidelijk: » menigeen verkoos daar liever te sterven." En zoo moet ook vs. 1551 van 't *Leven van St. Franc.*, dat men mij zou kunnen tegenwerpen, in den eigenlijken zin worden opgevat; want uit vrije verkiezing onderging CHRISTUS den dood.

Te regt merkt Prof. MEIJER t. a. pl. aan, dat onze spreekwijze een figuurlijk gezegde is, even als het gewone: *den dood smaken* enz. Werkelijk was *koren* oudtijds in den zin van *proeven* of *smaken* (KIL. *gustare*) in gebruik. Zie GRAFF, IV. 519 vlgg., die ook (522) de uitdrukking *des todes bikoren* vermeldt.

De zamenhang van deze beteekenis met de vorige springt in het oog: van *proeven* of *beproeven* tot *verzoeken*, *verleiden* is slechts een kleine stap. Maar *kozen*, dat ik vroeger met *bekoren* in verband bragt, is van een anderen wortel (GRAFF, IV. 501).

Becoringhe, II. c. 41. v. 21 var., 146 var., *verzoeking*, *verleiding*. Zie Coren en Coringhe.

Becumen. Hem —, met den gen., I. c. 37. v. 80, III. c. 10. v. 214, *zich (over iets) beklagen.* Van *kuymen*, bij KIL. en PLANTIJN als *gemere* opgeteekend. Bij GRAFF (IV. 396 vlgg.) *kumjan*, lugere, *chumon*, conqueri, complangere, en *bichumjan*, beklagen.

Van dezen stam is ook het adv. *cume*, eig. *ter naauwernood*, *met moeite.* Lat. *aegre.*

Belanc sijn, onpers. ww., in de spreekwijze: 't is al belanc (daer aen), III. c. 3. v. 587, *het komt daar alleen op aan*, *het is daaraan alleen*

gelegen. Zie *Minnen Loep*, I. 2073, waar echter LEENDERTZ (in Gloss.) het al te onbestemd door *attinere*, *pertinere* verklaart, even als Prof. JONCKBLOET in 't Gloss. op de *D. Doctr.* bij de woorden (I. 422):

Die beste vrient die men vint,
Dats hi die vriends ziele mint;
Want *aen die ziele eest al belanc*,
Die lichame nes maer een stanc,

onjuist aanteekent: *belangen*, *van belang zijn.* Ook daar is de zin: » want op de ziel alleen *komt het aan.*" Zoo ook in 't *Leven van Jezus*, c. 8:

Ende al ghewaght dewangeliste onser vrowen nit, mar Josephs, *dar nes nit ane belanc.*

» dat komt er niet op aan, daar is niet aan gelegen." Vgl. ook de plaats van VELTHEM, door Prof. MEIJER (ald. bl. 283) aangehaald.

Bekend is het, dat *belanc sijn* elders in den zin van *verwant zijn* meermalen voorkomt, of wel aan het Eng. *to belong* beantwoordt, zoo als bij VELTHEM, bl. 393, waar het zoowel door LELONG als door VAN WIJN (op HEELU bl. 95) te regt als *betreffen* verklaard wordt.

De zamenhang nu dezer verschillende beteekenissen is ligt in te zien. *Belangen* is in den grond *zich in de lengte* of *langs iets uitstrekken*, dus *aanliggen* of *aangrenzen*, vandaar *aanverwant zijn*, verder *behooren tot*, *in betrekking staan*, *betreffen*, eindelijk *aangelegen zijn*, *er op aan komen.* Nog zegt men: » 't is van geen *aanbelang.*"

Beledèn, Beleiden (beleidde), I. c. 6. v. 35, c. 19. v. 27 var., c. 43. v. 29, c. 44. v. 59, II.

c. 6. v. 23, c. 15. v. 4, III. c. 2. v. 56, 87, c. 9. v. 30, c. 10. v. 230, *leiden*, *besturen*. Vandaar

Beleetsman, I. c. 43. v. 28 var., *bestuurder*, *raadsman*.

Beletten iemand iets, I. c. 27. v. 90, *iets van iemand afweren*.

Belghen. Hem —, met den gen., III. c. 17. v. 84, *boos worden*, *zich vertoornen* (*over iets*). Het Imp. Ind. was *balch*, Conj. *bolghe*, het Part. *ghebolghen*. Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 35 enz. In den *Theophilus* vs. 995 leest men:

> Soe dat si haer gheliet,
> Als of si hare *bolghe* niet,

en daar maakt BLOMMAERT (in Gloss.) een subst. *gramschap* van, terwijl hij elders (*Leven van St. Amand*, II. 602) hetzelfde woord door *verbolgen*, *vergrammen* (part. en infin.) verklaart. Zoo leeft men met Mnl. taalverklaring!

Belyen, IV. c. 6. v. 69 var., *melden*, *verhalen*. *Minnen Loep*, II. 1823, enz. Zie **Lien**.

Beligghen (**belach**), II. c. 48. v. 673, 1040, 1148, c. 58. v. 182, *belegeren*. Zie HUYDEC., *Proeve*, II. 379—386, enz.

Belof o., II. c. 3. v. 154, III. c. 3. v. 111, 114, 231 enz., *belofte*; II. c. 49. v. 101 var., *gelofte*.

Beloken, I. c. 8. v. 5, II. c. 41. v. 181, *besloten*. Part. van *beluken*. Vgl. ons *luik*, *ontluiken*, *oogluiken* enz. Zie *Heim. d. Heim.* bl. 453.

Belopen, IV. c. 1. v. 81, *achterhalen*, *in handen krijgen*. Zie *Karel de Gr.* Gloss.

Beluwite (var. Bijl. A. **beelwite**), IV. c. 9. v. 19,

een woord, tot de oude Duitsche mythologie behoorende en oorspronkelijk van een *goeden geest* gezegd, doch later de benaming van een *kwaden geest* of *spook* geworden, meest in vrouwelijke gedaante, als *booze heks;* hier echter welligt als *zeegedrocht* op te vatten, en dan af te leiden van een Lat. woord *belluita*, uit *bellua* gesproten. Kortheidshalve verwijs ik naar de aant. op dit woord, vroeger door mij in het *Taalk. Mag.* IV. 88—90 geplaatst, alsmede naar de later verschenen werken van BUDDINGH, *Verh. over het Westland*, bl. 85 en vooral van Mr. V. D. BERGH, *Krit. Woordenb. der Ned. Myth.*, bl. 12—14 (*).

Daar VINCENTIUS, uit wien dit gedeelte van den *Leken Spieghel* vertaald is, hier *marinae beluae* heeft, blijf ik nog steeds aan de verklaring van *beluwite* als *zeegedrocht* (op deze plaats) de voorkeur geven en deze wezens met de *beluen* van MAERLANT vergelijken.

Over den Duitschen *bilwiz* zie men voorts nog W. MÜLLER, *Geschichte und System der altdeutschen Religion*, bl. 367 vlg. en BENECKE, *Mhd. Wörterbuch* (*herausg. von* W. MÜLLER, 1847), bl. 127. Vgl. ook het stukje van Prof. KIST in het *Ned. Archief voor Kerk. Gesch.*, IV. 177 vlgg.

Benedien, IV. c. 4. v. 64 enz., *zegenen.* Het part. ghebenedijt, —dide, I. c. 18. v. 54 enz. enz.

(*) Bij vergissing zegt Mr. V. D. BERGH, dat het woord voorkomt »in een fragment van den Barlaäm en Josaphat." Hij bedoelt, in een fragment van den *Leken Spieghel*, achter de fragmenten van B. en J. gedrukt.

Bequame, II. c. 36. v. 1385, 1747, c. 42. v. 2, c. 52. v. 38, c. 57. v. 35, *aangenaam*, *welgevallig*. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 200, *D. Doctr.* Gloss. enz. Zie Becomen.

II. c. 44. v. 188, meer naar de tegenwoordige beteekenis, *deugdelijk*, *knap*.

Beraden met den dat. of acc., II. c. 9. v. 160, c. 36. v. 2003, III. c. 3. v. 324, c. 22. v. 16 var., *helpen*, *verzorgen*, eigenlijk *raad schaffen*. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 213, CLARISSE, *Heim. d. Heim.* bl. 210, 437.

Beraden part. Also —, I. c. 14. v. 58, III. c. 1. v. 152, *zoo gezind*, *zoo gestemd*, eig. *tot dezen raad*, *tot dit besluit gekomen*. Niet wale —, III. c. 3. v. 333, *niet wel besloten*, *onberaden*, als men nog zegt. Desgelijks verklare men de plaatsen, door CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 214 behandeld.

Berch, I. c. 42. v. 15, voor barch, imperf. van berghen, *borg*, *verborg*.

Berechten, berichten met den acc. pers. en gen. der zaak, I. c. 1. v. 51, II. c. 38. v. 82, c. 47. v. 25, 32, c. 61. v. 41, III. c. 15. v. 224, IV. c. 1. v. 15, *onderrigten* of blootelijk, in zwakkere opvatting, *melden*, *zeggen*. Eigenlijk, iemand, die in onzekerheid is, *te regt* helpen.

Berechten (eene stad, land, kerk enz.), I. c. 34. v. 70, c. 43. v. 4, II. c. 15. v. 28, c. 48. v. 618, III. c. 13. v. 55, 57, c. 16. v. 71, *besturen*. Eigenlijk van de regtsbedeeling, bij uitbreiding ook van het bestuur in 't algemeen. Vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 133—136.

Berechter, III. c. 16. v. 128, *bestuurder.*

Berecken, I. c. 18. v. 62, *besturen*, *regelen.* Zie *Brab. Yeesten*, IV. 1238, *Leven van St. Amand*, II. 3419, *Belg. Mus.* II. 68. vs. 173, *Ferguut* Gloss. enz.

Bereetscap, II. c. 31. v. 63, *het bereid of gereed zijn.* De hier bedoelde bijbelplaats is Psalm LXV. 10. De Staten-overzetting heeft aldaar: »wanneer gy het alsoo bereyt hebt."

Bernen intr., I. c. 4. v. 35, 39, c. 13. v. 37, 43, c. 14. v. 20, c. 27. v. 102 enz., *branden.*

Beroeren, III. c. 25. v. 53, *in beroering of beweging brengen.* — *D. Doctr.* II. 1925:

Ghi en selt oec ter gheenre uren
U wijf ter gramscap *berueren.*

Vandaar

Beroert (beruert) **worden**, III. c. 3. v. 732, (*tot iets*) *bewogen worden* of *besluiten.* Eigenlijk *in beweging gebragt of aangezet worden tot iets.* — *Brab. Yeesten*, VI. 7627:

Doen bat dan een jaer hadde geduert
Die dachvaerden, *wert hi beruert*
Viant te werden vrou Johannen.

Berren intr., III. c. 6. v. 73, IV. c. 9. v. 80, *branden.*

Berucht, II. c. 44. v. 261, *beschuldigd.* Part. van *beroepen*, als *gekocht*, *geknocht* enz. Zie TIDEMAN, Gloss. op *Vanden houte* (op *berocht*) en mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 26.

Beruert. Zie **Beroert.**

Besaken (besaecte) met den gen., II. c. 44. v. 550 var., *verloochenen*, *verzaken.* — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 20. d.:

Ic rade u dat ghijs niene *besaect.*

Bescheden, bescheiden ww. Een woord van ruime beteekenis, naarmate van de verschillende toepassing. Oorspronkelijk is het *onderscheiden*, *schiften;* maar dewijl eene juiste onderscheiding of kritiek de grondslag zijn moet van elk oordeel, elke beslissing, elke regeling van zaken, en men langs dien weg alleen tot goed overleg, tot verstand, tot handelen naar de juiste maat, kan geraken, zoo verklaren zich gereedelijk de volgende opvattingen: III. c. 12. v. 66, *met juiste onderscheiding beoordeelen.* II. c. 5. v. 44, IV. c. 10. v. 7 var., *uitwijzen*, *beslissen.* III. c. 25. v. 76, *regelen*, *besturen.*

Bescheden, Bescheiden adj., III. c. 3. v. 703, c. 9. v. 29, c. 12. v. 57, c. 23 (passim), *met oordeel te werk gaande*, *verstandig.* III. c. 23. v. 7 vlg. wordt het uitdrukkelijk verklaard, als ziende op het in acht nemen van *maat en tijd.* Vandaar I. c. 32. v. 94, *matig*, *ingetogen;* II. c. 6. v. 48, *bepaald* d. i. waarvan de tijd bescheiden of bepaald was.

Beschedenheit, Besceidenheit, II. c. 49. v. 29, *oordeel des onderscheids;* I. c. 7. v. 44, III. c. 3. v. 869, c. 4. v. 482, c. 10. v. 37, c. 12. v. 76, 82, 134, *oordeel*, *verstand.*

Bescheedenlike, Bescheidelijc, III. c. 11. v. 44, c. 23 (passim), *met oordeel des onderscheids;* I. c. 22. v. 73, *met maat en ingetogenheid;* I. c. 34. v. 31, *met maat en spaarzaamheid.*

Bescheedichede, III. c. 23. v. 7 var. Zie **Beschedenheit.**

Bescheet, Bescheit, —de o., II. c. 54. Titel, *onderscheiding*, *verdeeling;* III. c. 14. v. 80, *onder-*

scheid. Met besceide, II. c. 61. v. 59, *met onderscheiding* (de een voor den ander). Vandaar der paeschen bescheeden, II. c. 36. v. 2040 var., *de voor het pascha vastgestelde tijd* (verdeeling en bepaling van tijd eischt onderscheiding). Eindelijk, IV. c. 10. v. 7, *uitwijzing*, *beslissing*.

Uitvoerig handelt over deze woorden HUYDEC., *Proeve*, I. 6—13. Zie ook Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.*, bl. 175 vlg. en 438 vlg., LEENDERTZ, Gloss. op *d. M. L.* enz.

Beschermenisse, III. c. 26. v. 25, *bescherming.*

Beschieten met den dat., I. c. 48. v. 93, III. c. 9. v. 77, Imperf. bescoet, beschoot, I. c. 23. v. 38 var., II. c. 50. v. 27, III. c. 4. v. 202, *baten*, *helpen.* Zie Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, bl. 108, mijne aant. in *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 173, *Karel de Gr.*, *Limborch* enz. Gloss.

Bescouden, I. c. 26. v. 101, voor bescolden, part. van bescelden, *beschuldigen*, *berispen.* Zie Scelden. *Bescouwen* heet het in de *Horae Belg.* VI. bl. 109. vs. 127.

Bescudden, II. c. 49. v. 69, *beschutten*, *beschermen.* Zie *D. Doctr.*, *Limborch* enz. Gloss.

Bescutten (iemand 't licht), I. c. 9. v. 72, *onderscheppen.*

Besetten. Hem —, III. c. 10. v. 68, *zich toerusten*, *zich voorzien* (*met* of *van* nuttige kundigheden), *zich bekwamen.* Vandaar het adj. *beset*, nog bij CATS zoo gewoon in den zin van *verstandig*, *wijs.*

Daer hi mede is beset, I. c. 27. v. 100 (van den nijd gezegd), is zooveel als: *in wien hij gevestigd is*, *bij wien hij huist.*

Beseven, II. c. 41. v. 123, *beseffen*, *opmerken.* Het imperf. was *besief* of *besoef*, het part. *beseven.*

Besiden steken. Zie Steken.

Besluten, I. c. 17. v. 42, *omvatten*, *in-* of *opsluiten.*

Besoeken (besochte), II. c. 48. v. 390, c. 49. v. 25, *onderzoeken.*

Bespouwen, II. c. 51. v. 111, (3. pers. plur. imperf. van bespouwen) *bespuwden;* II. c. 53. v. 30, (part.) *bespuwd*, *bespogen.*

Bestaden, III. c. 25. v. 6, 147 var., *besteden.*

Bestaen (bestoet) intr., met den dat., I. c. 17. v. 81, c. 26. v. 133, *toebehooren.* Ook als onpers. ww. met dat. pers. en gen. der zaak, III. c. 4. v. 384, dier u niet en bestaet, *die u niet toebehooren*, *waar gij niet mede te maken hebt.* Zie Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.* bl. 284. Vandaar, I. c. 23. v. 38, *toebehooren*, in den zin van *passen*, *betamen*, in welken *toe horen* destijds zeer gemeenzaam was. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 168.

Bestaen (bestoet) trans., met den acc., II. c. 23. v. 8, *iemand aan boord komen* (met woorden, en dus) *aanspreken*, *aanvallen.* CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 246. Elders, II. c. 48. v. 342, (met daden, en dus) *aanvallen*, *aantasten.* HUYDEC. op STOKE, I. bl. 424 en III. bl. 97. (Zie ook Angaen). Vandaar het part. bestaen, II. c. 36. v. 842 var., *in het naauw gebragt*, *ingesloten.*

Met felheden bestaen, II. c. 37. v. 27, *van gramschap overvallen*, *in woede ontstoken.*

Besteken onpers. ww., I. c. 30. v. 30, II. c. 50. v. 87, in de spreekwijze: alst hem bestac, *als het hem goeddacht*, *als het hem lustte.* Hetzelfde is

Bestiet (ww. Bestoten), II. c. 36. v. 319, in de spreekwijze: alst hem bestiet. *Steken* was oudtijds hetzelfde als *stoten.*

Bestimmen, III. c. 9. v. 30, c. 13. v. 61, *besturen*, *beheeren* (van goederen). Zie *D. Doctr.* Gloss., waar echter Prof. JONCKBLOET het minder juist door *verzorgen* verklaart.

Besuren intr., III. c. 17. v. 58 var., *zuur worden*, *verzuren. Zuur* en *bitter* zijn zinnebeelden van wat wrang of onaangenaam is. Men zou ook kunnen zeggen: »de vriendschap gaat dikwijls in verbittering over.” Zie Suren. Een voorbeeld van *besuren* in dezen zin in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 56.

Besuren trans., I. c. 28. v. 59, *zuur maken*, *bitter of verdrietig maken*, *kwellen.* Zeer gewoon was oudtijds de spreekwijze: *dat wert hem te sure* voor *dat brak hem zuur op* of *dat viel hem zuur.* Vandaar (iets) besuren, III. c. 1. v. 66, *duur betalen*, *ontgelden.* Verder, III. c. 8. v. 33, *lijden* (als zuur gevolg van eene handeling), of eindelijk, bij verdere uitbreiding, II. c. 6. v. 31, *lijden*, *met smart doorstaan* in ’t algemeen, zonder terugzien op eenige voorafgaande handeling. Zie voorbeelden in *Hor. Belg.* VI en *Minnen Loep*,

Gloss., waar echter de beteekenis in haren natuurlijken gang niet juist uiteengezet is.

Beswiken (3. p. praes. beswijct), I. c. 47. v. 25, *verlaten*, *begeven*. Elders ook *swike slaen*. Zie HUYDEC., *Proeve*, III. bl. 89 vlgg., op STOKE, II. bl. 380, III. bl. 145, DE JAGER, *Verscheidenheden*, bl. 192 vlg.

Bet. Zie Bat.

Betaem (var. betam), III. c. 15. v. 296, 3. pers. enk. tegenw. tijd (met de vocaal van 't imperf.) indic. van betemen, *betamen*, hetzelfde als betaemt, III. c. 23. v. 44. Betame, III. c. 23. v. 11, 43, hetzelfde in conj.

Betemen, III. c. 21. v. 23 var., *van zich verkrijgen*, *toelaten*. Hetzelfde als *temen*, *ghetemen*, waarover HUYDEC. op STOKE, II. bl. 432 vlg. handelt.

Beten, Beeten (beette, ghebeet), II. c. 11. v. 22, III. c. 23. v. 206, *nederdalen*, *afstijgen*; II. c. 9. v. 59, *afstijgen* (van paard of ezel); vandaar, I. c. 23. v. 80, II. c. 13. v. 22, III. c. 4. v. 191, *zich ter ruste nederzetten* of *zijnen intrek nemen*. Vanden werke beten, III. c. 1. v. 41, *van het werk afstappen*, *zich ter ruste zetten*. Zie over dit woord Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 467 vlgg. en de ald. aang. schrijvers.

De beteekenis van *afstappen*, *zijnen intrek nemen*, geldt ook I. c. 25. v. 53, waar *beette* buiten twijfel de ware lezing is. De ontvangenis van CHRISTUS in den schoot van MARIA werd destijds meermalen voorgesteld als het betrekken van eene herberg of rustplaats (zie b. v. II. c. 6. v. 37 vlg.);

en daarbij was dan het ww. *beten* natuurlijk in gebruik. Zoo *Oud-Vl. Ged.*, uitg. door BLOMMAERT, II. bl. 58. vs. 121:

> Et benedictus bestu Jhesus,
> Almachtich God, die door uus
> *Boetes* in der macghden sale.

MAERLANT, *Wapene Martijn*, C. 63:

> Die Gods zoene thoget ons dat....
> Hi *beette* in die aerme stat,
> In der reinre maeghede vat.

En hiermede hangt te zamen wat bij VELTHEM, bl. 481, tot MARIA gezegd wordt:

> dit dede *beten* daer ter stont
> Den here in uwes herten gront.

Beter. Die betre, III. c. 4. v. 102, 107, *de meerdere, die hooger in rang staat.* Het oppos. is *minder*, vs. 105.

Betien, II. c. 25. v. 16, c. 44. v. 89, *betichten, beschuldigen.* Dat men hem beteech an, II. c. 49. v. 32, *hetgeen men hem aanteeg.* Daar is echter de var. *teech* te verkiezen. Van betien in eene andere opvatting (zie Tien) is ook

Betogen part., II. c. 36. v. 792 var., *vermeld, verhaald.*

Betruwen ww., III. c. 17. v. 78, *vertrouwen.*

Betuucht (van misdaad), II. c. 44. v. 261 var., *overtuigd.*

Bevaen (passim), *bevangen.* III. c. 12. v. 192, *vangen, in den strik krijgen.* Mit eede bevaen, II. c. 36. v. 1234, *onder eede verbinden, een eed doen zweren.* Met blijdschap, in nood, met droefheid enz. bevaen (part.), II. c. 9. v. 19, III.

c. 21. v. 32, IV. c. 9. v. 32 enz., *bevangen*. Bevaen hebben, II. c. 54. v. 81 (bij maatsopgave), *omvatten*, *inhouden*.

Bevelen, IV. Prol. v. 28. De zin van dit vers is: » dat hij ons toevoege tot het gezelschap der zaligen." Ligt te verklaren uit de bekende beteekenis van *aanbevelen*, *toevertrouwen*. Iemand *aan* een ander *bevelen* is *hem onder diens hoede stellen*, maar *met* een ander *bevelen* zooveel als *in zijn gezelschap brengen*.

Bevellen, eig. hetzelfde als Vellen. Iemands ere —, III. c. 3. v. 1216 var., *ter nederslaan*, *te gronde rigten*. Maar, I. c. 26. v. 12, iemands blame —, *iemands schande te niet doen of wegnemen*. In de *Hor. Belg.* VI. 141. vs. 505 (vgl. 498) een paerlement —, *een twist te niet doen of bijleggen;* in *Vanden levene o. h.*, vs. 1931:

Vrede *bevelt* al overdaet.

» Vrede doet allen moedwil te niet."
Zie ook bij Vellen.

Bevreden, III. c. 1. v. 142, *bevredigen*, *in vręde behoeden*. Zie *Karel de Gr.*, *Limborch* enz. Gloss.

Bevroeden trans., II. c. 41. v. 108, *vroed maken*, *onderrigten*, *leeren*. Zie *D. Doctr.*, *Minnen Loep* enz. Gloss.

Bewaernen (hem met iets), I. c. 42. v. 97, (zich van of met iets) *voorzien*, *uitrusten* (Fr. *garnir*). Vgl. het ww. *werneren* in Gloss. op *Karel de Gr.* en de aant. van Dr. J. op mijn *Brief*, bl. 34, waar het part. *bewarent* uit den *Lancelot* wordt aangehaald.

Bewaren, III. c. 13. v. 45, 95, c. 19. v. 27, *behoeden.* Hem —, III. c. 12. v. 156, c. 13. v. 33, IV. Prol. v. 26, *zich hoeden*, *zich in acht nemen.* Zie *Minnen Loep*, Gloss.

Bewerven, II. c. 16. v. 53, Imperf. **bewerf**, II. c. 2. v. 34, *verwerven*, *verkrijgen.* Zie HUYDEC., *Proeve*, I. 139 vlg.

Bewinden (**bewonden**). **Hem** —, met den gen., III. c. 15. v. 4, *zich onderwinden*, *ondernemen.* Zie Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.*, bl. 266 vlg.

Bewisen (**bewijsde**) iets aan iemand, I. c. 35. v. 43, *toewijzen*, *toekennen.* Daer haer God bewijst, I. c. 15. v. 39 var., *waarheen haar God verwijst*, *werwaarts God haar henenzendt*, eig. waar God haar eene plaats *toewijst*, want *toewijzen* is de echte beteekenis. Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 124:

Eest datter meer boden behouven, so zalmen elken zijn werc *bewijsen*, dat hem deen up den andren niet en verlate ....

Menichvoudicheit der boden en es niet goet, het en zij datmen elken zijn eeghin werc *bewijst.*

Bi met den dat., achter het naamwoord geplaatst, II. c. 44. v. 485, c. 48. v. 350, 968, III. c. 2. v. 40, *bij.*

Bi adv., II. c. 5. v. 125, *nabij.*

Bi hem, **Bi haer**, II. c. 9. v. 7, I. c. 43. v. 10, *op zich zelve.*

Bi di conj., II. c. 36. v. 799, ook gevolgd door **dat**, II. c. 36. v. 477, hetzelfde als

Bi dien conj., I. c. 7. v. 64, III. c. 25. v. 100, IV. c. 4. v. 48, ook gevolgd door **dat**, II. c. 50. v. 9, *omdat.* Zie **Bedy**.

Bighen trans., II. c. 36. v. 160, *buigen*, *neigen*.
Bilt, —lde, III. c. 8. v. 8, *beeld*.
Binnen, III. c. 14. v. 62, *van binnen*, *inwendig*. **Van binnen**, I. c. 23. v. 11, III. c. 9. v. 68, hetzelfde, met toepassing op 's menschen gemoed. **Binnen hebben**, I. c. 18. v. 50, III. c. 3. v. 1028, c. 12. v. 29, c. 14. v. 267, *in zich hebben*.
Binnen. Daer —, III. c. 1. v. 42, c. 3. v. 720 enz., *binnen dien tijd*, *ondertusschen*. **Hier binnen**, II. c. 9. v. 75, c. 22. v. 69, c. 36. v. 1647, III. c. 1. v. 43 enz., doorgaans **hier en binnen** (als *daarenboven*, *daarentegen* enz.), II. c. 9. v. 75 var., c. 22. v. 69 var., c. 36. v. 1647 var., c. 56. v. 52, c. 57. v. 93, c. 58. v. 64, IV. c. 1. v. 165, *binnen dezen tijd*, *ondertusschen*.
Bispel o., II. c. 60. v. 117, c. 61. Titel, III. c. 3. v. 592, of **Bijspel**, III. c. 7. v. 33, *voorbeeld* (Hoogd. *beispiel*), vooral van een verhaal of parabel gezegd, dat tot voorbeeld en opheldering eener redenering strekken moet. Zie CLIGNETT, *Bijdr*. bl. 106 vlg. en Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim*. bl. 465 vlg.
Blaer, III. c. 15. v. 170, *naakt*, *kaal*. Zie Prof. SIEGENBEEK, Aant. op den *Verk. Martijn* (*N. W. d. M. v. N. Lk*. III. 2.) bl. 79. Vandaar *blaere*, bij KIL. *vacca nigra*, *sed fronte alba*, dus eigenlijk met eene *kale* plek. Als zoodanig komt het voor in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 4:

Men hiet wel een koe *blare*, die nochtan niet wits en heft.

(Zie ook ald. bl. 80 en vgl. *Hor. Belg*. VI. bl. 223). Bij TUINMAN luidt dit spreekwoord: »Men scheldt

geen koe blaar, of zij heeft iets wits," en thans heet het doorgaans: »Men noemt geen koe bont, of er is een vlekje aan" (zie SPRENGER VAN EYK, *Spreekw. uit het Dierenrijk*, bl. 51). Meermalen heeft men de onwaarheid van dit spreekwoord gegispt, doch zie, het is deerlijk verbasterd en in zijn ouden vorm behelst het niets dan waarheid. »Men beschuldigt wel eens iemand, die echter in 't geheel geene schuld heeft." En ziedaar tevens de verklaring eener nog altijd verkeerd begrepene plaats in *Reinaert de Vos*, vs. 2491:

Here Isengrijn ende Brune, die vraet,
Hebben nu den nauwen raet
Metten coninc openbare,
Ende arm man Reinaert es die *blare*.

WILLEMS teekent er op aan: »de arme Reinaert moet op de *blaren*, op de bleinen, zitten. GRIMM verstond het woord niet." En WILLEMS evenmin, voeg ik er met allen eerbied bij. *Op de blaren te zitten* en *de blare te zijn* is niet hetzelfde, zoo waar als ik hier op een stoel zit en toch zelf geen stoel ben! Neen, » de arme Reinaert is de *bonte koe*, de *bête noire*, hij is het voorwerp van alle beschuldiging," ziedaar de ware bedoeling.

Blaes, —ase m., II. c. 48. v. 6 var., *geblaas*. KIL. *flatus*.

Blame v., I. c. 18. v. 67, c. 23. v. 17 enz., *blaam*, *schande;* ook, I. c. 6. v. 37, c. 37. v. 84, II. c. 36. v. 24, *schande*, *schandelijk gedrag* of *schanddaad*.

Blamen (gheblaemt), III. c. 9. v. 85, *berispen*, *laken*, *blameren*.

Blat. Niet een —, II. c. 35. v. 38, c. 51. v. 28, *geen zier, volstrekt niets.* Zie bij Bast.

Blent, —nde adj., I. c. 36. v. 19, *blind.* Het verbogen adj. staat hier achter het naamwoord.

Blic m., I. c. 17. v. 23 var., *blikkering, flikkering.*

Blicken (blicte), II. c. 36. v. 2069, c. 51. v. 70, c. 55. v. 118, *schitteren, flikkeren.* Een blicken, I. c. 17. v. 23, *eene blikkering of flikkering* (zie Blic). Vgl. HUYDEC., *Proeve*, II. 395 vlgg.

Blijf. Zonder —, II. c. 36. v. 918—921 var., c. 60. v. 105, III. c. 19. v. 13, verzekeringsformule. Eigenlijk *zonder uitblijven, zonder missen*, dus *voorzeker.* Fr. *sans manquer.* Vgl. Prof. JONCKBLOET, Gloss. op de *D. Doctr.*

Bliven (des an enen), III. c. 26. v. 157, (*het aan iemand*) *laten verblijven, ter beslissing overlaten.* Het werd ook met de praep. *te*, gevolgd door *weert, waarts*, gebezigd (zie *Hor. Belg.* VI. Gloss.), alsmede met *op.* Zoo MELIS STOKE, VII. 117:

hi woude dat men begheve
Des orloghen, ende *mens bleve*
Op den coninc sinen here
Ende *op hem selven.* Met groter ere
Mochtment doen an beiden siden.
Hi soude soenen al dat striden.
Men worts te rade dat ment dede,
Ende makeden daer enen vrede,
So *datmens op den coninc bleef.*

Maar ook de constructie met *aan* bleef nog lang in gebruik, zelfs toen de genit. der zaak reeds verloopen was. S. COSTER, *Teeuwis de Boer*, bl. 36:

Of we *de zaek* nou *aen men Heer bleven.*

d. i. »aan hem ter beslissing overlieten."

Bliven van kinde, I. c. 26. v. 41 var., c. 47. v. 33, **des kindes**, II. c. 10. v. 41, *verlossen*, *bevallen*.

Bliven laten, II. c. 38. v. 80, *laten varen* (een gebruik), *nalaten*, *verzuimen*.

Bloot adv., I. c. 19. v. 52, II. Prol. v. 50 enz., *duidelijk*, *openbaar*, en bij gevolg *ten volle* (zeggen, hooren enz.). Elders, I. c. 29. v. 137, II. c. 36. v. 424, *zeker*, *stellig*. Zie Albloot.

Blouwen, *slaan*. Eng. *to blow*. Part. te blouwen, II. c. 53. v. 29, en geblouwen, ibid. var., *geslagen*. Ghi blout, III. c. 3. v. 476, (imperf. contr. uit blouwet), *gij sloegt*. Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 172, CLIGNETT, *Bijdr*. bl. 118 enz.

Blusschen intr., I. c. 12. v. 14, (van vuur) *uitgaan*, *uitdooven*. Zoo ook *Rose*, 5450, enz.

Boerdekijn (var. buerde, burdeken), III. c. 15. v. 200, *boertig en verdicht verhaaltje*.

Boete, — en, I. c. 23. v. 134, *baat*, *hulp;* III. c. 9. v. 74, *beterschap*, *genezing*, ook, I. c. 23. v. 116, *geneesmiddel*. Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 196 vlg.

I. c. 25. v. 53 zou het zooveel als *herstel van vermoeijenis*, en dus *rust* of *verkwikking* aanduiden; doch daar is *beette* de ware lezing. Zie Beten.

Boghen intr., I. c. 18. v. 77, *buigen*. Zie HUYDEC., *Proeve*, II. 92. aant. en Mr. v. D. BERGH in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 32. Het komt ook als bedrijvend ww. voor. Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.*, bl. 158.

II. c. 45. v. 46 var. is de lezing stellig valsch.

Boy, in de spreekwijze: en hadde hem twint boy, II. c. 11. v. 27. Men vergelijke hiermede de plaats uit *Ferguut*, vs. 5106:

> Ferguut groettene, ende loech,
> Ende sprac: Naen! waers die tornoy?
> Die naen sweech, *het haddem boy*,
> Ende leet over, hi was gram.

Tot verschillende verklaringen gaven deze beide plaatsen aanleiding. Zonder mij op te houden bij de vraag, in het *Instituut* (1841, bl. 151) gedaan, of in de plaats van den *L. Sp. boy* ook *domuncula* d. i. *huisje*, beteekene, verwijs ik naar Prof. VISSCHER, die *boy* door *boos*, *vertoornd* verklaart, en naar de Heeren HALBERTSMA (*L. Naoogst*, I. 14) en DE JAGER (*Verscheid.* bl. 259), die de woorden *het haddem boy* in den zin van *hij telde het niet* opvatten. Ik antwoord: eerstens, dat de dwerg het wel degelijk telde, want *hi was gram;* en ten tweede, dat de plaats in den *L. Sp.* de negatie *en* bij zich heeft, welke die van *Ferg.* mist, en dat die beide plaatsen dus niet in denzelfden zin *kunnen*, maar juist in tegengestelden zin *moeten* worden opgevat. Mij dunkt, de zamenhang wijst duidelijk aan, dat *het heeft mi boy* zooveel beteekent als *ik ben verdrietig* (*ik heb het land*). »De dwerg zweeg, want hij werd verdrietig over de vraag van F., en vertoornd ging hij voorbij.'' En: »de engelen bekommerden er zich niet om, noch waren er verdrietig over, dat JEZUS daar in 't hooi lag.'' Ten bewijze strekke *Lancelot*, vs. 37198:

> *Het sal hen hebben harde boy*
> Dat wi des tornoys dorren roeken....
> Si selen verlisen ende wi winnen.

Moest dit beteekenen: »zij zullen het volstrekt niets tellen," dan, waarlijk, hadden de woorden geen zin. Neen: »zij zullen er verdrietig over zijn, het zal hun zeer doen; want hunner zal het verlies, onzer de zege zijn."

Wat de afleiding des woords betreft, zij is mij niet helder; maar allernaast zou ik aan ons *beu* denken. Ergens *beu* van zijn, wat wekt dat anders op dan *verveling* en *verdrietelijkheid?* Doch den zamenhang met het Eng. *boy* en ons *beuzeling* (door H. en D. J. gegist) kan ik niet inzien, en evenmin geloof ik dat *bois* (*boos* d. i. *vilis*) in *Ferguut*, vs. 5345 iets met ons *boy* te maken heeft.

De woorden *si bid des boye* in het *Belg. Mus.* 1845, bl. 95, betuig ik niet te verstaan. De verklaring van WILLEMS zal wel niemand bevredigen.

Bore. Sinen bore hebben van iets, III. c. 26. v. 38, *de vrije keus* of *volop van iets hebben*, van het ww. *boren* of *beuren*, bij KIL. te regt *accipere in promptu*, en nog heden bekend in de uitdrukking *geld beuren*, *eene erfenis beuren* enz. »Hij heeft er zijn beur van" is dus zooveel als: »hij heeft het maar voor 't beuren of nemen." In den *Caerl ende Eleg.* wordt gezegd, dat gedurende het nachtelijk uitstapje des konings de bewoners van zijn slot in diepen slaap hadden gelegen, en de dichter voegt er bij (vs. 1061):

Dat was hem een scone *boer*.

Althans zoo hebben de beide oude uitgaven. Maar HOFFMANN, die het woord niet begreep (zie aant. bl. 64), veranderde het in *voer*, dat hier volstrekt

niet te pas komt, en maakte zoo doende de plaats onverstaanbaar. *Boer* is hetgeen men *beurt* of *voetstoots ontvangt*, dus een *gelukje*, een *buitenkansje*. »Het was een buitenkansje voor KAREL, het kwam hem best te stade."

Born, borne (var. somtijds bor of borren) o., II. c. 18. v. 73 (waar 't m. gebruikt wordt), c. 26. v. 5, 7, 11, 13 (m.), 16, c. 36. v. 613 var., *water*. Door letteromzetting later *bron* geworden, van 't ww. *borren*, *borrelen*. Ook *fonteine* werd oudtijds voor *water* gebezigd. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 102 en Prof. JONCKBLOET, *Spec. de Velth. l. III*, p. 100 vlg. Voor de spelling der var., *borre*, zie *Hor. Belg.* VI Gloss. Vandaar

Borne stope m., II. c. 26. Titel (vgl. vs. 5, 10, 17), *waterstoop*, *waterkruik*.

Bosine (var. basine, busine), IV. c. 10. v. 17, 27, *bazuin*. Oudtijds de gewone spelling. Zie HEELU, *Ferguut*, *Limborch* enz. Gloss. Busine vindt men o. a. in *Brab. Yeest.* II. 3085, 3759, *Leven van Jezus*, c. 42, 197 enz., en komt met den oorsprong, het Lat. *buccina*, best overeen, terwijl *bosine* aan het Duitsche *posaune* doet denken.

Bouf, III. c. 21. v. 26 var., c. 24. v. 12 var., contr. uit Behoef. Zie ald., en vgl. over deze zeer gewone zamentrekking (ook boef), HUYDEC. op STOKE, I. bl. 570 vlg., en de aang. in Gloss. op *D. Doctr.*

Breke, —en v., I. c. 21. v. 75, III. c. 1. v. 111, 114, c. 3. v. 893, c. 10. v. 77, c. 13. v. 65 var., c. 19. v. 67, *gebrek*. Zie Gloss. op *D. Doctr.*

Mijns en es daer ghene breke, III. c. 17. v. 20, *ik ontbreek daar niet, ik word daar niet gemist.*

Breken (brac) met den gen., III. c. 16. v. 156, *ontberen, gebrek hebben aan.* Zie Ghebreken. Zonder —, II. c. 5. v. 29, *zonder in gebreke te blijven, zonder mankeren.*

Breken (brac) intr. (in weene), II. c. 55. v. 48, (in geween, in tranen) *uitbreken, uitbarsten.*

Breken (brac) trans. (die aerde —, lant —), I. c. 24. v. 17, III. c. 18. v. 22, *omspitten, ontginnen.* Te lande breken, I. c. 35. v. 30, *tot goed land omspitten of ontginnen.*

Broec o., I. c. 43. v. 56, *gebroken, moerassig land.* Stoke, I. vs. 932, *Ferguut*, 135, het plur. *broeken* in *Floris e. Blanc.* 2858. Zie BILDERDIJK, *Gesl.* in v.

Broemen, III. c. 3. v. 1075, *vegen, uitvegen* (de oogen). Eng. *broom*, een bezem.

Broot bidden, III. c. 4. v. 148, c. 10. v. 89, c. 23. v. 221, broot zoeken, I. c. 29. v. 138, III. c. 16. v. 159, gaen om sijn broot, III. c. 4. v. 148 var., *bedelen.* Zie Prof. JONCKBLOET, Gloss. op *Beatrijs.* In het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel worden de *bedelaars* meermalen *broodbidders* en *broodganghers* genoemd.

Bu noch ba (var. no by no ba), I. c. 16. v. 45, thans *geen boe of ba* d. i. *geen enkel woord*, maar ook, bij uitbreiding, *niet het geringste*, als uitdrukking van volslagene onwetendheid of onvermogen. *Oud-Vl. Ged.* II. bl. 58. vs. 53:

Hine candere jeghen segghen *bu no ba.*

Limborch, III. 269:

Wine wetenre af *bu no ba.*

Vgl. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 135.

Bulghen, III. c. 3. v. 343, en

Bulsen, ibid. var., *hoesten*, *kugchen* (KIL. *bulsen*, *tussire*), vooral van oude gebrekkige lieden. *Belg. Mus.* 1845, bl. 94:

> Haer waer seer ongereet te stane
> Hadsi niet crucken daer si op leende,
> Si hulsde, si *bulsde*, si crochte, si steende.

Hulsen ende bulsen staat ook te zamen bij KIL. vermeld als *tussire vehementer.*

Busine. Zie Bosine.

Bussele (var. busle en bundel) v., II. c. 36. v. 71, 75, *bundel*, *bosje* (van biezen of stroo). Zie DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel*, bl. 25 vlg. Het *Evangelium Nicodemi*, waaruit deze plaats vertaald is, heeft *fasciale involutorium.*

Wat het regtsgebruik betreft, dat hier bedoeld wordt, en ook hier te lande in de 14e eeuw in zwang was, t. w. het nederleggen van een stroobundel of stroohalm voor den persoon, dien men voor den regter riep, daarvan leest men bij Prof. VAN HALL in de *Bijdr. tot Regtsgel. en Wetgeving*, XI. 179: » De *halm* is het zinnebeeld van *vrede*, zoo als dezelve ook als *symbolum* vermeld wordt... in het geval, dat de Regter (dat is de Baljuw) met de Schepenen twistende partijen poogde te vereenigen, als wanneer deze soort van Regtshandel aanving, aan de zijde van den Regter met het *leggen van een' halm* op den dorpel van het woonhuis van hem, die getwist had, ten teeken, dat hij

tot vrede vermaand, en dit hem wettig aangezegd was." Zie verder over het zinnebeeldig gebruik van den *stroohalm* (festuca) in het oude Duitsche regt de *Deutsche Rechtsalterthümer* van J. GRIMM, bl. 121—130.

Buten connen, Prol. v. 20, *van buiten*, *uit het hoofd kennen.* — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 11. b:

Hi *can*, sonder waen,
Buten algader die scrifturen.
Waer dat mense wille ruren,
Daer antwoert hi sonder beiden.

Men ziet, dat de verwisseling van *kunnen* en *kennen* niet juist van onze dagen is.

C.

C = K. Zie K.

Cesseren, II. c. 17. v. 144, *ophouden.* Fr. *cesser.* Zie Cissen.

Cheins o., I. c. 35. v. 43, c. 44. v. 34, II. c. 15. v. 49 (m.), 59, *cijns*, *schatting*, *belasting.* Lat. *census.*

Chierheit, —ede (var. sierhede), I. c. 21. v. 28, II. c. 4. v. 41, c. 7. v. 19, c. 11. v. 33, III. c. 3. v. 740, c. 9. v. 131, *sieraad*, *kostbaarheid.*

Chierlijc, —ike adj., II. c. 45. v. 198, *kostbaar*, *prachtig.*

Cissen intr. (ciste, ghecist), II. c. 11. v. 53 (var. cesseren), *ophouden*, *stilhouden.* Zonder cissen (var. chissen en cessen), II. c. 48. v. 240, *zonder ophouden;* chissen trans., II. c. 50. v. 56, *doen ophouden*, *ten einde brengen*

(een twist), ook, in zachteren zin, II. c. 60. v. 100, *doen ophouden*, *bijleggen*, waar de var. ghetsist heeft. Hiertoe behoort ook Ghechissen (var. ghecissen), III. c. 3. v. 761, *doen ophouden*, *doen bedaren*. Zie ald. en vgl. VELTHEM, bl. 333:

> Si was die hoveste die men wiste.
> Alle quade dinge si *chiste*.

Deze plaatsen zullen wel voldoende zijn, om den twist, over het woord *ghechis* tusschen de Heeren DE JAGER en LULOFS gevoerd, eens voor al te *cissen*. *Cissen* is niet anders dan het Lat. *cessare*, Fr. *cesser;* het *ghescessen* des harten in MAERLANT'S *Wap. Mart.* is *stilhouden*, *bedaren*, *tot rust komen* (*); en het *ghechis* uit den *Spieg. Hist.*, waarover D. J. (*Verscheid.* bl. 273) handelde, is te regt door L. als *sacristitium* opgevat, eene verklaring, die te goed was, om straks gevolgd te worden door eene weifelende gissing, of het ook *uitsissing* zijn kon. Zie *Handboek*, bl. 420 vlg. en het antwoord van D. J. in zijne *Nalezing*, bl. 53.

Bij de uitdrukking, ook bij KIL. vermeld: *de kercke is in cesse*, vergelijke men de zegswijze bij BREDERO, *Moortje*, bl. 12, waar het van een bankeroetier heet: »hij loopt om een *ces*," d. i. eene acte, waarbij stilstand van zaken wordt uitgesproken, faillietverklaring.

(*) De Antw. Uitg., zegt men, heeft *ghetes* in plaats van *ghesces*, en zoo heeft ook het Comb. HS. volgens den afdruk van KAUSLER (*Denkmäler*, II. bl. 656). Doch juist dit bevestigt mijne verklaring van *ghesces;* want ik twijfel niet, of bij naauwkeurig toezien zal men niet *ghetes*, maar *gheces* lezen. — *Cesse* als *sacristitium* lees ik ook bij KAUSLER, *Rijmkr.* vs. 7982. En waarin die bestond, wordt vs. 7956—61 verklaard.

D.

Dade, plur. **daden** (var. **daten**), II. c. 18. v. 58, *dadel*, de vrucht van den dadel- of palmboom. VELTHEM, bl. 13:

> Bi Cadrus staet die palmboem mede,
> Die onse vrouwe nigen dede
> Tot haren voeten, daer si met staden
> Plucte haer genuechte van *daden;*
> Ende doen si daer [*lees* der] *daden* had genoech,
> Rechti hem op na sijn gevoech.

Dadinghe, III. c. 3. v. 85, *contract*, *dading;* een bekend woord uit de vroegere regtstaal, sedert verouderd, doch door het Burg. Wetboek van 1838 weder in het leven geroepen en thans in den zin van *transactie* geldende.

Daer binnen. Zie **Binnen.**

Daerde, Daers, Daert. Zie **Daren.**

Dale. **Te —**, I. c. 3. v. 42, *beneden*, *op den grond.* **Hier te dale**, II. c. 30. v. 31, *hier beneden*, *hier op aarde.*

Dan conj., voorafgegaan door **anders** en gevolgd door een ww., I. c. 9. v. 45, c. 24. v. 35, c. 37. v. 78, III. c. 5. v. 71, 75 enz., verkorte uitdrukking, waar wij thans zouden zeggen: (*anders*) *dan dat*, of *dan alleen dat.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 407 vlg.

Danc, afkomstig van *dinken* of *denken*, beteekent oorspronkelijk *meening* en, bij toepassing, *wil.* Vandaar de gewone spreekwijze: **an sinen (minen, haren enz.) danc**, I. c. 41. v. 51, II. c. 46. v. 24, c. 61. v. 50, *tegen zijn wil*, *zijns ondanks.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 221 vlgg.

Danc hebben van iets, III. c. 15. v. 337, *ergens wil of pleizier van hebben.* Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 26 vlg. **Te dancke**, III. c. 3. v. 716 var., *naar den wil, naar den zin, naar genoegen.* — *Walewein*, vs. 8799:

> Bede van ate ende van dranke
> Waersi ghefesteert *te dancke.*

Danckelike adv., III. c. 3. v. 317, *dankbaar.*

Danckelichede, III. c. 2. v. 99, *dankbaarheid.* Elders staat het ook in den minder gewonen zin van *hetgeen men iemand te wille of naar zijn genoegen doet, eene weldaad.* Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 144:

> Die vanden andren een ghenouchlike *dankelijchede* heeft ontfaen, die es hem weder verbonden te zine wille te stane,

waar het bijgevoegde Latijn heeft: »*gratulationis beneficium* accepit."

Danen adv., I. c. 15. v. 25, c. 26. v. 150, II. c. 9. v. 9 enz., *vanwaar, waar van daan.* **Van danen**, II. c. 5. v. 12, ook **van daen** (var. **van dan**), II. c. 45. v. 125, *van daar, daar van daan*, of (van tijd) *van toen af.*

Dar, Darstu. Zie **Dorren.**

Daren met den dat., IV. c. 7. v. 32, *deren.* **Daers**, II. c. 61. v. 64, en **daert**, II. c. 28. v. 77, de 2 en 3 pers. enk. praes. conj., *deert, deret.* **Daerde**, II. c. 61. v. 66, *deerde.*

Darf. Zie **Dorven.**

Das, II. c. 9. v. 10, 66 enz., hetzelfde als **des**, gen. van **dat**, dus *daarvan*, of welke andere wijzigingen van beteekenis de gen. toelaat. Zoo, I. c. 25. v. 73,

daarin, *in dat opzigt.* **Na das**, I. c. 18. v. 105, *na dat*, *daarna.* Zie Gloss. op *Floris e. Blanc.*

Dat, achter een demonstr. of relat., I. c. 45. v. 118, I. c. 18. v. 90 enz. Vgl. Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 731 vlg. Als expletivum gebruikt en gevolgd door eene omgekeerde constructie, waar het werkwoord achteraan komt, I. c. 23. v. 29, II. c. 16. v. 60, c. 36. v. 876, c. 58. v. 186.

Dat met den conj., I. c. 1. v. 17, c. 3. v. 37, c. 12. v. 33, c. 28. v. 23, III. c. 23. v. 81, aan het hoofd van een conditionelen zin, *gesteld dat.* Zie *Minnen Loep*, Gloss. en Dr. BRILL, t. a. pl. bl. 750 vlg.; doch de pll. uit den *L. Sp.* (I. c. 17. v. 4 en c. 26. v. 148), daar aang., behooren hier niet toe. In de eerste is de lezing (van I. en II.) *daer* te verkiezen; de tweede verklare men naar hetgeen ik in mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 17 vlg. heb aangemerkt.

De, voor een comparatief, **de minder**, I. c. 13. v. 42, *te minder.* Eng. *the less.* Zie Dr. BRILL, t. a. pl. bl. 705. De door mij voorgestelde verandering in *te* was onnoodig.

Deduut, II. c. 57. v. 28, eig. *vermaak*, hier, in sterkere opvatting, *geluk*, *zaligheid.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 76 vlg. Het is 't Fr. *déduit*, van 't Lat. *deducere*, afleiden.

Deemster adj., II. c. 36. v. 1352, *duister.*

Deemsterheit, —**ede**, I. c. 13. v. 6, 102, c. 14. v. 49, II. c. 36. v. 1356, 1374, 1674, 1678, 1687 enz., *duisternis.* Zie de *Taalk. Mengel.* van CLIGNETT en STEENWINKEL, bl. 176—184 en mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 72 vlg.

Dey, I. c. 2. v. 60 var., *het ei.*

Decrete ende decretale, III. c. 14. v. 17, de gezamenlijke stof van het kanoniek of kerkelijk regt. *Literae decretales* noemde men de besluiten, uitwijzingen of beslissingen, door den Paus in twijfelachtige gevallen gegeven. Bekend is de verzameling daarvan, ten jare 1150 door GRATIANUS voltooid en doorgaans *Decretum Gratiani* geheeten, welke, vereenigd met vier latere verzamelingen, het *Corpus juris canonici* uitmaakt.

Denken (dachte), III. c. 15. v. 141 enz., *uitdenken, verzinnen.*

Derf, Derven. Zie **Dorven.**

Dichter, —tre, III. c. 14 en c. 15 (*passim*). Door VAN WIJN op HEELU, bl. 1 vlg. en anderen is reeds gezegd, dat *dichten* oudtijds eene andere beteekenis had dan thans, en niet meer was dan *opstellen, maken.* Een *dichter* was dus niets hooger dan wat wij *schrijver* of *auteur* noemen, zonder nog op de edele *poetrie* aanspraak te maken; zoodat zelfs hij, die in proza schreef, niettemin *dichter* heette. Maar *scriver* heette bepaaldelijk de *afschrijver*, gelijk uit III. c. 14. v. 25—34 overtuigend blijkt, waar *dichter* en *scriver* tegen elkander over worden gesteld. Zoo ook in 't slot van den in proza geschreven *Selen Troist* (zie bl. 321 aant.), waar drie personen onderscheidelijk genoemd worden:

> Ind bidde alle die ghene die dit boich liesent, dat sij Got bidden vur den die dit boich *dijchte*, ind ouch vur den die dit boich *schreiff*, ind die dit boich *schrijven deide*.

In deze opvatting mogt waarheidsliefde een der

eerste pligten van een *dichter* heeten, waarop de auteur van den *Leken Sp.* dan ook sterk aandringt. HILLEGAERSBERCH, fol. 29. c. zegt er van:

Want gherechte dichters zeede
Dat is die waerheit bringhen voert.

Die geheele plaats is zeer lezenswaardig, maar te lang om hier aangehaald te worden.

Die, I. c. 2. v. 7, c. 39. v. 175, III. c. 5. v. 66, c. 10. v. 84, 213, c. 12. v. 109, c. 23. v. 90, c. 24. v. 27, in elliptische spreekwijze, welker zin men kan wedergeven, door *die* in *indien men* te veranderen. Ik heb deze merkwaardige manier van uitdrukking reeds verklaard in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 164 vlg. Bij CATS was zij nog zeer gemeenzaam.

Dieden, II. c. 51. v. 14, *uitleggen*, *verklaren*; II. c. 51. v. 89, c. 52. v. 52, *beduiden*, *beteekenen*; IV. c. 10. v. 36 var., hetzelfde, in de gewijzigde opvatting van *invloed hebben*, *iets uitwerken*. Zie Bedieden.

Diefte, I. c. 28. v. 14, c. 30. v. 73, III. c. 2. v. 68, c. 16. v. 54, *diefstal*.

Dien, **Dyen**, I. c. 25. v. 27, c. 44. v. 85, III. c. 10. v. 276, c. 26. v. 115, Imperf. dijde, Prol. v. 85, II. c. 7. v. 135, c. 50. v. 7, Part. ghedijt, II. c. 3. v. 57, *groeijen*, *wassen*, *toenemen*, thans *gedijen*. Ter wijsheit dyen, II. c. 23. v. 24 var., te Gods eren dien, III. c. 9. v. 25, *opgroeijen* (*tot*). Zie Ghedien.

I. c. 16. v. 47 is *Dien* (zie de var.) de ware lezing, die door mij in den tekst had moeten op-

genomen worden. *Dienen* is onzin, ten ware men het als frequentatief kon opvatten, hetgeen ik niet geloof.

Dier, *duur*. Dier tijt, I. c. 10. v. 67, c. 46. v. 103, *dure tijd*, *duurte van levensmiddelen*.

Dier, I. c. 21. v. 78, c. 31. v. 23, c. 47. v. 76 enz., *kostbaar*.

Dierbaer, II. c. 45. v. 208, hetzelfde.

Dierne (var. deerne), II. c. 6. v. 118, c. 7. v. 100, *dienaresse*. Deernekijn, II. c. 7. v. 112, het dimin. Zie de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* D. III. bl. 341. Schijnbaar geeft deze oude beteekenis des woords een steun aan het gevoelen van hen, die *deerne* als eene zamentrekking van *dienerinne* beschouwen. Zie KIL., de aang. aant. op MAERLANT, het *Taalk. Mag.* III. 296, enz. Ik zeg schijnbaar, want hoe ligt de oorspronkelijke beteekenis van *puella* in die van *ancilla* kon overgaan, springt bij de vergelijking van *maagd* en *meid* terstond in het oog. Inderdaad zou eene dergelijke zamentrekking met alle klankwetten in openbaren strijd zijn. GRAFF (IV. 90) wist zich dan ook voor zulk eene verklaring te hoeden, doch brengt niettemin *diorna* tot denzelfden stam *deo*, *dio* (slaaf), van welken, langs een anderen weg, *dionôn* (dienen) afkomt. Doch, ondanks het gezag van GRAFF, kan ik mij met deze etymologie even weinig vereenigen, als met de overige gissingen, in het *Taalk. Mag.* III. 44 vlgg. en elders te berde gebragt. Reeds in 't Sanskrit heette een meisje *tarunâ* (van 't adj. *taruna* d. i. *jong*. Zie BOPP, *Gloss. Sanscr.* ed. 1847, p. 151); en ik twijfel niet, of het is

ditzelfde woord, dat in allerlei vormverwisselingen in alle Duitsche talen voortleeft, en het minst verbasterd in het Zweedsche *tårna* verschijnt, waar toch wel niet aan *tjenarinna* (van *tjena*, dienen) gedacht kan worden.

Diet o., I. c. 34. v. 68, c. 39. v. 46, II. c. 36. v. 684, c. 46. v. 4, c. 48. v. 766, *volk.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 314 vlg.

Dietsch, III. c. 15. v. 52 enz., *Hollandsch*, *Nederlandsch*, de toenmalige benaming onzer moedertaal.

Dicke adv., I. c. 26. v. 37, c. 27. v. 91 enz., *dikwijls.*

Dickent adv., I. c. 39. v. 23, II. c. 48. v. 1125 var. enz., hetzelfde. Deze vorm komt alleen in I. voor.

Dicst adv., III. c. 13. v. 20, superl. van dicke, *meestentijds*, *meestal.*

Dinghebanc (ook dingbanc, dincbanc) v., II. c. 36. v. 659, 2092, III. c. 23. v. 172, *regtbank.* Van

Dinghen, II. c. 36. v. 140, *vierschaar houden*, *regtspreken;* II. c. 38. v. 75, III. c. 3. v. 948, *een regtsgeding voeren.*

Disendach, I. c. 10. v. 28 var., *Dingsdag.*

Dit noch dat, I. c. 5. v. 4 enz., *in het geheel niet.*

Do adv., II. c. 11. v. 13, c. 25. v. 29, c. 26. v. 1 enz., (*doe*), *toen.*

Doch, Imperat. van doen, II. c. 36. v. 504, 1709, 1732, 1976, *doe.* Zie *Taalk. Mag.* IV. 691 vlg., DE JAGER, *Verscheid.* bl. 198, enz.

Doder, I. c. 11. v. 15, *dojer* (van een ei).

Doechdachticheit, III. c. 5. v. 43 var., hetzelfde als **Doghentheit**. Zie aldaar.

Doekeren, II. c. 11. v. 20, meervoud van doec, *doeken*. Zoo ook in den straks aang. *Selen Troist*, I. cap. 122:

Ind die vrauwen giengen dar zo dem bijlden mit *doicheren*, ind wuschden ir den sweys aff.

Maar de Hoogd. *Leken Sp.* heeft (te onzer pl.) *doechen*.

Doeme, —en v., I. c. 29. v. 71, *schande*, eig. *oorzaak of grond van verdoemenis*.

Doemen, Domen, I. c. 18. v. 102, II. Prol. v. 54, c. 36. v. 307, 310 enz., *oordeelen*, *vonnissen*.

Doemsdach, —aghe m., I. c. 18. v. 83 enz. *oordeelsdag*.

Doen, in de spreekwijze: en dade (ook en daet, vooral in de var.), I. c. 6. v. 9, c. 7. v. 72, c. 8. v. 23, c. 9. v. 5, c. 16. v. 41, c. 21. v. 19, 76 enz., of en hadde (of hadt) ghedaen, III. c. 3. v. 378, c. 15. v. 320, c. 23. v. 122, eig. *zoo het niet deed*, *tenzij het gedaan had*, gewone adversative spreekwijze, voor welke wij thans het voorzetsel *zonder* gebruiken.

Doen, in de vraag: wat doedi? II. c. 9. v. 95, *hoe vaart gij?* wat ic dede, IV. c. 11. v. 30, *hoe ik voer*. Vgl. het Lat. *quid agis?* Eng. *how do you do?*

Doerliden, II. c. 18. v. 90 var., Imperf. doore leden, II. c. 28. v. 5, *doorgaan*, *passeren*. Zie Liden.

Doghen trans., I. c. 6. v. 44, c. 12. v. 41, 50 enz., *lijden*.

Doghen intr., III. c. 15. v. 42, *deugen*. Dooch

(var. ook doech), I. c. 10. v. 8, II. c. 51. v. 26, III. c. 2. v. 171, 183, c. 5. v. 27, c. 17. v. 73, IV. c. 12. v. 30, derde pers. enk. praes., *deugt;* doghen, III. c. 4. v. 388, id. meerv., *deugen.* Dochte, I. c. 2. v. 43, II. c. 8. v. 5, c. 23. v. 29, c. 31. v. 19, c. 57. v. 39, III. c. 14. v. 25, 29, c. 18. v. 7, Imperf., *deugde.* In vele dezer plaatsen heeft *deugen* meer bepaald de kracht van *waarde hebben*, *iets beduiden.*

Over de spreekwijze: die daer van enen haer toe dochte, I. c. 2. v. 43, zie bij Haer.

Het imperf. *docht* voor *deugde* is in de gewone spreektaal nog hier en daar in zwang. Het is analoog met *mogt* (*mocht*) van *mogen* (*meugen*).

De eenvoudige vervoeging van dit ww., dat bij onze ouden schier op elke bladzijde voorkomt, bleef voor de Proff. MEIJER en LULOFS zoodanig een raadsel, dat zij een bekend verbum voor een ongehoord substantief aanzagen, terwijl de laatste vier regels lager nog in de beteekenis mistastte. Doch die fout is reeds door den Heer DE JAGER verbeterd (*Nalezing* enz. bl. 22 vlg.).

Doghentheit, III. c. 5. v. 43, eig. *de hoedanigheid van iets te deugen*, vandaar *waarde*, *deugdelijkheid.* Het oppos. *ondeugendheid* is nog in volle gebruik, schoon in eenigzins gewijzigde opvatting.

Doghet (var. doeght) v., I. Prol. v. 24, 45, c. 2. v. 15 enz., *deugd.* Bij uitbreiding ook (even als het Fr. *vertu*) in den zin van *weldoende kracht*, *weldadige invloed*, als I. c. 9. v. 5. *Deugd doen* voor *weldoen*, *weldaden bewijzen* is van elders

bekend, en vandaar de spreekwijze: (daer an) sijns selfs doeght doen, III. c. 9. v. 116, (*daarmede*) *in zijn eigen belang handelen.*

Domen. Zie Doemen.

Dommen (var. dummen), III. c. 15. v. 162, *dom of dwaas zijn.*

Door praep., I. c. 14. v. 37, c. 37. v. 43, c. 46. v. 153, II. c. 14. v. 82, III. c. 22. v. 33, c. 23. v. 202, 227 var. enz., *om*, *ten gevalle* of *om den wille van.* Zie Gloss. op *Floris e. Blanc.* (Dor) en de ald. aang.

Door al dat met den indic., II. c. 38. v. 22, c. 48. v. 723, met den conj., II. c. 23. v. 50, *ofschoon*, *hoezeer ook.* In *Floris e. Blanc.* 3709 verklaart HOFFMANN het onjuist door *wegen alles dessen.* Nog hoort men in denzelfden zin van 't Fr. *quoique* soms *met al dat* gebruiken.

Dooreliden. Zie Doerliden.

Doorentoor, II. c. 9. v. 6, contr. uit door ende door. — Doorentoor aertrike, *over de geheele aarde heen.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 182, enz.

Doot hebben (iemand), II. c. 46. v. 85, gewone spreekwijze, niet geheel hetzelfde als *gedood hebben*, maar veeleer ziende op het gelukken van den wensch naar iemands dood. Nog heden zegt men: »*hij heeft den vijand dood*," als iemand er eindelijk in geslaagd is, zijn vijand te doen sneven. Maar vroeger was die uitdrukking meer algemeen in gebruik. *Ferguut*, 3620, 3849 enz.

Dore subst. m., III. c. 25. v. 144, *dwaas.* In II. c. 52. v. 42, met het bijdenkbeeld van *ligtzinnig*, *slecht.*

Dore subst. v., II. c. 36. v. 845, c. 48. v. 20 enz., *deur.*

Dorper, Dorpre, III. c. 5. v. 40, 56 enz., eig. *dorpsbewoner*, vandaar *een gering*, *onaanzienlijk mensch.* Nog sterker is de overgang van beteekenis in

Dorperheit, III. c. 2. v. 106, *slechtheid*, *snoodheid.*

Dorperlijc, —ike adv., I. c. 41. v. 100 var., *dom*, *dwaselijk.* Als adj., III. c. 3. v. 102, *slecht*, *snood.*

Dorpman, III. c. 26. v. 194, *dorpsbewoner.*

Dorren, IV. c. 2. v. 92, c. 5. v. 33, 52, *durven.* Praes. ic dar, II. c. 20. v. 63, *ik durf.* Imperf. dorstu, II. c. 36. v. 1757, *dorst gij* (enkelv.). De lezing der var. (darstu) is hier misplaatst; het zou een praes. zijn.

In verschillende Gloss. (van WILLEMS, BLOMMAERT, CLARISSE, JONCKBLOET, LEENDERTZ enz.) vindt men *darren* of ook wel *derren* als ww. opgegeven. Ten onregte; het ww. was nooit anders dan *dorren; dar* (bij klankverwisseling *der*) is de tegenw. tijd met de vocaal van 't Imperf., zoo als de regel bij hulpwerkwoorden eischt (*ik kan*, *zal*, *mag* enz.). Zie ook bij **Bederven, Dorven, Gans, Jonnen, Onnen** enz. Bij HOOFT en zijne tijdgenooten, 't is waar, is *darren* als Infin. zeer gewoon, doch even verkeerd, als thans *kannen* en *maggen* in de dagelijksche spreektaal; een bewijs te meer, hoe de fijnheid en zuiverheid der oude taal reeds in de 17e eeuw aan 't versterven waren.

Dorven (3. p. praes. enk. darf, ook derf), I. c. 37. v. 133, II. c. 10. v. 34, III. c. 12. v. 58 var., c. 13. v. 64 enz.; Praes. meerv. wi dorven,

(var. derven), I. c. 27. v. 80, si dorven, III. c. 10. v. 78; Imperf. dorfte (var. dorste), I. c. 35. v. 41, *behoeven*, *noodig hebben*.

Over den zin van III. c. 12. v. 58 var., zie bij Bederven.

Draghen, in de uitdrukking: doe droech hem also die zin, II. c. 5. v. 40, c. 36. v. 1092, *toen kwamen zij tot dit besluit*. Over een draghen. Zie O.

Dranc, I. c. 23. v. 128 enz., Imp. van drinken, *dronk*.

Drievoudicheit, —ede, I. c. 3. v. 20, II. c. 39. v. 216 enz., *drievuldigheid*, *drieëenheid*.

Drochte (in den tekst verkeerdelijk o., doch in de var. I. H. te regt m.), I. c. 29. v. 43, *heer*. De oude vorm was *drochtijn*, die allengs in *drochten*, *drochte* verliep. *Caerl ende Elegast*, vs. 53:

> Ay! hemelsche *drochtijn!*
> Wat node soude mi sijn
> Te stelen? ic ben so rike.

Zie HOFFMANN ald. bl. 52. *Leven van St. Amand*, I. 3453 (er wordt van een »viand van der hellen" gesproken):

> Daer naer sprac hi, die helsche *drochten*:
> Ghi goede lieden, dese quale
> Comt hu van den kerstinen altemale.

d. i. de helsche heer, de heer der helle. Maar BLOMMAERT (in Gloss.) maakt er, op den klank af, een »*bedrieger*" van, »die met *bedrog* omgaet, doch hier in den zin van *helgedrocht*;" eene verklaring, die, op de beide andere plaatsen toegepast, tot heiligschennis leiden zou.

Drochtijn is een zeer oud woord, in het Oud-Hoogd. doorgaans *truhtin* luidende en steeds in den zin van *heer*, gewoonlijk in godsdienstige opvatting, gebezigd. Zie GRAFF, V. 517—519 en vgl. Prof. CLARISSE in *Taalk. Mag.* IV. 230 vlg., die verschillende losse gissingen omtrent de afleiding vermeldt. De ware etymologie staat echter bij GRAFF en andere Duitsche taalkenners reeds vast: het is van *truht* (contubernium, familia), en beteekent dus eig. *heer des huizes.* — *Drost* of *drossaard*, door sommigen met *drochten* vergeleken, is een geheel ander woord. Zie Drossate.

Droef, —ve adj., II. c. 36. v. 1482, c. 48. v. 345, *bedroefd.*

Droeven intr., I. c. 24. v. 20, II. c. 17. v. 13, c. 55. v. 59 enz., *bedroefd zijn.*

Drossate m., II. c. 49. v. 90, in de oorspronkelijke beteekenis, *tafelmeester*, Hoogd. *truchsess*, Middel-Latijn *dapifer*, een der hooge ambten aan het keizerlijke hof, het attribuut van den keurvorst van de Paltz. In dien zin wordt *drossate* ook gebruikt in den *Floris e. Blanc.* (zie Gloss.), ofschoon daar van een ander hof sprake is; en vandaar ook de naam van *Keye den drossate*, dien ridder aan het hof van ARTUR gegeven (*Ferg.* 2829, 4965).

Later echter, toen de oorspronkelijke beteekenis der hooge hofambten allengs verloren ging, toen de *maarschalk* (stalmeester) een opperkrijgsbevelhebber werd, veranderde ook het ambt van den *drossaat*, en allengs ging die naam over op den

landvoogd of *stedehouder*, die uit naam en vanwege den opperheer een gewest bestuurde. Zoo in *der Ystorien Bloeme*, fol. 17. d.:

> Doen quam daer ant lant mettien
> Sconinx *drossate* Abbanes
> Van Indien, des sijt gewes.

En later (fol. 23. d.) leest men van: »sconinx *drossate* van Babilonia" (zie ook drie pll. bij VELTHEM, bl. 62); eene beteekenis, die nog in ons verbasterd *drossaard* en *drost* flaauwelijk voortleeft.

Straks lag eene nadere wijziging voor de hand: en al wie uit naam van zijn heer eenig hem toevertrouwd goed bestuurde, werd nu *drossate* geheeten. In dien zin versta men I. c. 19. v. 6, 15, 23, alsmede de pll. in het Gloss. op de *D. Doctr.* vermeld, en niet anders is het in 't *Leven van Jezus*, c. 150, waar Prof. MEIJER (bl. 342) het te regt door *rentmeester* verklaart.

Wat de afleiding betreft, lang is die een raadsel gebleven, zoodat zelfs ADELUNG, na het opnoemen van een aantal gissingen, schier wanhoopte of zij ooit zou kunnen opgespoord worden. Thans echter denkt men er vrij eenstemmig over. Op het spoor van *discophorus*, *dapifer*, zoo als het Ohd. *truhsazo* in oude glossen vertaald wordt, acht men het zamengesteld uit *truh*, bak, diepe schotel (ons *trog*) en *sazjan*, zetten, zoodat het dan letterlijk *trogzetter* of *schotelzetter* zijn zal (GRAFF, V. 511 en VI. 304 vlg.). Inderdaad was het de post van den *truchsess*, bij feestelijke gelegenheden den eersten schotel op 's keizers tafel te zetten. Som-

migen evenwel (als HOFFMANN in Gl. op *Fl. e. Bl.*) zijn hiermede niet voldaan. Welligt zou men, niet *truh-sazo*, maar *truhs-azo* kunnen afdeelen, en dan aan ons *torschen*, dragen, en *ate*, spijs (Ohd. *az*. GRAFF, I. 528) denken, als ware het *torsch-ate*, etendrager, dus letterlijk *dapifer*.

Druust v., II. c. 36. v. 587, *aandrang*, *geweld*. Met eenre —, *met ééne drift*, *als uit éénen mond*. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 110 vlg.

Dubbeleren (ghedubbeleert), I. c. 18. v. 114, *verdubbelen*. Fr. *doubler*.

Ducht m., IV. c. 5. v. 35, *vrees*. Vgl. *duchten*. *Walewein*, 9291, enz. STOKE gebruikt het nu eens m. (IX. 792), dan eens v. (III. 418).

Dullike adv., III. c. 3. v. 429, *zot*, *dwaselijk*.

Duren intr., I. c. 15. v. 12, II. c. 41. v. 155, *duurzaam verblijven*. Daer in duren, III. c. 3. v. 1114, *er bij blijven*, *er in volharden*. Daer op duren, I. c. 2. v. 83, *er op aanhouden*, *er voortdurend over nadenken*.

Dusghedaen (var. dusdaen), I. c. 14. v. 12 enz., ook aldus ghedaen, II. c. 36. v. 1731 enz., *dusdanig*.

Duust, I. c. 33. v. 98, c. 37. v. 85, II. c. 48. v. 5, c. 54. v. 43, III. c. 23. v. 118, IV. c. 1. v. 21 enz. (allen in var. I.), *duizend*.

Duvelheit, III. c. 27. v. 41, *duivelachtigheid*, *duivelsch gedrag*.

Dwaen, I. c. 39. v. 162, II. c. 9. v. 61, c. 19. v. 108, c. 48. v. 231, c. 51. v. 171, c. 57. v. 88, III. c. 4. v. 108, Imperf. dwoech, II. c. 19.

v. 104, c. 36. v. 650, 830, Part. ghedwegen, II. c. 57. v. 91 var., *wasschen*. Of dwaen, I. c. 23. v. 90, IV. c. 1. v. 35, ofdwaen, II. c. 16. v. 52, *afwasschen*. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 178 vlgg., enz.

Dwoech. Zie Dwaen.

E.

Echt adv., I. c. 9. v. 81, c. 30. v. 69, II. c. 5. v. 75, 84, c. 24. v. 27 enz., *wederom*, *andermaal*. Elders gewoonlijk in den zin van *daarna*, doch hier, bij kleine uitbreiding, *daarna nog eens*.

Echter (var. echt), I. c. 30. v. 69 var., II. c. 22. v. 1, c. 24. v. 1, c. 31. v. 1, hetzelfde.

Edt. Zie Et.

Eechenen (var. eechghenen), I. c. 26. v. 105, *eigenen*, *toeëigenen*.

Eeghde, II. c. 29. v. 3, *egge*.

Eeghden ww. (tekst egghen), III. c. 26. v. 133 var., *eggen*.

Eemperlike. Zie Eenpaerlike.

Een, III. c. 27. Titel. var., *iemand*.

Eenparlijc adv., III. c. 4. v. 330, *eenparig*, naar de tegenwoordige beteekenis, maar doorgaans

Eenpaerlike of Eemperlike, I. c. 29. v. 117, II. c. 17. v. 35, 175, *aanhoudend*, *voortdurend*. Fragm. van *Barl. en Jos.* (*Taalk. Mag.* IV. 21), I. vs. 13, wordt gesproken van twee muizen,

> Die sboemkens, daer hi op sit,
> Wortel *eenpaerlike* knaghen gaen.

Walewein, vs. 9924:

> Waleweine hi lettel spaert,
> Maer *eenparlike* sonder faelgen
> Slouch hi up Waleweine.

Leven van St. Amand, I. 432:

> Ende ghi waert conijnc van hemelryke
> Oynt ende sult bliven *eenpaerlike.*

En II. 1198:

> Maer Amand bleef *eenpaerlike*
> Meersende in aelmoesenen voort an.

BLOMMAERT (in Gloss.) verklaart het door *gestadig*, maar voegt er terstond bij: *gezamenlijk*, als ware dat zoo maar synoniem. Het eerste is juist, het tweede valsch.

Zie ook *Vanden houte*, vs. 458 var., en de vier pll. uit *Theophilus*, door Prof. JONCKBLOET aangewezen in *de Gids*, 1845, I. 68.

Eer, III. c. 4. v. 259, als voorzetsel gebruikt, *voor.*

Eer yet lanc, II. c. 36. v. 503, *eerlang*, *weldra.*

Eerachticheit, —eide, III. c. 15. v. 221, *eerzaamheid*, *deugd.*

Eerlijc, —ike adj., IV. c. 12. Besluit. v. 25 var. Zie Heerlec.

Eerlijc, —ike adv., II. c. 36. v. 1134, c. 48. v. 1078, III. c. 3. v. 373, *eervol*, *met onderscheiding.* Eerlike leven, III. c. 19. v. 59, ook eerlijc ghedoen, III. c. 13. v. 63, *met eere*, *deftig*, *fatsoenlijk leven.*

Eerne (ook eerine) adj., II. c. 36. v. 1617 var., c. 48. v. 1165 var., op welke beide pll. de tekst coperen heeft, en Eernen, I. c. 41. v. 87,

koperen. Eigenlijk luidt het adj. *eerijn*, en *eerne* is eene zamentrekking van den cas. obl. *eerine.* De lezing *eernen* t. a. pl. deugt niet, want het staat daar in acc. Zij sproot voort uit het onjuiste denkbeeld, alsof het grondwoord *eern* ware. Maar het was *ere*, vanwaar regelmatig *eerijn*, *eerine.* Zie Ere.

Eersamelijc, II. c. 49. v. 18, c. 55. v. 64, *eervol, met onderscheiding.* Zie Eerlijc. Elders (III. c. 26. v. 7, 14, 27, 72 en passim) staat het in de hedendaagsche beteekenis.

Eersatrie. Zie Arsatrie.

Eerselen, III. c. 3. v. 500 var. Zie Aerselen.

Eesch, eessche (var. heesch), I. c. 39. v. 163 (vgl. v. 174), III. c. 19. v. 97, *eisch.*

Eest, Eist (passim), *is het.*

Eewe, Ewe, —en v., Prol. v. 108, I. c. 31. v. 75, c. 48. v. 184, II. Begin. v. 59, Prol. v. 5, c. 38. v. 47, *wet*, in den zin van *godsdienst.* Die oude eewe, *de oude of Joodsche wet;* die nuwe eewe, *de nieuwe of Christelijke wet*, ook gezegd van den tijd, die gedurende het bestaan der Joodsche of der Christelijke godsdienst verloopen is. Zie HUYDEC., *Proeve*, I. 485, op STOKE, III. bl. 159 en *Minnen Loep*, Gloss. op Ee.

Ey. Slaen na tey, I. c. 2. v. 60, *naar het ei slaan*, een blindemansspelletje.

Eyghen adj., ook als subst., I. c. 48. v. 79, II. c. 48. v. 214, III. c. 3. v. 121, *lijfeigen.* Eyghen dienst, II. c. 48. v. 816, hetzelfde als

Eyghendoem, I. c. 45. v. 54, *lijfeigenschap*

slavernij. Zie VAN WIJN op HEELU, bl. 20 en *N. W. d. M. v. N. Lk.* III. 2. bl. 170. Het daar besprokene »zeer duistere" vèrs uit *Wap. Mart.* is met eene enkele komma in orde:

Die is zijns selves, niet eyghijn.

Ook de Antw. Uitg. laat de negatie *en* weg. Vreemd is het, dat ook KAUSLER (II. 621) dit niet gezien heeft.

Einde o., II. c. 48. v. 1123, 1127, *achtereind, aars.* Het hier vermelde mirakel van St. GANGOLF wordt ook verhaald bij BUDDINGH, *Mirakel-geloof* enz. bl. 126, en daar heet het *aers.*

Eynde, Ende. Zinen eynde doen, II. c. 48. v. 532, c. 56. v. 70, *sterven.*

Eyselijc, —ike adj., I. c. 7. v. 21, c. 13. v. 58, 88, c. 17. v. 11, IV. c. 9. v. 93 (waar de var. eynselike en eyslike heeft) enz., *afschuwelijk, vreeselijk.* Ons *ijselijk*, als ware het van *ijs*, is eene wanspelling: tot in de 16e eeuw was de echte schrijfwijze *eiselijk* in gebruik, eene zamentrekking van 't oude *egislich* (GRAFF, I. 104). Zie HUYDEC., *Proeve*, II. 340—344, *Taalk. Mag.* IV. 179 vlg., enz.

El, *ander.* Niement el (ook els), I. c. 32. v. 89, 91, II. c. 36. v. 888, c. 39. v. 56, c. 41. v. 62, c. 61. v. 32, *niemand anders.* Niet el, II. c. 24. v. 57, *niets anders.*

Elder. Zie Elre.

Ellende, I. c. 44. v. 41, II. c. 44. v. 351, 431, c. 48. v. 94, *ballingschap.* In dit ellende (ook elleynde, ellint), II. Prol. v. 12, c. 39. v. 243, c. 57. v. 60, III. c. 19. v. 46, *in deze*

(*aardsche*) *vreemdelingschap*, *in dit arme leven op aarde.* Zamengesteld uit *el* en *land*, dus eig. *anderlandigheid.*

Elre (var. elder, eldere) adv., II. c. 45. v. 58, III. c. 4. v. 192, *elders.* Eig. dat. fem. (*te*) *elre* (*stede*). Elder omme, I. c. 38. v. 81, *elders om*, *om iets anders.*

Elwaert adv., I. c. 10. v. 80, *elders heen.*

Emmer, III. c. 4. v. 207, c. 12. v. 108 enz., *in allen gevalle*, *ten minste;* III. c. 9. v. 103 enz., *in allen gevalle*, *stellig.* In soortgelijken zin wordt *immers* nog wel gebezigd.

Erdersch adj., I. c. 28. v. 29 var. (Bijl. A.), III. c. 4. v. 392 enz., *aardsch.* Een vorm, alleen in II. voorkomende, doch ook elders niet ongewoon, schoon kwalijk te verdedigen. Genoeg echter, om den twijfel van Prof. CLARISSE (*Heim. d. Heim.* bl. 440) op te lossen.

Ere, II. c. 36. v. 619 var., 1622, eig. *metaal*, maar in 't bijzonder, *koper.* Lat. *aes*, *aeris.* Zie Eerne. Het wordt ook wel met *coper* te zamen genoemd, gelijk men in 't Fr. *de cuivre et d'airain* zou zeggen. *Oud-Vl. Ged.*, II. 21. vs. 1661 (en I. 114. vs. 1597):

Daer waren ghegoten inne,
Bi meesterliken zinne,
Van copere ende van *ere*,
Menegherande diere.

Vgl. BILDERDIJK, *Geslachtl.* op Erts.

Erghentwaert adv., I. c. 5. v. 20, *ergens heen.*

Ernstech adj., III. c. 3. v. 1015, *naarstig.* Zie Aernst, Naerste, Neerste enz.

Errc adj., II. c. 3. v. 132, *verdrietig*, *treurig;* II. c. 3. v. 191, c. 14. v. 88, c. 36. v. 294, 483, 597, c. 46. v. 31, III. c 3. v. 672, c. 7. v. 36 enz., *vergramd*, *vertoornd.*

Errescap (var. eerscip) of Erscap, II. c. 48. v. 467, III. c. 3. v. 674, *gramschap*, *toorn.*

Ersatrie. Zie Arsatrie.

Erselen, III. c. 3. v. 500 var. Zie Aerselen.

Et, III. c. 26. v. 21, 126, *eet*, 3. p. enk. praes.; I. c. 27. v. 99 (var. edt), hetzelfde, in den zin van *verteert*, *verslindt.* Zoo ook *Kar. de Gr.* II. 3307.

Evel subst., II. c. 36. v. 1554, *euvel*, *kwaad.*

Evel adj., *kwaad.* Evele moet, II. c. 20. v. 67, *gramschap;* maar II. c. 22. v. 8, naar de tegenwoordige beteekenis, *euvelmoed.*

Evenkersten, I. c. 26. v. 10, c. 45. v. 89, III. c. 16. v. 42, c. 20. v. 48, 55, eig. *evenchristen*, doch, bij uitbreiding, *evenmensch*, *naaste.* Zie Prof. LULOFS, *Handboek*, bl. 246.

Ewe. Zie Eewe.

F.

Fadde (var. vadde) adj., III. c. 12. v. 184, *lafhartig*, eig. *traag*, *lui*, nog *vadzig.* Vandaar *vadde cokiin*, voor *lafhartige schelm* in *Limborch* (zie Gloss.). Vgl. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 174 vlgg., die thans niet meer ontkennen zal, dat *fadde*, *vadde*, als adj. moet opgevat worden.

Faelgie (var. faelie). Zonder faelgien (of faelgie), II. c. 18. v. 33, IV. c. 3. v. 8, *zonder missen*, *zonder mankeren.* Van

Failgieren, Failgeren of Faelgieren, II. c. 54. v. 87, 91, III. c. 12. v. 162, 163, *feilen*, *missen*, en dus *in de war raken*, *bezwijken*. Zonder failgeren, II. c. 36. v. 1905, *zonder missen*, dus *bestendig*. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Feeste v., II. c. 28. v. 55, *vreugde*, *feestvreugde*. Met feesten, I. c. 26. v. 56, en met feesten groet, II. c. 58. v. 58 (vgl. v. 55), *feestelijk*, *plegtig*. III. c. 9. v. 121 staat feeste in den zin van *ongeoorloofde vreugde of mingenot*, *wellust*. Zie *Minnen Loep*, Gloss.

Feesteren intr., IV. c. 5. v. 17, *feestvieren*.

Fierter m. (var. fiertre, fiertere v.), II. c. 55. v. 71, *lijkkist*, inzonderheid van heilige personen. Van het Lat. *feretrum*. — *Brab. Yeesten*, II. 4131, waar van KAREL DEN GROOTEN gesproken wordt:

(Men) gae tote Aken in die stat,
Daer hi selve in de *fiertre* leghet.

Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 60.

Fijn subst. m., I. c. 40. v. 54, II. c. 13. v. 34, c. 40. v. 100, *einde*. Lat. *finis*, Fr. *fin*.

Fijn, fine adj. Dit woord, dat bij de ouden in allerlei wijzigingen voorkomt, had tot grondbeteekenis, waaruit zich alle andere laten afleiden, die van *voldoende aan de eischen zijner natuur*, dus *in zijne soort voortreffelijk*. Vandaar God fijn, Gods zone fijn, II. c. 6. v. 2, c. 36. v. 1461, of tghelove fijn, II. c. 17. v. 169, c. 39. v. 217, *de waarachtige God of Gods zoon*, en *het ware*, *echte geloof*. Maghet fijn, II. c. 3. v. 122, c. 37. v. 11, c. 39. v. 10, ook die fine,

c. 57. v. 71 enz., *ware*, *echte*, dus *reine*, *onbevlekte maagd*. Fijn int ghelove, I. c. 21. v. 122, c. 38. v. 28, *opregt*, *getrouw* (*echt goed*), zonder de hatelijke beteekenis, die er thans aan verbonden is. Zoo ook, in goeden zin, mit herten fijn, III. c. 1. v. 129, c. 17. v. 7, c. 19. v. 92, c. 22. v. 14, c. 27. v. 36, *met een vroom* of wel *met een goed hart*, *met hartelijken zin*. Eindelijk, in 't algemeen, I. Prol. v. 8, c. 14. v. 5, c. 18. v. 88, c. 25. v. 42, II. c. 6. v. 109, III. c. 3. v. 1106 enz., *voortreffelijk*, *uitmuntend*.

Finament (var. finement) o., III. c. 26. v. 44, *opbrengst van geldmiddelen*. In het Middeleeuwsch Latijn werd de *compositio* in regtszaken ook *finis* of *finatio* geheeten. Daar nu (volgens het oude spreekwoord: *quand argent faut*, *finaison nulle*) zulk eene *finis* of *beëindiging* doorgaans met eene somme gelds gekocht werd, zoo hechtte zich aan *finis* ook de beteekenis van *geldsom*, hetzij die bij de overdragt van eigendom, hetzij als boete of anderzins betaald werd; gelijk dan ook beide beteekenissen nog in het Eng. *fine* bewaard zijn. Vandaar het ww. *finare*, eene som gelds (in regten) betalen, en *finamentum* of *financia*, de aldus betaalde som (»*pecunia*, *qua exsoluta lis finitur*"). Ziedaar dus den oorsprong van het thans zoo gebruikelijke *financien*. Zie DU CANGE, enz. Waarom berustte MÉNAGE niet in deze zoo natuurlijke verklaring, door DU CANGE met tal van plaatsen bevestigd?

Finament is dus de benaming der gelden, die de landsheer, als hoofd van het regtswezen, trekt of geniet.

Elders in 't Mnl. komt *finement* ook voor als *einde*, b. v. *Brab. Yeesten*, VI. 4939. Van 't oud-Fransche *finer*, *finement*. Zie LACOMBE, *Dict. du vieux langage franç.*. p. 217 sq.

Foreest, II. c. 16. v. 76, *bosch*. Fr. *forêt*.

Forfeit (tekst **voorfeit**), I. c. 35. v. 69 var., *boete*. Eng. *forfeit*.

Fornays, —*s*e, I. c. 20. v. 41, *fornuis*, *smeltoven*. Lat. *fornax*.

Fortse (var. **forche**), —**en**, I. c. 35. v. 39, II. c. 43. v. 37, *geweld*. Fr. *force*.

Froyt, I. c. 24. v. 47, en

Fruut, **frute** o., ibid. var., III. c. 18. v. 26, c. 25. v. 60, c. 26. v. 109, *fruit*, *ooft*. Lat. *fructus*.

G.

Gaden, 3. p. enk. praes. **gaet** (var. I. II. **gaedt**) met den gen., I. c. 48. v. 64, eig. *gadeslaan*, *acht geven op*, vandaar *zich bekommeren om*, *zich bekreunen over*.

Gaden (**gaedde**) met den dat., I. c. 4. v. 24, *gelegen komen*, *lusten*, *behagen*. — *Brab. Yeesten*, VI. 6964:

> Ridende van stede te steden,
> Daer hem dat *gaedde* ende vueghde
> Ende tsijnre herten best ghenueghde.

Aldaar, vs. 8035:

> alsoet hem ghenoeghde
> Ende tsinen profite *gaedde* ende voeghde.

Zie ook *Limborch*, I. 1231, *Sacr. van Aemst.*

373, enz. Vandaar nog ons *gading* en 't adj. *gadelijk*, *galijk*, *ongalijk*, waarover HUYDEC., *Proeve*, III. 219—223 handelt.

Gaderen, Gaederen, III. c. 25. v. 112 var., c. 26. v. 186 var., *vergaderen*, *verzamelen*.

Gadoot v., IV. c. 8. v. 40, *schielijke*, *plotselijke dood*, *apoplexie*. Zie mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 86 vlg. Sedert kwam mij het woord nog voor in *Vanden levene ons heren*, vs. 791:

> God, die duecht ende evel can versien,
> Gaf hem de *gadoot* daer hi sat.

Over 't adj. *ga* is vooral GRAFF (IV. 129—133) na te zien.

Gaen, Ganc (van den zondvloed). Zie Rinnen.

Gaen. Mit kinde gaen, I. c. 26. v. 1, of zwaer gaen mit (kinde), III. c. 19. v. 42, *zwanger gaan*.

Gaert, II. c. 36. v. 1637, *geeselroede*, *prikkel*. *Der Ystorien Bloeme*, fol. 3. a.:

> Saulus, waer omme bestu mi
> Soe fel? nochtan seggic di
> Datti es al te haert
> Te stridene jegen den *gaert*.

»Het is u hart de versenen tegen de prickels te slaen" (Hand. IX. 5). Zie verder mijne aant. op *Warenar*, bl. 193.

Galt. Zie Gout.

Ganc, Imperat. van gaen, II. c. 36. v. 504, 1597, 1600 enz., *ga*. Zie de aang. bij Doch.

Gans, II. c. 37. v. 97, contr. uit gan des. Van gonnen. De zin is: *gunt mij des*, of *indien mij dat gunt*. Zie Ans, Jans enz.

Gansen (ganste) trans., I. c. 37. v. 119, II. c. 11. v. 79, c. 36. v. 37, 38, 1454, 1487, *gene-*

zen, *herstellen.* Van *gans* of *gansch*, gelijk *heelen* van *heel.* Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 435 en de ald. aang.

Gapen na iets, III. c. 26. v. 84, 126, om iets, III. c. 26. v. 93, (*er naar*) *begeerig zijn*, *dorsten.* (Lat. *inhiare*).

Gare m., II. c. 13. v. 59, *begeerte*, hier in de bepaalde opvatting van *ijver*, *aandrang.* Elders *ghere*, even als *gaarne* en *geerne.* Zie Ghere en

Garen (gaerde) met den gen. of acc., II. c. 21. v. 17, c. 36. v. 1661, *begeeren.* Zie Begaren.

Gat. In sinen gate trecken (var. te s. enz.), I. c. 34. v. 64, *tot zich trekken*, *voor zich inpalmen.*

Gaut. Zie Gout.

Geeste, in plur. geesten, I. c. 39. v. 37, II. c. 38. v. 79 var., *gebeurtenissen*, Lat. *gesta.* Die geeste, I. c. 41. v. 4 var., II. c. 36. Titel. var., *de geschiedenis*, *het geschiedverhaal.* Zie Jeeste.

Ghebaren (ghebaerde) intr., II. c. 22. v. 73, *geraas*, *opschudding maken.* Eig. *zich aanstellen*, en, in verschillende opvatting, hetzelfde als

Gheberen intr. Laten —, I. c. 6. v. 16, c. 7. v. 50, *laten begaan*, *zijn gang laten gaan.*

Gheblusschen trans., II. c. 14. v. 56 var., *uitblusschen*, *uitdooven*, hier in den zin van *overschijnen.*

Gheboornesse v., IV. c. 4. v. 80, *geboorte.*

Ghebreken (ghebrac) intr., met den dat., I. c. 9. v. 45, c. 21. v. 88, 96, c. 28. v. 25, II. c. 48. v. 189 (waar men met de var. *wien* leze), *ontbreken.* Ook als onpers. ww. met den gen.: en

ghebrac nie nijts, I. c. 34. v. 15, *er ontbrak nooit nijd*, ghebrake sijns, III. c. 12. v. 159, *zoo hij ontbrak.* Hiertoe behoort ook III. c. 2. v. 139, waar de zin is: »*Van hem mankeert het nooit, of, wanneer hij door den een belasterd wordt, verdedigt hem een ander.*" Vandaar, als intr., II. c. 8. v. 49, *in gebreke blijven*, en II. c. 5. v. 80, c. 61. v. 50, *missen*, *feilen*, *mislukken*, ook, II. c. 22. v. 42, als onpers. ww. met den gen.

Ghebreken trans., I. c. 32. v. 90, III. c. 2. v. 176, *breken*, *verbreken.*

Ghebruken met den gen., I. c. 3. v. 14, II. c. 4. v. 69, *genieten.* — *Bediedenisse van der missen*, fol. 9. a.:

Die glorie, die euwelike
Die heilegen *gebruken* in hemelrike.

Ibid. fol. 9. c.:

Dat hi ons moete geven
Na dit leven hemelrike
Ende dat *gebruken* ewelike.

In het Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 252, wordt zelfs den lezer toegewenscht, dat hij moge: »*Gode* naer volghen, hem gheliken ende eeuwelijc *ghebruken.*" Men ziet tevens uit deze pll., dat het zoo juiste gebruik van den genit. reeds vroeg is verloopen.

Ghebruuc o., I. c. 21. v. 91, *genot.*

Ghebughen (gheboghen) intr. (tote hem), II. c. 36. v. 1315, (*voor hen*) *buigen.*

Ghechissen. Zie Cissen. Ik verwijs nog naar *Limborch*, VI. 1906, waar *ghesissen* intr. voor *ophouden*, *eindigen*, voorkomt.

Ghec.... Zie Ghek....

Ghedaecht. So out —, II. c. 5. v. 67, *zoo bedaagd*, *zoo oud van dagen*. — *Beatrijs*, vs. 17: »een *out ghedaghet* man."

Ghedaen (als dit of dat), I. c. 3. v. 6, 16, c. 10. v. 63, II. c. 36. v. 1402 enz., (*gedaante hebbende*), *er uitziende als*. Eens ghedaen, I. c. 36. v. 26, *gelijkvormig*. Na Cristum ghedaen, II. c. 45. v. 170, *op C. gelijkende*. Vgl. bij Dusghedaen.

Ghedaghen (var. I. H. bedaghen) intr., I. c. 25. v. 83, *zich voordoen*, *gevonden worden*, eig. *opdagen*. Ook de var. *bedaghen* is in dien zin niet ongewoon. HEELU, vs. 5770:

> Her grave
> Van Luthsenborch! u es *bedaget*
> Dat ghi lange hebt ghejaget.

»Voor u is opgedaagd, verschenen," zegt WILLEMS te regt.

Ghedane v., I. c. 2. v. 34, 57, 65, c. 17. v. 19 enz., *gedaante*.

Ghedeghen, IV. c. 12. Besluit. v. 35, *opgegroeid*, part. van dighen, dat een andere vorm is van dien, part. ghedijt. Zie Dien.

Ghedichte adv., II. c. 8. v. 14, c. 34. v. 25, *digt ineen*, hier ziende op het licht, dat niet in verspreide stralen, maar in een digten stroom zich uitgoot. Elders staat het ook van digt op elkander volgende slagen, van een digten zwerm van pijlen, of van onafgebrokene tranen en zuchten, enz. *Lancelot*, vs. 46008:

> Doe waende die verman wesen doet,
> Ende versuchte harde *gedichte*.

Zie voorts het Gloss. op *Floris e. Blanc.* — In een anderen zin leest men in *der Vrouwen heimelijkheid*, uitg. door BLOMMAERT, vs. 1548:

Alse dat wijf anesiet *gedichte.*

d. i. »*van digt bij* beziet."

Ghedien, Ghedyen, I. c. 29. v. 13, *groeijen, voortspruiten;* III. c. 4. v. 356, 382, hetzelfde als ons *gedijen* d. i. *voorspoedig zijn.* Ter wijsheit ghedien, II. c. 23. v. 24, *tot wijsheid opgroeijen;* te clercscape ghedyen, II. c. 48. v. 215, *tot den geestelijken stand geraken.* Zie Dien.

Ghedijt. Zie Dien.

Ghedinc, —nke, III. c. 3. v. 783, *gedachte.* Van enen ghedinke, *met eene enkele gedachte.*

Ghedinkelecheit, III. c. 14. v. 10, *geheugen.*

Ghedinckenes, —nisse v., II. c. 40. v. 95, c. 44. v. 480, *gedachtenis.*

Ghedoen (ghedede), I. c. 21. v. 52, II. c. 20. v. 36, c. 32. v. 17, c. 41. v. 127, c. 46. v. 55, III. c. 4. v. 500, c. 26. v. 46, IV. c. 10. v. 83, *doen.* Eerlijc ghedoen, zie E.

Ghedoochlike adv., II. c. 28. v. 57, *gedwee.*

Ghedout o., III. c. 3. v. 564 var., *geduld.* Zie *Limborch*, Gloss. op Ghedoude (cas. obl.) en Onghedout.

Ghedraghen trans., II. c. 31. v. 58 var., *verdragen.*

Gheduren intr., I. c. 15. v. 12 var., *duurzaam verblijven;* III. c. 15. v. 339, *het uithouden, volharden.* Zie Duren.

Ghedwade adj., III. c. 10. v. 169, hetzelfde als *gedwee*, dat uit dezen oorspronkelijken vorm des

woords bij zamentrekking ontstaan is. Den tusschenvorm *ghedwacy* vermeldt KIL., en zoo leest men: »so *ghedwa* als een schaep" in de *Spreuken* enz. uitg. door Prof. MEIJER, bl. 80. Reeds het Ohd. kende het adj. *giduadi*, in eene oude glosse door *modestus* vertaald, door GRAFF (V. 268) met een twijfelend vraagteeken opgenomen, maar thans door ons *ghedwade* volkomen bevestigd. De afleiding is onzeker, vooral zoolang het Ohd. ww. *dwadjan* nog duister blijft; doch dit althans staat vast, dat de vele gissingen, hier te lande omtrent de etymologie van *gedwee* geopperd, voor den ouden vorm *ghedwade* als kaf verstuiven.

Ghedwas maken, IV. Begin. v. 26, *tot dwaasheid, te schande maken, aantoonen dat iets leugenachtig en valsch is.* Vgl. IV. c. 8. v. 13—17. Ofschoon BILDERDIJK (*Verscheid.* I. 164) het door *te niet doen* verklaart, en er bij aanteekent: »het is niet, als men zou mogen meenen, van *dwaas*, maar van *dwaën*, dat is *wegvagen*, *afwisschen*," zoo is het niettemin wel stellig van *dwaas*, en heeft met *dwaen* niets te maken. *Ghedwas* voor *dwaasheid*, *zotte praat* of *ijdel droombeeld*, is genoeg bekend. *Brab. Yeesten*, II. 1554:

> Dits al loghene ende *ghedwas*.

Der Ystorien Bloeme, fol. 24. b.:

> Dunket mi seker ende goet,
> So salicker ane keren minen moet;
> Ende ic saelt laten, eest *ghedwas*.

Doch waartoe meer voorbeelden? Voldoende is het te verwijzen naar Prof. MEIJER op het *Leven van*

Jezus, bl. 329 vlg. en naar de Gloss. op *Hor. Belg.* VI, *Limborch* en *Minnen Loep.*

Ghedwegen. Zie Dwaen.

Gheerde (tekst scherde, var. screde), II. c. 47. v. 78 var., *schrede*, als lengtemaat. In dien zin is het woord mij elders nog niet voorgekomen, maar het hangt noodwendig te zamen met het ww. *gerden*, ook *gerdebeenen*, d. i. *schrijden*, *met de beenen vaneen staan.* Zie DE JAGER, *Handl. tot den Staten-Bijbel*, bl. 43 vlg.

Gheert, II. c. 44. v. 180, c. 48. v. 98, III. c. 5. v. 41, c. 8. v. 21, c. 10. v. 99, c. 23. v. 140 var., contr. uit *geëerd.*

Gheescht, III. c. 4. v. 514, *geëischt*, in den zin van *ontboden*, *opgeroepen.* Zie Heeschen.

Ghegaden. Manlike —, I. c. 42. v. 11, *teelballen*, *klooten* (*testiculi*). — *Rose*, vs. 5274:

Doe Saturnus coninc was,
Dien Jupiter beede gader
Af sneet, al was hi sijn vader,
Sine *ghegade*, al deet hem wee.

Vs. 8229 (er wordt van PIETER ABAILARD gesproken):

Daer na quam een ongheval
Daer meester Pires zeere of qual,
Want hem worden bi waerheden
Sine *ghegaden* af ghesneden
Up eenen nacht te Parijs,
Doe wart hi moenc tSente Denijs.

En vs. 6447 gewaagt de dichter van:

den vede ende cullen ende *gegaden.*
Dat sijn dinghen, die staen in staden
Der naturen cracht te ontfane.

Zie ook vs. 6623, enz. In de *Heimelijkheden van Man en Vrouw* (meermalen aang. door Prof. CLA-

RISSE op de *Natuurkunde*, enz.) komt het woord ontelbare malen voor, en o. a. vs. 601 vlgg. eene beschrijving, die omtrent de beteekenis geen twijfel overlaat, maar te uitvoerig is om hier aangehaald te worden. Dat de auteur ook (vs. 583 en elders) van vrouwelijke *gegaden* spreekt, zal wel eene anatomische vergissing zijn.

De vermelde beteekenis des woords is echter niet de oudste en echte: zij is afgeleid. Oorspronkelijk één met *gade*, waaraan het voorvoegsel *ge*- de nadere kracht van *te zamen* bijzet, duidt het in den grond datgene aan, wat wij thans *wedergade* heeten. Zoo leest men b. v. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 74:

Wijnbrauwen bruin zonder *gegade*.

Gegaden zijn dus eigenlijk de ballen, als wedergaden van elkander (*les pendants*).

Ghegripen (ghegreep), II. c. 36. v. 1744 var., 2041, III. c. 16. v. 88 var., *aangrijpen*.

Ghehat adj., met den dat., I. c. 24. v. 24, II. c. 31. v. 68, c. 40. v. 80 var., III. c. 23. v. 191, *vijandig*. Het staat tot *haten*, als *ghedwas* tot *dwasen* enz. Elders geldt het ook wel voor het part. *gehaat*. Zie *D. Doctr.* Gloss., DE JAGER, *Verscheid.* bl. 294, enz. Vgl. ook Hat.

Ghehaven (var. gheheven), part. van heffen, II. c. 23. v. 52 var., c. 36. v. 1156, *geheven*.

Ghehebben, I. c. 16. v. 50, *hebben*, *bezitten*.

Gheheelt, I. c. 19. v. 80, *tot één geheel vereenigd*. Hiertoe behoort de plaats uit den *Claren Spieghel* enz., aang. in de *Fragment-Woordenlijst der M. v.*

N. Lk. bl. 80, waar gesproken wordt van een bebloed kleed, dat, droog geworden, »aan 't lijf is aangebakken ende *geheylt.*"

Gheheert, III. c. 23. v. 140 var., *geëerd.*

Ghehelen, III. c. 4. v. 276, *helen*, *verzwijgen.*

Ghehelpen (var. ghehulpen), II. c. 41. v. 174, c. 59. v. 98, *helpen.*

Ghehinc o., I. c. 7. v. 85, c. 18. v. 64, II. c. 1. v. 113, *toestemming*, *verlof*, *wil.* Der naturen ghehinc, II. c. 4. v. 30, c. 7. v. 78, *hetgeen de natuur toelaat*, *de natuurlijke gang van zaken.* Sijn ghehinc, II. c. 37. v. 21, *al wat hij wilde*, en, bij uitbreiding, I. c. 48. v. 107, *hetgeen hij wilde en dan ook vermogt uit te werken.* Zoo ook, II. c. 36. v. 1757, in dijn ghehinc, *in uwen wil*, *in uw raadsbesluit* (eig. »hoe dorst gij te gehengen, hoe kondt gij het van u verkrijgen, te" enz.). Vandaar eindelijk, I. c. 19. v. 86, II. c. 44. v. 418, (sijn) ghehinc doen tot iets, *iets toelaten*, of liever, *door zijnen wil tot stand brengen.* Van

Ghehinghen (part. ghehingt) met den dat., I. c. 7. v. 77, c. 30. v. 31, c. 35. v. 13, II. c. 36. v. 1347, *gehengen*, *toestaan;* I. c. 48. v. 151, *willen*, *goedvinden*, *besluiten.*

Ghehoren (ghehoirde) met den acc., I. c. 22. v. 53 var., (*naar iemand*) *hooren*, (*naar zijn raad*) *luisteren.* Vgl. *gehoorzaam.*

Ghehouden trans., III. c. 20. v. 79 var., *houden*, *nakomen;* II. c. 36. v. 1563, *tegenhouden.* Hem ghehouden, I. c. 40. v. 32, *zich inhouden*, *zich bedwingen.*

Ghehout. Na desen ghehoude, I. c. 10. v. 37, *op deze wijze, naar deze schikking.* Van *houden* in den zin van *zich voordoen*, Lat. *sese habere*, vanwaar ook *houding*. *Ghehout* is dus zooveel als *gesteldheid.*

Gheins. Zie Haer.

Gheit, 3. p. enk. praes. van gaen, III. c. 10. v. 114, *gaat.*

Ghejonnen (hem des), I. c. 46. v. 6 var., *gunnen.* Zie Jonnen.

Ghekeren trans., I. c. 35. v. 22, *keeren, te keer gaan.*

Ghecreet. Zie Creten.

Ghecrighen (ghecreech), III. c. 2. v. 132 var., *krijgen, verkrijgen;* II. c. 36. v. 1039, (*iemand tot iets*) *krijgen, overhalen.*

Ghecrijsch (van tanden) o., I. c. 13. v. 10, 96, *gekners.*

Ghecrisel, I. c. 13. v. 10 var., hetzelfde.

Ghecrite o., I. c. 14. v. 43, *gekrijt, gekrijsch.*

Ghelaeschvensteren, II. c. 51. v. 69 var., *glazen vensteren*, gelijk de tekst heeft. *Ghelas* voor *glas* was destijds de gewone vorm, en bleef nog tot in de 17e eeuw in gebruik.

Ghelaet, —ate, *uiterlijk voorkomen.* Met ghelate, II. c. 59. v. 89, ook met ghelaten, II. c. 28. v. 38, 87, *met uiterlijke teekenen, door houding en manieren uitgedrukt.* In ghelate, III. c. 12. v. 100, *in houding en manieren.* Van wijfliken ghelate, III. c. 4. v. 475, *die zich verwijfd aanstellen.* Van het ww. (zich) gelaten, d. i. *zich voordoen, zich aanstellen*, dat, van elders genoeg bekend, ook III. c. 4. v. 217, 223,

464 enz. voorkomt. Weiland leidt *gelaat*, in den hedendaagschen zin, van *glad* af. Had hij Mnl. verstaan, dan had hij die fraaijigheid, met zoovele andere, voor zich gehouden.

Ghelaten intr., II. c. 56. v. 12, *nalaten, zich bedwingen (van iets).*

Gheleghen (van gramschap), III. c. 4. v. 428, *bedaard.* Eig. van den wind, die is gaan liggen, zoo als men zegt.

Gheleren trans., II. c. 23. v. 31, *leeren, onderwijzen.*

Ghelesen, IV. c. 12. v. 17, *lezen.* Vgl. bij Lesse.

Gheliden (den tijd), II. c. 41. v. 42, *doorbrengen, passeren.* Zie Liden. De var. gheleeden levert geen zin op.

Ghelieven intr., met den dat., III. c. 3. v. 12, *lief zijn, behagen.*

Gheligghen (ghelach), I. c. 38. v. 80, van een datum gesproken, waar wij thans *invallen* bezigen. Desgelijks, II. c. 3. v. 158, c. 7. v. 140 var., c. 39. v. 114, 206, »opten achtenden dach, die in December *ghelach*" enz., d. i. *op den achtsten dier maand*, enz. Zie Ligghen.

Gheligghen (ghelach), in de spreekwijze: dat aen Cristum vele ghelach, II. c. 36. v. 1226, *dat aan C. veel gelegen was.* Zoo ook: het ghelach (hem) daer aen, II. c. 8. v. 60, c. 46. v. 87, c. 47. v. 46, *het was (hem) daaraan gelegen, het was er (voor hem) aan verbonden.* Zie Ligghen.

Gheligghen (ghelach) van een kind, II. c. 10. v. 74, 98, *verlossen, bevallen.* Zie Ligghen.

Ghelijc adv., met den dat. gebruikt, volgens de bestendige gewoonte der ouden, die echter tot heden toe door niemand opgemerkt is, I. c. 2. v. 62, c. 3. v. 12, II. c. 17. v. 106, c. 36. v. 1260, c. 39. v. 64, c. 41. v. 160, c. 48. v. 124, c. 59. v. 66, III. c. 11. v. 39, c. 15. v. 3, c. 20. v. 49, IV. c. 11. v. 22.

Ghelijt. Zie **Lien.**

Ghelike, —en v., I. c. 11. v. 16, II. c. 35. v. 86, III. c. 7. v. 8, c. 19. v. 6, *gelijkenis*, *welgelijkend beeld;* I. c. 5. v. 25, *afbeelding.*

Gheliken. Te —, adv., III. c. 11. v. 55, *gelijkelijk, met een gelijken maatstaf voor allen.*

Gheliken intr. (daer bi), I. c. 21. v. 132, (*daarop*) *gelijken*, (*er mede*) *vergeleken kunnen worden.* Hem — (daer met), I. c. 39. v. 92, hetzelfde. Doch de var. (Bijl. A.) heeft het ww. als trans. en met de praep. *bi.*

Gheliken trans., met dubbelen dat., I. c. 21. v. 81, 105, (*iets met iets anders*) *vergelijken.* Doch de vergelekene zaak zal wel in acc. moeten staan. In vs. 105 leze men dan: *die fonteyne*, ofschoon ook de var. (Bijl. A.) den dat. heeft.

Ghelinghen trans., I. c. 27. v. 87 var. (Bijl. A.), II. c. 29. v. 27, *verlengen.*

Ghelof o., II. c. 3. v. 154 var., III. c. 3. v. 114 var., 231 var. enz., *belofte.* **Sijn —doen** (met den dat.), II. c. 17. v. 126, vgl. III. c. 3. v. 111, *zijne belofte vervullen* (*jegens iemand*). II. c. 6. v. 102, c. 49. v. 101, *gelofte.*

Gheloven, II. c. 4. v. 9, c. 9. v. 43, c. 36. v. 1365, III. c. 3. v. 107 var., c. 4. v. 171, IV. c. 7. v. 7, *beloven.*

Ghemaecht (var. ghemaghet), I. c. 24. v. 73, *met magen of bloedverwanten bedeeld.*

Ghemac. Te ghemake zijn, III. c. 23. v. 13, *in zijn schik, tevreden zijn.* Zie *Hor. Belg.* VI. Gloss., enz.

Ghemanc. Mans —, II. c. 7. v. 49, *het te zamen zijn, de omgang met een man.* De Heer DE JAGER (*Archief*, I. 48) vat *ghemanc* als een adv. op, en verklaart het: »maagden hadden zich te wachten voor mans en mans aanschouwen *te gader.*" Doch, ofschoon het gebruik als adv. in een aantal plaatsen door D. J. voldingend bewezen is, meen ik toch het woord op *deze* plaats als subst. te moeten opvatten. Mij dunkt, zoowel het enk. *zoude*, dat zich met het meerv. *mans* niet laat vereenigen, als ook de zin, die naar de verklaring van D. J. in tautologie zou vervallen, laat naauwelijks twijfel over. Doch er zweeft over dit geheele woord nog iets nevelachtigs, dat voor het licht van nadere plaatsen zal moeten wijken. Misschien kom ik er elders op terug; doch voeg hier alleen nog bij, dat ik ook in den *Reinaert*, vs. 2308, *ghemanc* als subst. opvat, in den zin van *te zamen zijn, bijeenkomst, oploop.* Vgl. D. J. t. a. pl. bl. 52.

Ghemartelijt, Ghemartilijt. Zie Martilien.

Ghemeen adj., Prol. v. 13, I. c. 44. v. 61, 68, 72, 76, 81, 94 enz., *algemeen*, vooral in de spreekwijzen: ghemene oorbaer, ghemene bate enz. Een ghemene gheselle, I. c. 27. v. 39, *een gezel, waarvan niemand verschoond blijft.* Int ghemeen, III. c. 4. v. 551, IV. c. 2. v. 84,

in het algemeen of *door elkander.* Valt in dat ghemeen, III. c. 4. v. 308, *val tusschen de beide partijen in, verzet u tegen beide te zamen.*

Ghemeen, Ghemene adv., I. c. 29. v. 64, II. c. 19. v. 11 enz., *in het algemeen, allen te zamen;* I. c. 22. v. 5, *gezamenlijk, door elkander;* II. c. 35. v. 72, *allen te zamen,* hier dus *achtereenvolgens.*

Ghemeenlijc, —ike adv., I. c. 25. v. 37, c. 34. v. 2, IV. c. 3. v. 9 enz., *algemeen, allen te zamen.*

Ghemerken, I. c. 10. v. 26, c. 28. v. 33, II. c. 19. v. 120, niet *toevallig bespeuren,* zoo als *merken* thans, maar *nagaan, opmaken, inzien.*

Ghemic. Mijn —, III. c. 6. v. 19, c. 17. v. 11. Dezelfde verzen, die blijkbaar spreekwoordelijk waren, leest men in de *D. Doctr.* II. 275:

Mijn vrient hi es *mijn ghemic*,
Want hi es een ander ic.

waarachter in HS. R. nog vier verzen volgen, die uit den *Leken Sp.* ontleend zijn. Desgelijks wordt II. 1018 ook van een getrouwen vriend gezegd:

Wats beter, seght mi dat,
Oft wats beter *mijn ghemic*
Dan te hebbene enen anderen ic?

De beteekenis kan niet twijfelachtig zijn. Bekend is het adj. *ghemic* in den zin van *juist van pas, geschikt,* en dus, *naar iemands zin.* Zie b. v. *Vanden houte* en *Minnen Loep* Gloss., *D. Doctr.* II. 3013, enz. *Mijn ghemic* is dus *hetgeen mij te pas komt, voor mij geschikt* of *mij naar den zin is.* Zoo *Karel de Gr.* II. 386:

Dat wale was *sijn gemic*
Dat hi daer ontfoer alsoe.

»Het kwam hem best te pas, was hem naar den zin." *Limborch*, XII. 953:

Here, u kint ben ic,
Wat ghi beghert es *mijn ghemic.*

»Uw wil is ook mijn verlangen." Zie verder 't Gloss. ald. Zoo ook *der Vrouwen Heimel.* vs. 761:

tGhenoeten es wel *haer ghemicke*,
Want zij ghenoechte daer in ontfaen.

Ten onregte vat BLOMMAERT dit als *doel*, *doelwit* op. De auteur meent: »de *coitus* is haar naar den zin, zij scheppen er behagen in." Dat voor 't overige *ghemic* van *micken* d. i. *bedoelen* afkomt, lijdt wel geen twijfel.

Ghemissen met den gen., II. c. 35. v. 98 var., (*ergens in*) *missen*, *feilen.*

Ghemoet. In hoer —comen, II. c. 36. v. 1916, *hun te gemoet komen.*

Ghenaem, —ame adj., III. c. 4. v. 460, *aangenaam.* Hoogd. *genehm.* Vgl. Gloss. op *Flor. e. Blanc.*, *Minnen Loep*, enz.

Ghenant, I. c. 44. v. 23, III. c. 14. v. 121, IV. c. 4. v. 11, 31, *genaamd*, *geheeten.* Hoogd. *genannt.* Zie Gloss. op *Karel d. Gr.*

Ghenende. Zie Gheninde.

Gheneren (zijn leven), I. c. 16. v. 32, *onderhouden.* Ook hem —, I. c. 34. v. 5, III. c. 2. v. 85 enz., in den hedendaagschen zin, *zich onderhouden*, *den kost winnen.* Hoogd. *nähren*, ons *nering* enz.

Ghenesen intr., met den gen., I. c. 46. v. 108, (*bij iets*) *behouden blijven.* Zie *Limborch*, Gloss. en Prof. SIEGENBEEK op *Wap. Mart.* bl. 150.

Ghenesen (ghenas) intr., II. c. 9. v. 127, des kints —, II. Begin. v. 11, c. 8. v. 18, van enen kinde —, II. c. 3. v. 95, c. 6. v. 196, (daer of) II. c. 3. v. 161, *verlossen*, *bevallen*, als nog in 't Hoogd. Zie CLIGNETT, *Bijdragen*, bl. 58 vlg., Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 464 vlg., enz.

Gheneven, III. c. 4. v. 306, onderling *neven.* Vgl. *gebroeders*, *gezusters* enz.

Ghenieden, onpers. ww., met den dat. Mi gheniedt, III. c. 4. v. 321, *het behaagt mij*, *ik verwaardig mij.* BILDERDIJK, door de slechte lezing van HS. I. misleid, zag den datief voorbij, en schreef, op den klank af: »*genieden*, of *geneeden*, is verwant met *genade*, en beteekent *gunst of genade doen.*" (Zie *Verscheid.* I. 159). Buiten twijfel echter is deze verklaring valsch, en de vorm *geneeden*, die bij B. tot overgang dient, uit de lucht gegrepen. *Genieden* behoort tot het Ohd. ww. *nieden*, bij SCHILTER *oblectare*, en waarvan de Mnl. uitdrukking *met niede*, die ik in het *Taalk. Mag.* IV. 79 vlg. toegelicht heb. Met *genade* heeft het niets te maken, want dat is van een geheel anderen stam. Men vergelijke slechts GRAFF, II. 1048 vlg. met II. 1025 vlgg.

Gheniet o., II. c. 36. v. 959, c. 37. v. 55, III. c. 5. v. 85, c. 10. v. 182, c. 11. v. 76, c. 13. v. 81, c. 15. v. 329, c. 17. v. 49, des ghelts gheniet, III. c. 26. v. 172, *hetgeen men geniet*, dus *loon*, *winst.* Veelal gezegd van het geld, dat tot prijs van omkooping verstrekt, of anders onbetamelijk gewonnen wordt. De verklaring van

Prof. JONCKBLOET in Gloss. op de *D. Doctr.* is niet volledig.

Ghenieten, III. c. 10. v. 178, c. 16. v. 129, *geld winnen, zijn voordeel doen.* Zie 't voorgaande. Elders (met den gen.), II. c. 36. v. 486, 801, 802 enz., in den hedendaagschen zin.

Ghenin de (ghenende) o., II. c. 48. v. 8, III. c. 2. v. 123, *vertrouwen, moed, stoutheid.* Mit gheninde, II. c. 29. v. 26, c. 58. v. 37, IV. c. 3. v. 54, *met kracht;* III. c. 3. v. 356, *met spoed, met haast.* Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 328—336, enz. enz.

Ghenindich, —ighe adj., IV. c. 4. v. 17, *stoutmoedig.*

Ghenoechte v., III. c. 8. v. 32, c. 9. v. 107, *geneugte, wellust.*

Ghenoeghen intr., met den dat., I. c. 14. v. 14, *behagen.* Ook, III. c. 3. v. 287, *genoeg zijn, voldoen.* Hem laten —, III. c. 23. v. 99, *zich vergenoegen, tevreden zijn.*

Ghenoet, —ote subst., III. c. 4. v. 488, c. 12. v. 106, *gelijke,* in rang of stand enz. Hore ghenote, *huns gelijken,* als men thans zegt. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 197, enz.

Ghenoeten intr., met den dat., III. c. 10. v. 142, (*iemands*) *gelijke zijn.*

Ghent m., III. c. 26. v. 142, *manlijke gans.*

Gheonnen (hem des), I. c. 46. v. 6, (*hem dat*) *gunnen.*

Ghepassijt, II. c. 40. v. 103, c. 43. v. 8, *ter passie, ter dood gebragt,* als martelaar.

Ghepeins, —se o., I. c. 23. v. 19, c. 25. v. 82, *gedachte.*

Ghepeinsen trans., I. c. 12. v. 77, c. 19. v. 71, *zich voorstellen, zich een denkbeeld maken (van iets).*

Gheploen, II. c. 44. v. 482 var., III. c. 4. v. 424, part. van plien, dat evenzoo uit pleghen, als het part. uit gheploghen, is zamengetrokken. De beteekenis is dezelfde als ons *plegen, gewoon zijn.* Vgl. HUYDEC. op STOKE, III. bl. 297 vlgg.

Ghepointelic. Zie Pointelijc.

Gheprent, Gheprint. Zie Prenten.

Gheprijs, —ise o., III. c. 26. v. 73 var., *lof, lofspraak.*

Gheprisen, I. c. 21. v. 26, *prijzen.*

Gheraden met den dat., II. c. 36. v. 565, III. c. 12. v. 62, c. 22. v. 16, *raden, raad geven.*

Gheraect adj., II. c. 48. v. 723, 806, doorgaans wel gheraect, van een man gezegd, II. c. 44. v. 150, c. 48. v. 868, van een ridder, II. c. 49. v. 35, van een dichter of schrijver, II. c. 48. v. 126, III. c. 15. v. 241, van een leven, I. c. 25. v. 16, van wetten en zeden, II. c. 50. v. 121, van 't verstand, III. c. 14. v. 245, *voortreffelijk, uitmuntend.* Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 257—261 en 473. Van

Gheraken trans., I. c. 2. v. 61, c. 15. v. 87, c. 17. v. 64, *raken, aanraken.* Elders, I. c. 5. v. 32, III. c. 11. v. 28, van een werk gesproken, *treffen, juist en naar den eisch klaar krijgen, er in slagen.* Vgl. Gloss. op *Karel d. Gr.*

Ghere, Gere m., II. c. 36. v. 1522, *begeerte.* Ook, I. c. 15. v. 93 (var. v.), II. c. 13. v. 59 var., c. 19. v. 33, c. 36. v. 703, IV. c. 1. v. 63, *ijver,*

aandrang, vooral in de spreekwijze: met groten ghere. Zie Gare.

Gherecht adj., I. c. 12. v. 55, c. 18. v. 88, c. 19. v. 55, c. 27. v. 98 enz., *regtvaardig;* I. c. 17. v. 4, c. 26. v. 43, 59, c. 29. v. 100, 137 enz., *geregtig*, *deugdzaam*, elders gherechtich (vooral in var. I.) en vandaar gherechticheit, beiden nog heden in gebruik. Ook, I. c. 14. v. 15, c. 19. v. 18 var., c. 26. v. 111 enz., *naar regt toekomende*, *regtmatig*, *wettig.* Verder, van 't geloof of van de waarheid gesproken, I. c. 14. v. 46, c. 27. v. 6 var., *regt*, *waarachtig*, *echt;* gherechte balseme, II. c. 19. v. 94, *echt*, *onvervalscht;* gherecht vier, I. c. 17. v. 38, het *echte*, *ware vuur.*

Gherechtelike adv., I. c. 25. v. 89, c. 31. v. 77 enz., *geregtig* , *deugdzaam.*

Gherede. Zie Ghereet.

Ghereden. Zie Ghereiden.

Ghereeken, Ghereiken trans., II. c. 29. v. 20 var., *reiken tot aan* , *bereiken.*

Ghereet, Ghereit adv., I. c. 8. v. 15, *snel;* doch gewoonlijk, I. c. 11. v. 71 var., c. 42. v. 27, II. c. 3. v. 189, c. 5. v. 69, c. 6. v. 181, c. 9. v. 157 enz., *terstond.* Gherede, II. c. 17. v. 69, *gereedelijk*, *zoo terstond.*

Ghereiden trans., II. c. 16. v. 69, c. 36. v. 1517, III. c. 1. v. 82 enz., ook ghereden, II. c. 17. v. 176 var., c. 36. v. 1476 enz., *in gereedheid brengen*, *klaarmaken*, *bereiden.*

Ghereit adj., III. c. 27. v. 44 enz., *gereed.*

Ghereke. Te —, I. c. 15. v. 50, *in orde*, *in goeden staat*. In de *Brab. Yeesten* wordt gesproken van AMELIJS, die zijne beide kinderen vermoord had, kort daarna weder in hunne slaapkamer trad, en, bij mirakel (II. 601),

> Ende vant die kindere daer ter stat
> Spelende ende *te ghereke* bat
> Dan hise noit te voren sach.

Hij vond ze, juist niet »beter geraekt, beter getroffen, nog welgemaekter, naer den lichame, dan te voren," zoo als WILLEMS, naar eene verkeerde afleiding, het verklaart, maar *nog beter in orde*, *in nog volmaakter welstand*. Zoo ook in de *Cluyte van Playerwater*, vs. 186:

> Nu benic properlic recht *te ghereke!*

»Nu ben ik in orde, nu ben ik klaar" *Ferguut*, vs. 2687:

> Si waren *te gereke* saen,
> Ende gingen op Ferguut slaen.

»Zij waren spoedig in orde, klaar, uitgerust." Uit de laatste plaats ziet men, hoe gemakkelijk uit de grondbeteekenis van *te ghereke* zich die van *uitgerust*, *uitgedost* ontwikkelen kon, en hoe juist KILIAEN *ghereke* door *ordo* en *ornatus*, *apparatus* vertaalde. Kennelijk is de laatstgemelde kracht des woords b. v. in *Vanden derden Edewaert*, vs. 1141:

> Met vele volcx wel *te gereke*.

Zie ook *Limborch*, Gloss. Ook behoort hiertoe de spreekwijze *uten ghereke* d. i. *in onmagt*, *in flaauwte* (eig. *niet in orde*, *buiten welstand*), kortelijk vermeld in mijn *Brief aan Dr. J.* bl. 36, en door

Prof. MEIJER (*Leven van Jezus*, bl. 296) niet geheel naauwkeurig door *kwalijk*, *onpasselijk* verklaard.

Ghereken trans., II. c. 36. v. 358, *in orde*, *in goeden staat brengen.* Zie Reeken.

Gheren (gheerde), I. c. 48. v. 20 var., II. c. 28. v. 81, c. 44. v. 415, III. c. 4. v. 392 var., c. 23. v. 59, c. 24. v. 31, c. 26. v. 186, *begeeren.*

Gherinen (ghereen) trans., II. c. 14. v. 12 var. (var. I. ghereinen), c. 22. v. 78, c. 36. v. 610, *aanraken.* Tormente gherinen, I. c. 46. v. 152, *kwelling aanvaarden*, *op zich nemen.* Uitvoerig heb ik over dit woord gehandeld in DE JAGER'S *Archief*, I. 65—69. Vgl. ook *Limborch*, Gloss., *Rose*, vs. 1847, enz.

Gherisen, in de spreekwijze: te lanc gherisen, III. c. 18. v. 4, *te lang vallen.* Werkelijk was *vallen* de oorspronkelijke beteekenis van *rijzen*, en ook *stijgen* heeft dezelfde wisseling van *op* en *neder* doorloopen. Zie GRAFF, II. 536—539.

Gherne adv., III. c. 17. v. 58 enz., niet ons *gaarne*, maar het daaraan naauw verwante *ligtelijk*, en dus *veelal*, *doorgaans.* In III. c. 3. v. 156 b. v. is het alles behalve *gaarne.* Maar ook in 't Latijn worden *solet* en *amat* verwisseld.

Gheroen, III. c. 3. v. 844, gewoonlijk intr., *rusten*, *gerust zijn*, Hoogd. *ruhen*, doch hier trans., *geruststellen;* tenzij men *laet u* als een vorm van den Imperat. mag opvatten. *Laat mij*, *laat hem gheroen* is zooveel als *ik* of *hij moet rusten:* welnu, dan is ook *laet u gheroen* hetzelfde als *gij moet gerust zijn*, of *weest gerust.* Doch ik durf voorshands

niet beslissen, of die vorm wel met den 2den pers. bestaanbaar is. — Voorbeelden van *gheroen* bij HUYDEC. op STOKE, II. bl. 499, 526 vlg., *Limborch*, Gloss. enz.

Gheronnen. Zie Rennen en Rinnen.

Gheroven (iemand van iets), I. c. 27. v. 18, *berooven*.

Gherucht zijn, II. c. 50. v. 93 var., *ter sprake*, *in opspraak komen*. Doch de tekst heeft gheruert, en de lezing der var. is dus niet vrij van verdenking. Is zij houdbaar, dan vatte men *gherucht* als part. op, in den zin van *door 't gerucht verbreid*, gelijk inderdaad het subst. *gerucht* niet anders is dan een part. van *roepen*. Zie bij Berucht.

Gherwen (part. ghegherwet, var. ghegheerwet), II. c. 60. v. 50, *aankleeden*, met name het aantrekken van het misgewaad door den priester. Zie de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* III. Aant. bl. 20—22. Het *uitkleeden* heette *ontgherwen*. *Leven van S. Amand*, I. 2266:

> Amand, die helighe vader,
> Vulhende sijn messe algader,
> Ende daer hi hem *ontgheerwen* soude, Enz.

Gherwen, Hoogd. *gerben*, waarvan ook 't Eng. *a garb*, heette reeds in 't Ohd. *garawjan*, oorspronkelijk *toebereiden*, vandaar *uitrusten*, *uitdossen*. Zie GRAFF, IV. 243 vlgg. En nog wordt hier en daar de kleedkamer van den geestelijke de *garfkamer* genoemd. Zie *Taalk. Mag.* I. 95.

Ghesaedt. Zie Saden.

Ghesant. Zie Senden.

Ghescal o., II. c. 22. v. 70, c. 40. v. 121, IV. c. 9. v. 21, *geschreeuw*, *geraas*, *rumoer*. Zie

Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 261, die het echter in de pl. uit den *Lek. Sp.*, III. c. 15. v. 136, onjuist door *leugenachtig en lasterlijk verhaal* verklaart. Daar luidt de spreekwijze: ghescal maken, en dit staat altijd òf in den eigenlijken zin van *rumoer maken*, òf, zoo als hier, in den afgeleiden van *iets met ophef luide verkondigen.* Zoo ook in de pll. uit MAERLANT, door CL. aang.

Het *ghescal* bij STOKE (III. 465) staat met ons *gerel*, *gesnor* enz., in overdragt van beteekenis, op ééne lijn.

Ghescandelt, I. c. 22. v. 78, *geschandvlekt.*

Ghescant. Zie Schenden.

Ghescelt, Gheschelt, —lde o., II. c. 36. v. 1750, III. c. 3. v. 1118, *het uitschelden*, *smadelijke berisping.* Ghescelt houden (jeghen, of, op iemand), III. c. 3. v. 440, 1226, *iemand uitschelden*, *smadelijk berispen.*

Gheschint. Zie Schenden.

Ghescouwe o., I. c. 46. v. 44, *het aanschouwen.*

Gheseedt adj. Wel —, III. c. 14. v. 191, *goed van zeden.* Zie *D. Doctr.* Gloss. en Prof. SIEGENBEEK op de *Heim. d. Heim.* bl. 472.

Ghesegghen (gheseide), I. c. 21. v. 92, c. 41. v. 72, II. c. 9. v. 103 enz., *ten volle zeggen.*

Ghesellen (met iemand) intr., I. c. 18. v. 103, *in gezelschap treden van iemand*, *zich met hem vereenigen.* Zoo ook *D. Doctr.* II. 595, doch elders trans. *hem ghesellen.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 44, waar men echter in de pl. uit MAERLANT

niet aan het ww., maar aan 't meerv. van *ghesel* denke. Vgl. ook *Minnen Loep*, Gloss.

Ghesent. Zie Senden.

Ghesetten, II. c. 39. v. 87 enz., *zetten*. Zie bij Point.

Ghesien, II. c. 58. v. 10, III. c. 22. v. 30, *zien;* II. c. 24. v. 113, *inzien*, *begrijpen*.

Ghesijn, part. van sijn, met het hulpwerkwoord *hebben*, I. c. 25. v. 41, II. c. 24. v. 101, c. 44. v. 461 enz., *geweest*.

Ghesint. Zie Senden.

Gheslach (van handen) o., I. c. 13. v. 9, 95, *het slaan* (met de handen), als teeken van wanhoop.

Gheslacht, —te, I. c. 40. v. 34, *slagting*, *moord*, of wel naar de gewone beteekenis, zoodat de zin zij: »geslacht tegen geslacht, partij tegen partij."

Gheslaen, I. c. 37. v. 27 enz., *slaan*. Te gronde gheslaen, zie Gronde.

Ghesmaken met den gen., I. c. 21. v. 95, *smaken*, *proeven*.

Ghesmouten. Zie Smelten.

Ghesonde v., II. c. 36. v. 1634, III. c. 3. v. 390, IV. c. 12. Besluit. v. 42, *gezondheid*.

Ghespan o., IV. c. 1. v. 121, *zamenspanning*, *verbond*. Thans slechts in zamenstelling gebruikelijk, als *eedgespan*, *vloekgespan*. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Ghespoeden intr., met den dat., III. c. 3. v. 871, *gebeuren*, *overkomen*. Vgl. *voorspoed*, *tegenspoed* enz.

Ghestade adj., III. c. 2. v. 14 var., c. 13. v. 2, *gestadig*, *standvastig*. Elders wordt het ook wel,

bij uitbreiding, gezegd van hem, die zich zelven gelijk blijft, dus bedaard, kalm of ingetogen is, en vandaar weder, III. c. 12. v. 88, *vriendelijk, minzaam*, bij gelijke overdragt van beteekenis als het Lat. *aequus*. Voorbeelden zie men in de Gloss. op *Floris e. Blanc.*, *Limborch*, enz. Vgl. ook Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde* enz., bl. 387 vlg. Doch Mr. V. D. BERGH (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 74) gaat te ver, als hij bij de woorden:

Die oghen blide ende *ghestade*,

aanteekent: »waarschijnlijk *mild*, *hulpvaardig*, van *stade*, hulp. Het komt ook voor in MAERL. *Heim. d. Heim.* 724." Ik heb daar drie dingen op aan te merken: 1°. Wat zijn *hulpvaardige oogen?* 2°. *Stade* heeft niet *per se* de beteekenis van *hulp*, maar neemt die slechts aan in de spreekwijzen: *te stade komen*, *in staden staen* enz. 3°. In de plaats uit de *Heim. d. Heim.* geldt, buiten allen twijfel, de beteekenis van *standvastig*.

Behoef ik er nog bij te voegen, dat de dichter van »vrolijke en *vriendelijke* oogen" spreekt, en dat *ghestade*, afkomstig van *stat*, *stade*, in den grond het *standvastige* aanduidt, d. i. *wat vast op zijne plaats staat?*

Ghestadelijc (var. —like) adv., III. c. 3. v. 23, *bedaard*, *kalm*.

Ghestaden, I. c. 44. v. 80, II. c. 53. v. 20, *toelaten*, *veroorloven*, een zeer gewoon woord, dat door alle uitleggers naar behooren verklaard werd (zie slechts de Gloss. op HEELU, *Limborch*, *Leven van Jezus*, enz. enz.), behalve door BLOMMAERT

(in Gloss. op *Theoph.*), die het door *helpen* vertolkt, en door BILDERDIJK (op HUYGENS, V. 190), die er de beteekenis van *bevestigen* aan toekent, ofschoon, blijkens het vervolg zijner aant., de ware opvatting hem voor den geest zweefde. Ons *ghestaden* beantwoordt ten volle aan het Hoogd. *gestatten*, en de beteekenis heeft zich uit de afleiding en oorspronkelijke kracht zeer natuurlijk ontwikkeld. Afkomstig van *stade* d. i. *de juiste plaats*, *gelegenheid*, duidt het in den grond aan: (*iemand tot iets*) *gelegenheid geven*, en in dien zin moet het ook, IV. c. 1. v. 98, worden opgevat. Vandaar dan ook de spreekwijze: des ghestaed sijn, *daarvoor de gelegenheid hebben*, als III. c. 4. v. 452, waar de zin is: »*of uwe komst hem gelegen komt.*" Zoo ook in de *D. Doctr.* II. 67:

> Daer omme sal elc, sijds ghewes,
> Gheven na dat hi *ghestaedt* es.

En straks, vs. 73:

> Daer omme gheeft in alre tijt
> Na dat ghijs *ghestaedt sijt.*

Prof. JONCKBLOET (in Gloss.) verstond die uitdrukking slechts ten halve, als hij het verklaarde: »*naardat zijne middelen het toelaten;*" maar als hij er bijvoegt: »misschien beteekent het ook: *naarmate hij van zekeren staat of stand in de maatschappij is; van stade* of *state*," dan dwaalt hij geheel af. Blijkbaar is de meening: »*naardat het hem* (of *u*) *gelegen komt.*"

Ghestaen (ghestoet) intr., *staan*, doch steeds met het bijdenkbeeld, hetzij van *bijeen staan*, als

IV. c. 10. v. 70, hetzij van voortduring en dus zelfstandigheid, als I. c. 25. v. 56, 70, II. c. 24. v. 126, en IV. c. 9. v. 50 var., waar het met ons *staande blijven* overeenkomt. Vandaar de gewone spreekwijze: ghestaen sijn, I. c. 13. v. 34, c. 21. v. 24, 42, II. c. 4. v. 13, c. 12. v. 6 var., c. 13. v. 7, IV. c. 1. v. 199, *staan*, in dezelfde opvatting als *gelegen zijn* en *gezeten zijn* tegenover *liggen* en *zitten*.

Ghesteken. Zie Steken.

Ghestelpen (eene behoefte) trans., III. c. 22. v. 26, *stelpen*, *stillen*, *doen ophouden*. Zie Stelpen.

Ghesterken trans., III. c. 10. v. 274, *sterken*, *versterken*.

Ghestoet. Zie Ghestaen.

Ghestoort, Ghestoert, II. c. 7. v. 43, c. 17. v. 45, III. c. 3. v. 20, c. 4. v. 425, c. 6. v. 3, *verstoord*, *vertoornd*.

Ghetaken, II. c. 16. v. 10 var., *nemen*, *vangen*, *in zijne magt krijgen*. Kil. *capere*. Het is het Eng. *to take*, en luidde later ook bij ons *taken*, dat in de kluchtspelen der 17e eeuw zeer gewoon is. Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 95 vlg.

Hier ter pl. verdient evenwel de lezing van E. en H., gheraken, de voorkeur.

Ghetal, in de spreekwijze: int ghetal, III. c. 21. v. 1, IV. c. 1. v. 196, *in het geheel*, *alles te zamen genomen*. Zonder ghetal, IV. c. 1. v. 74, c. 4. v. 5, c. 5. v. 31, *in tallooze menigte*, of ook, van niet telbare zaken gesproken (als wijsheid, jammer, leed), III. c. 12. v. 60, IV. Begin.

v. 15, c. 5. v. 56, *oneindig groot*, *eindeloos*, als adj. gebruikt.

Gheteghen. Zie Tien.

Gheten, III. c. 4. v. 318 var., c. 26. v. 140, contr. uit *gheëten*, thans *gegeten*.

Ghetes adj., I. c. 45. v. 48, waarschijnlijk *goedgunstig*, *genegen*. Meer gewoon is het woord als subst., in den zin van *verzorging*, *verpleging* (goedgunstige behandeling?). Zie DE JAGER, *Verscheid.* bl. 274 vlgg., die het t. d. pl. door *gewoon*, *gemeenzaam* verklaart, en een tweede voorbeeld van 't gebruik als adj. aanhaalt, dat met het onze moeilijk te rijmen is. Alles en alles wel beschouwd, blijft het woord in zijnen zamenhang mij nog duister, en ik waag het niet, daarover te beslissen.

Ghetympert, —rde, III. c. 19. v. 16, *getemperd*, *gematigd*.

Ghetoghe o., I. c. 5. v. 45, *het zich vertoonen*, *de vertooning*. Van *toghen*, hetzelfde als *toonen*.

Ghetoghen. Zie Uutghetoghen.

Ghetoghenlec, —like adv., II. c. 28. v. 57 var., c. 36. v. 67 var., *gedwee*, *bescheiden*. Bij GRAFF (V. 605 vlg.) *gazoganlîh*, modestus, *ungazoganlîh*, immodestus, indisciplinatus. Het is afkomstig van *ziuhan*, *gaziuhan* (Hoogd. *erziehen*) d. i. *opvoeden*, en duidt dus in den grond aan, zoo als ZIEMANN te regt opgeeft, *feiner erziehung gemäss*, dus *beleefd*, *hoffelijk*, of wel *ordelijk*, *ingetogen*, *bescheiden*. Zie verder Prof. JONCKBLOET, Gloss. op *Karel d. Gr.*

Ghetraecht (var. ghetraghet), II. Prol. v. 90, *vertraagd*, *langzamer geworden*.

Ghetroesten. Hem —, gevolgd door *te* met den dat., II. c. 36. v. 224, *vertrouwen* (*op iemand*). Ons *troost* is hetzelfde als het Eng. *trust*, en had dus oorspronkelijk de beteekenis van *vertrouwen*, waaruit zich alle verdere opvattingen des woords gemakkelijk laten verklaren. Zie TIDEMAN, Gloss. op *Vanden houte*, in v. Troest, enz.

Ghetroken. Zie Utetrecken.

Ghetrouwen ww., II. c. 7. v. 50 var., III. c. 3. v. 241, 475, ook ghetruwen, III. c. 3. v. 920, *vertrouwen*. Des wilt ghetrouwen, IV. c. 9. v. 13, of ghetrout dies, III. c. 3. v. 967, *vertrouw daarop*, *wees daarvan verzekerd*, gewone bevestigingsformule.

Ghevaen trans., II. c. 36. v. 910, *vatten*, *gevangen nemen*. Zie Vaen.

Gheval o., I. c. 10. v. 53, III. c. 10. v. 127, *geluk*, het tegenovergestelde van *ongeval*.

Ghevallen intr., IV. c. 9. v. 12 var. (Bijl. A.), *vallen*.

Ghevel, Imperf. van ghevallen, II. c. 10. v. 40, c. 25. v. 5 enz. enz., *geviel*, *gebeurde*.

Gheviande plur., III. c. 3. v. 1149, IV. c. 1. v. 119, onderling *vijanden*. Vgl. Gheneven en Ghevriende.

Ghevinden trans., II. c. 36. v. 300, *vinden*.

Ghevloen. Zie Vloe.

Ghevoech o., eigenlijk *wat voegt of te pas komt*, *wat dienstig of nuttig is*. Vandaar, II. c. 9. v. 14, *nooddruft*, *behoefte;* II. c. 8. v. 44, III. Prol. v. 52, c. 4. v. 542, c. 17. v. 74, c. 26. v. 20, *voordeel;* zelfs, I. c. 31. v. 11, *gemak*, of wel

sieraad. Op al deze pll. zou men het door 't Lat. *commodum* kunnen wedergeven. Zoo ook in de spreekwijzen: om haer ghevoech, III. c. 26. v. 131, *voor hunne behoeften;* na haer ghevoech, II. c. 19. v. 103, *naar hare behoefte*, *naardat zij het noodig had*, doch, II. c. 48. v. 1118, staat dezelfde spreekwijze meer in den zin van *naar hare begeerte*, *naardat zij het dienstig achtte;* sijn ghevoech, II. c. 18. v. 67, III. c. 26. v. 50, *zooveel hij noodig heeft*, *zijn genoegen*, *zijne bekomst*, vanwaar na sijn ghevoech, III. c. 9. v. 21, *naar hartelust.* Verder: int ghevoech, II. c. 17. v. 12, III. c. 16. v. 7, c. 23. v. 90, en in goet ghevoech, III. c. 3. v. 838, *gevoegelijk*, *naar behooren.* Doch in de var. op de laatste plaats vatte men het als *behoefte* op.

Ghevoechlijc adv., III. c. 24. v. 8, *naar de behoefte*, *naar de juiste maat.*

Ghevoechlijchede, in de spreekwijze: in goeder —, III. c. 20. v. 56, en met groter ghevoechlicheden, III. c. 21. v. 12, hetzelfde als Ghevoechlijc.

Ghevoeghen ww., hetzelfde als ghevoech, in de spreekwijzen: al haer —, II. c. 60. v. 97, *al wat zij noodig hadden*, *hun volle genoegen;* na sijn —, IV. c. 10. v. 88, *naar zijne begeerte*, *naar het hem goeddunkt.*

Het bovenstaande omtrent ghevoech enz. moge strekken, om de aantt. van CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 169, en Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 355—359, aan te vullen en in logische orde te rangschikken.

Ghevoelen ww., als subst. gebezigd, I. c. 18. v. 21, 32, *het gevoel*, als zintuig. Vandaar, van den wind gesproken, sijn ghevoelen, I. c. 17. v. 54, *het gevoel dat de wind veroorzaakt.* Wij zouden zeggen: »*hij is zacht op het gevoel.*"

Ghevout. Na desen ghevoude, I. c. 10. v. 37 var., *op deze wijze*, *naar deze schikking.* Van *vouden* d. i. *vouwen*, *plooijen*, *schikken.* Zie Voude.

Ghevreeschen (3. p. enk. praes. ghevreest) trans., elders gewoonlijk *vernemen*, *verstaan*, doch hier, I. c. 7. v. 63, in de gewijzigde opvatting van *op het denkbeeld komen*, *vermoeden*, en, III. c. 3. v. 827, in die van *inzien*, *erkennen.* Het part. ghevreescht, III. c. 4. v. 513, kan zoowel tot ghevreeschen als tot vreeschen behooren, doch altijd in den gewonen zin van *vernemen*, *verstaan.* Men zie over dit woord de aant. op de *Heim. d. Heim.* bl. 492 vlg. en HUYDEC. aldaar aang., alsmede 't Gloss. op *Floris e. Blanc.* enz. Vgl. ook Verheeschen, waaruit vreeschen bij zamentrekking ontstaan is.

Ghevriende plur., II. c. 40. v. 82, onderling *vrienden.* Vgl. Gheviande.

Ghevroeden intr., II. c. 11. v. 36 var., *redelijk verstand hebben.* Zie Vroeden.

Ghewaerden intr., II. c. 41. v. 15, *geschieden.* Klankwisseling van *ghewerden*, *gheworden*, ons *worden.*

Ghewaerdighen, Ghewerdeghen, gevolgd door *dat*, II. c. 36. v. 1099 (var. gheweerden), III. c. 7. v. 7, *zich verwaardigen*, *de goedheid hebben*

(*van iets te doen*). Elders *ghewerden*, ook gevolgd door *te* met den Infinitief. Prof. JONCKBLOET in Gloss. op *Karel d. Gr.* en Mr. V. D. BERGH op *Limborch* hadden niet aan *gheweren* behoeven te denken noch aan hunne verklaring te twijfelen. *Ghewerdediit* in den *Limborch* is *ghewerdet ghijt* (als *haddijt* = *hadt ghijt* enz.), en van het pron. *di* of van een onpersoonlijk ww. is hier dus geen spoor aanwezig.

Ghewaerlijc, —like adv., I. c. 2. v. 64, 72 enz., *waarlijk*, *inderdaad*.

Ghewaert, I. c. 9. v. 43, klankwisseling van ghewert, Imperf. van gheworden, in den zin van *worden* of *zijn*.

Ghewaghen, IV. c. 7. v. 51, part. van ghewaghen of gheweghen, eig. *bewegen*, of *op weg doen*, dus *zenden*, *wegsturen*. Zie Gloss. op *Limborch*, *Brab. Yeesten*, III. 1980, en de voorbeelden, door mij aang. in het *Taalk. Mag.* IV. 85. Ik heb daar echter verzuimd op te merken, dat in onze pl. het ww. sterk verbogen is, terwijl het overal elders als zwak gebezigd wordt, en werkelijk, als afgeleid, zwak wezen moet. Trouwens, ook *bewegen*, dat oorspronkelijk en te regt zwak was, wordt thans sterk gebruikt.

Over de vorming des woords en zijne aanverwanten zie men GRAFF (I. 655—663), die bij *arwagjan* de beteekenis opgeeft van *praecipitare*, *removere*, welke op onze plaats volkomen sluit.

Ghewan. Zie Ghewinnen.

Ghewant, III. c. 18. v. 38, *kleedingstof*, of ook

wel *kleed*, *gewaad*, als nog in 't Hoogd. De eerste beteekenis geldt hier, alsmede in de beide pll., aang. in het Gloss. op D. I. der *Brab. Yeesten.* Voor de tweede zie men KIL. en VAN HASSELT ald. Vgl. ook STOKE, III. 423 enz. Zoo in de boven (bij Alve) aang. verzen:

Nu trect hi ane een linen *gewant*,
Dat een alve es ghenant.

Belg. Mus., 1838, bl. 434, vs. 92:

Ic wille den wiele mijn,
Ende mijn nonne *ghewant*,
Ende cloester al te male
In gloede ware verbrant.

Vandaar het gewone *ridders ghewant* d. i. *ridderlijke kleeding*, *riddergewaad*, als in *Caerl e. Eleg.* vs. 107, 1285, enz.

Ghewarich adj., I. c. 20. v. 25, II. c. 13. v. 28, *waarachtig*, *wezenlijk.*

Gheweerden. Zie Ghewaerdighen.

Gheweldelike adv., I. c. 44. v. 1, III. c. 23. v. 153, *magtig.*

Gheweldich adj., gevolgd door *van*, II. c. 40. v. 13, *magtig* (*over*).

Ghewelt v. (doch op de eerst aang. pl., o.), I. c. 41. v. 75, c. 42. v. 137, II. c. 23. v. 60, c. 39. v. 223, III. c. 3. v. 274, IV. c. 6. v. 45 enz., *magt*, volgens de oudtijds gewone kracht des woords, waaraan het denkbeeld van hevigheid en misbruik van magt nog niet verbonden was. Zamenhangende met *willen*, is het in den grond het vermogen om aan zijn wil te voldoen.

Ghewerden intr., I. c. 32. v. 11 var., *worden.*

Ghewerc, —rke, II. c. 49. v. 70 var., *werk.*

Ghewerpen trans., III. c. 7. v. 16, *werpen.*

Ghewes adj. (passim), *gewis*, *zeker*, veelal in de spreekwijze: sijts ghewes, I. c. 3. v. 35 enz. enz., *wees er verzekerd van*, gewone bevestigingsformule. Men maect ons ghewes, III. c. 8. v. 51 enz., *men verzekert ons.*

Gheweten ww., I. c. 23. v. 79, c. 29. v. 54 var., II. c. 47. v. 81, III. c. 6. v. 40, c. 15. v. 154 enz., *weten.*

Ghewijdt, I. c. 9. v. 84, *verwijd*, *wijder of breeder gemaakt.*

Ghewijst, I. c. 18. v. 86 enz., *verwezen*, *veroordeeld.* Part. van wisen. Zie aldaar en vgl. mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 72.

Ghewinnen (hi ghewan, ghi ghewont) trans., III. c. 22. v. 10, in den gewonen zin van *winnen*, *verdienen;* III. c. 4. v. 543, in dien van *winnen*, *gedaan krijgen;* doch doorgaans in den zin van *krijgen*, *verkrijgen*, in de algemeenste en ruimste opvatting, zoodat het de verschillendste objekten bij zich kan hebben, als b. v. niet alleen: magt, III. c. 12. v. 49; voorspoed, III. c. 14. v. 192; of wel, een advokaat, III. c. 3. v. 74; eene vrouw, III. c. 9. v. 60, IV. c. 1. v. 90; eene minnares, III. c. 15. v. 326; maar ook, een gebrek, I. c. 9. v. 44; eene smet, II. c. 58. v. 166; schuld, III. c. 15. v. 98; berouw, I. c. 47. v. 22; het martelaarschap, IV. c. 5. v. 2, enz. Verstand —, II. c. 11. v. 45, is zooveel als *verstand hebben*, *er mede bedeeld zijn.*

Ghewonse, III. c. 2. v. 132, staat voor ghewonne se, en is dus de 3. p. enk. imperf. conj. — Zie verder bij Winnen.

Ghewoeghe, 1. p. enk. imperf. conj. van ghewaghen, III. c. 4. v. 240, *gewaagde*. De zin is: » dan dat ik er ooit van zou gewagen." Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 36, enz.

Ghewout, III. c. 12. v. 48, *magt*, *gezag*. Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 361, enz.

Ghewracht, rijmshalve voor ghewrocht, part. van werken, I. c. 8. v. 22, thans nog *gewrocht*. Hiertoe behoort ook

Ghewrochte, Imperf. van ghewerken, III. c. 1. v. 80 var., *wrocht*, *schiep*. Zie Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 607 en vgl. ook Wrachte, Wrochte.

Ghichte v., II. c. 10. v. 50 var., c. 12. Titel. var., c. 12. v. 9 var., c. 36. v. 1029, 1370, *gift*.

Ghichtech, —eghe adj., II. c. 35. v. 61 var., ook Gychtich, II. c. 36. v. 1486, *jichtig*.

Ghien, Ghyen ww., I. c. 36. v. 52 var., II. c. 13. v. 66, c. 36. v. 629 var., *erkennen*, een woord, door vele uitleggers verkeerd verklaard, doch uitstekend te regt gebragt door DE JAGER, *Verscheid.* bl. 278—282.

Ghier adj., III. c. 10. v. 195, c. 13. v. 81 (var. ghierich), *begeerig*, *inhalig*, *hebzuchtig*. Zie mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 166.

Ghiericheit, —ede, III. c. 13. v. 85, c. 14. v. 251 enz., *inhaligheid*, *hebzucht*.

Ghile. Sonder ghilen, IV. Begin. v. 35, *zonder spot*, *zonder bedrog*. Over deze beteekenis van

ghile, die ook aan 't oud-Fr. *guille*, Eng. *guile*, *to beguile*, eigen is, zie men HUYDEC. op STOKE, II. bl. 208 vlgg., en de aant. op MAERLANT, *Sp. Hist.* III. bl. 198. Dat echter aldaar in het vers van VELTHEM, II. c. 29. v. 14, *sine gile* door *zijne vrolijkheid* verklaard wordt, is even verkeerd als wat LELONG aanteekent: *synen ouden toon.* Ook daar is de zin: » hij bleef nog altijd den *spot* drijven."

Ghissen, II. c. 52. v. 5 var. Schrijffout voor hissen, gelijk de tekst heeft. Zie aldaar.

Ghone. Zie Gone.

Gijste, —en, II. c. 18. v. 84, *rustplaats.* Zoo ook in de *Brab. Yeesten*, II. 180:

Die pelgrim is wech ghegaen,
Van sinen cleede vroe ende blide,
Ende quam ten avent tide
In eene *gijste*, sijt seker das,
Daer Amijs te herberghen was.

Althans zoo hebben de meeste HSS., en die lezing had in den tekst moeten opgenomen worden; terwijl het verschil der varianten, zoowel hier (*huse*, *geeste*), als in den *L. Sp.*, slechts bewijst, dat de afschrijvers het woord niet meer verstonden. Het is intusschen niets anders dan het Fr. *gîte*, dus *lig-* of *rustplaats*, *huisvesting*, *herberg.* Het Middeleeuwsch Latijn kende *gista* of *gistum*, de benaming van het regt der leenheeren om in de woningen hunner vazallen hunnen intrek te nemen. Zie DU CANGE, ook in het Suppl. — Dat het een en ander, zoowel als het Fransche *gésir*, uit het Lat. *jacere* verbasterd is, behoeft geen betoog.

Gnoech, II. c. 17. v. 11 var., c. 24. v. 38 var. enz., *genoeg*. Alleen in HS. II.

Godermachte. Zie de aant. op II. c. 44. v. 168. Het is eene schrijffout.

Goeden (goedde) trans., I. c. 26. v. 143, *met goed begiftigen*, *van goed voorzien*. Vandaar nog ons adj. *gegoed*.

Gomen, I. c. 48. v. 132, *opmerken*, *acht slaan op*, hier in den zin van *er gewigt aan hechten*, *er geloof aan slaan*. Vandaar de gewone verzekeringsformule: alsict gome, of, alsic gome, I. c. 41. v. 17, II. c. 44. v. 511, c. 48. v. 1158, 1192, c. 50. v. 141, c. 59. v. 40, III. c. 5. v. 37, IV. c. 2. v. 88, c. 9. v. 23, *zoo als ik bemerk*, *naar mijn bevinden*. Zie Begomen en Goom, en vgl. nog de aant. op HUYDEC., *Proeve*, II. 205 vlg.

Gone, ook Ghone of Ghene (de *h* kan hier voor *o* staan, omdat de *o* in dit woord met *e* afwisselt), gewoon aanwijzend voornaamwoord, steeds met het bepalend lidwoord verbonden, als: die gone, II. c. 6. v. 70, III. c. 5. v. 57, of die ghene, II. c. 61. v. 24, 36, 61 enz., *hij van wien gesproken wordt*, *die persoon*, Fr. *celui-là;* tgone, II. c. 36. v. 27, c. 48. v. 1071, *datgene waarvan sprake is*, *dat*, Fr. *cela;* aent ghone, II. c. 48. v. 75, *daaraan;* door dat ghone, I. c. 42. v. 25, of om dat gone, II. c. 37. v. 26, *daarom*, *om die reden;* na tghone, I. c. 42. v. 25 var., *daarna*.

Men ziet, dat het gebruik des woords aanmerkelijk verschilt van dat van ons *degene*, dat alleen als bepalend voornaamwoord gebezigd wordt.

Goom nemen, IV. c. 2. v. 90, met den gen., II. c. 15. v. 135, ook met *te*, gevolgd door den dat., II. c. 18. v. 58, III. c. 3. v. 654, IV. c. 3. v. 18, *acht slaan*, *de aandacht vestigen op*. Zie Gomen.

Gore (var. guere) m., II. c. 9. v. 102, *geur*.

Gout, I. c. 23. v. 112, c. 37. v. 57, II. c. 47. v. 118, in den conj. goude, I. c. 26. v. 79, Imperf. van ghelden, *betalen*, *voldoen*. Het staat voor *golt*, als *zoude* voor *zolde*, *smout* voor *smolt* enz. Elders luidt het Imperf. galt en de bijvorm gaut, als III. c. 4. v. 188 en var., waar de zin is: »Te huis moest hij zijne vertering betalen."

Gracht v., II. c. 44. v. 354, *grafstede*. Van *graven*, vanwaar ook *graf* en *groeve*.

Gramarie v., III. c. 14. v. 13, c. 15. v. 15, 40, *taalkunde*, met dien verstande dat er, volgens de verklaring van den dichter zelven, de *redekunst* onder begrepen worde.

Gramarijn m., III. c. 15. v. 11, 38, 46, 283, *taalkundige*, in den straks genoemden zin.

Graven (groef, ghegraven), I. c. 42. v. 156, II. c. 36. v. 817, c. 40. v. 105, c. 44. v. 491, c. 48. v. 800, 811, 970, *begraven*, *ter aarde bestellen*.

Grieken, IV. c. 5. v. 3, *Griekenland*. Nog tot in de 17e eeuw de gewone benaming.

Gronde. Van gronde, III. bl. 14. v. 27, c. 15. v. 103, *van binnen*, *in het gemoed*, *inwendig*. Nog bij CATS en zijne tijdgenooten was *grond* zeer gewoon in den zin van *gemoed*, *karakter*, eig. *de bodem des harten*. Vgl. *Minnen Loep*, Gloss.

Gronde. Te gronde slaen (of gheslaen), I. c. 2. v. 91, II. c. 60. v. 34, III. c. 14. v. 43, *doorgronden, tot den grond toe begrijpen.* De lezing *verslaen* in de var. op de laatstgen. pl. is aan misverstand te wijten.

Gronden trans., II. c. 36. v. 1811, *doorgronden, doorzoeken;* intr., na iets —, III. c. 3. v. 480, (*er naar*) *vorschen, onderzoek doen.*

Groot gaen (metten kinde), II. c. 9. v. 1, *zwanger gaan* (*van het kind*). Zie Gaen.

Gulde, III. c. 16. v. 133, hetzelfde als *gilde.* Zie KIL. Die stat gulde, *het stadsgilde*, is de vereeniging of het ligchaam der burgerij, met hare bijzondere wetten en voorregten.

Guldijn adj., I. c. 3. v. 17, *gouden, van goud*, hier, als meermalen, praedicatief gebezigd, in strijd met het tegenwoordige gebruik. Zie Dr. BRILL, *Holl. Spraakleer*, bl. 383.

H.

Hachte v., II. c. 36. v. 1151, 1532, (*hechtenis*), *gevangenis.* Elders ook *achte* en nog in 't Hoogd. *haft.* Zie *Taalk. Mag.* IV. bl. 63 vlg. en 222 vlg., en, over de vorming en oorspronkelijke kracht des woords, GRAFF, I. 108 vlg.

Hachten (ghehacht, var. gheacht) trans., II. c. 53. v. 15, *in hechtenis nemen.*

Hachten intr., met den gen., III. c. 9. v. 94 var., *voor iets zorg dragen*, hetzelfde als Achten. Zie aldaar.

Haenbilt. Zie Aenbilt.

Haer (var. her), voor een eigennaam, IV. Prol. v. 1, *heer*.

Haer, in de spreekwijzen: een haer (lieghen), III. c. 15. v. 71, *het allerminste;* een haer crancker, I. c. 11. v. 28, *een ziertje zwakker;* niet een haer, I. c. 23. v. 38, II. Prol. v. 66, II. c. 60. v. 61, III. c. 3. v. 811, *geen zier, volstrekt niets.* Hiertoe behoort ook de uitdrukking: die daer van enen haer toe dochte (gevolgd door *dat*), I. c. 2. v. 43, *die er het allerminst toe zou deugen.* De zin is: »er is niemand, die zelfs maar in het allerminste daarvan zou vermogen te spreken.'' Vgl. bij Bast.

Haer (var. hare) adv., I. c. 21. v. 119, II. c. 57. v. 27 enz., *hier;* tote haer (hare), II. c. 23. v. 56, c. 45. v. 37, *tot hiertoe;* haer ende gheins, I. c. 35. v. 44, *hier en ginds, hier en daar;* harentaer of harentare (var. hare ende dare), I. c. 26. v. 116, c. 33. v. 55, II. c. 39. v. 210, *hier en daar;* harwaert, III. c. 3. v. 1098, *herwaarts.*

Haestelinghe adv., II. c. 3. v. 143, c. 36. v. 61, 132, 277, 994, 1239, c. 41. v. 130, 145, *haastelijk, terstond.*

Haghedochte (var. haghedocht, haeghdocht), —en v., II. c. 13. v. 91 var., c. 18. v. 40, c. 28. v. 14, 23, c. 45. v. 78, *krocht, hol, spelonk;* ook, II. c. 45. v. 195, 199, 204, *grafkelder.* Na al wat over dit woord geschreven is, zeg ik met Mr. v. d. Bergh (in Gloss. op *Limborch*): »Ik houd het nog altijd voor het Lat. *aquaeductus*,'' zoodanig

als die afleiding door BILDERDIJK (*Geslachtlijst*, I. 284) ontwikkeld is. Tot hiertoe althans hebben mij noch de aanmerkingen van DE JAGER (*Verscheid.* bl. 243 vlgg.), noch die van Prof. LULOFS (*Handboek*, bl. 418) kunnen overtuigen.

Hal (tekst heelde), Imperf. van helen, II. c. 38. v. 21 var., *verheelde*, *verzweeg*. Nog is het sterke part. *verholen* in gebruik. Vgl. HUYDEC. op STOKE, II. bl. 420 en 585, Gloss. op *Floris e. Bl.*, enz.

Volgens BLOMMAERT (Gloss. op *der Vrouwen Heimel.*) is *hal* het Imperf. van *houden*, nu *hield!*

Hale v., III. c. 4. v. 204 var., *stilzwijgendheid*, *geheimhouding*. Hetzelfde als Hele (zie ald.), en daarmede afkomstig van *helen*, Imperf. *hal.* — *Der Ystorien Bloeme*, fol. 16. a.:

Nochtan willic u, sonder *hale*,
Te hemelrike doen comen wale.

»Ik zeg het u zonder geheimhouding." *Oud-Vl. Ged.* I. bl. 50, vs. 713:

Dit was den jongelingen goet,
Dien leet was dat men hare tale
Horde, dies si hadden *hale*.

»die zij geheim wilden houden." En zoo wordt in de *Clausule vander bible* (*N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 71) gesproken van eene poort,

Daer God door in stilre *hale*
Zoude liden altemale.

d. i. »in het verborgen, in het geheim."

Halp, I. c. 22. v. 44, Imp. van helpen, *hielp.*

Hande v., IV. c. 3. v. 39 var., slechte lezing voor Ande. Zie aldaar.

Handelen trans., II. c. 14. v. 9, *behandelen;* II. c. 34. v. 13, c. 44. v. 142, 234, c. 48. v. 231, hetzelfde, in den zin van *met de hand aanroeren*, *met de hand gebruiken.* Vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 255 vlgg. Het primitive *handen*, in gelijken zin, lees ik in den *Walewein*, vs. 8547.

Handelinghe adv., II. c. 3. v. 143 var., c. 9. v. 81, c. 17. v. 43, c. 36. v. 61 var., 132 var., 277 var., 994 var., 1239 var., c. 41. v. 130 var., 145 var., III. c. 3. v. 807, *haastelijk*, *terstond.* Vgl. te Hant.

Hant v., *magt*, in de volgende spreekwijzen: (een lant besetten) van haerre hant, IV. c. 1. v. 76, *met hunne magt;* (enen) in hant gaen, IV. c. 1. v. 66, c. 4. v. 24, *in iemands magt vallen*, *zich aan hem onderwerpen;* (een lant) in hant hebben, IV. c. 1. v. 94, c. 5. v. 12 enz., in hant houden, IV. c. 1. v. 134, *in zijne magt hebben* of *houden;* (enen een lant) uter hant werpen, III. c. 16. v. 98, *een land aan iemands magt doen ontvallen*, *het hem doen verliezen.*

Hant. Te —, adv., I. c. 4. v. 45, c. 5. v. 21, 23 enz., thant, I. c. 45. v. 116, c. 46. v. 26, thands, I. c. 42. v. 116, te hans, II. c. 36. v. 368, te hande, I. c. 46. v. 59, te handen, II. c. 38. v. 109, c. 58. v. 196, IV. c. 3. v. 65, of ook, in verschillende varr., te hants, thans en thanden, *terstond.*

Hantghewerc. Sijn —, IV. c. 8. v. 2, *het werk zijner handen.*

Hantieren, Hanteren, een woord van veel uitgebreider toepassing dan ons *hanteren.* Nu eens drukt het objekt de eene of andere deugd of ondeugd, eene goede of kwade eigenschap, uit, als I. c. 24. v. 83, c. 29. v. 70, II. c. 1. v. 3, III. Begin. v. 4, c. 2. v. 44, c. 14. v. 184, c. 15. v. 231, c. 17. v. 56, c. 19. v. 3, c. 22. v. 23 enz., en dan is het zooveel als *plegen*, *in praktijk brengen;* dan eens is het objekt een beroep of bezigheid, als III. c. 10. v. 58, 69, en beantwoordt het aan ons *hanteren* of (*uit*)*oefenen;* of wel leest men, II. c. 56. v. 40, van eene uitvaart te hanteren, d. i. te *bezorgen*, te *verrigten;* of zelfs, I. c. 12. v. 70, van tormenten te hantieren, d. i. te *ondervinden*, te *lijden.*

In II. c. 44. v. 392 staat hanteren in den zin van *plegen* (*te doen*), *gewoon zijn.*

Hantvane m., II. c. 51. v. 127, *breede band aan den linker arm des priesters, die de mis bedient*, in het Lat. *vexillum* of *labarum sacrum*, of wel *confanum* geheeten. *Bediedenisse van der missen*, fol. 2. b.:

Soe neemt hi ane die luchter hant
Een *hantvane* eist ghenant,
Bi gelike oft ware een scilt,
Die men vor den viant hilt,

waarbij dezelfde verklaring gevoegd wordt als in onzen tekst.

De Fransche benaming *fanon* is als diminutief uit ons *vaan* verbasterd.

Harde adv., III. c. 24. v. 30 enz., *zeer.* Zie Herde.

Hare v., II. c. 44. v. 523, *haren kleed.* Fr. *haire.* Zie Gloss. op *Beatrijs.*

Hare adv., **Harentare**, **Harwaert.** Zie **Haer.**

Hat m., III. c. 13. v. 68, c. 27. v. 38, *haat.*

Hat adj., met den dat., II. c. 40. v. 80, *vijandig.* Zie **Ghehat.**

Have subst., III. c. 12. v. 113, *bezitting.*

Hebben. Hem —, III. c. 3. Titel. var., *zich houden, zich gedragen.* Vgl. het Lat. *sese habere.*

Heelden, I. c. 21. v. 84, hetzelfde als *helden* of *hilden*, Imp. van *houden*, in den zin van *zich ophouden.* Zie ald. Doch men leze, volgens H. (Bijl. A.): »*In wien dat altoes h.*"

Heelt, Helt (tekst **helft**) v., I. c. 28. v. 24 var., c. 33. v. 92 var., *helft.* Hamburgsche HS. van 't Schaakspel, fol. 240:

> Ende al te hant doe Sinte Bernaerd wierp, sprauc die een ternijne [d. i. teerling] ontwee, ende tooghde up die een *helt* één oghe, ende up die ander *helt*... een cijs.

In den *Ferguut* wordt van eene prachtige fontein gezegd, vs. 3050:

> Ic wane noit man en sach
> Binnen der *helt* geene so diere.

d. i. *voor de helft*, of *half zoo kostbaar.* Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 217 vlg.

Heer. Zie **Man.**

Heercracht, —**te**, II. c. 48. v. 332, *legermagt.*

Heerleke ghewelt, IV. c. 12. Besluit. v. 25, *landsheerlijke magt.*

Heesch. Zie **Eesch.**

Heeschen (**hiesch, gheheescht**), III. c. 1. v.

64 var., *eischen;* II. c. 36. v. 84 var., 85 var., 152 var., 388 var., III. c. 4. v. 514 var., hetzelfde, in den zin van *ontbieden*, *oproepen.* Zie mijn *Brief aan Dr. J.*, bl. 28.

Heffen (hief, gheheven) intr. (van een storm), I. c. 43. v. 57, *zich verheffen*, *opsteken;* trans. (een zang), II. c. 56. v. 103 var., *aanheffen*, (een strijd), III. c. 4. v. 305, *beginnen*, *aangaan.*

Heide v., I. c. 42. v. 158, *heide*, *wijd en woest veld.* Doch an die heide was de gewone uitdrukking, waar men geene zekere plaatsbepaling, maar in 't algemeen *zoo maar hier of daar* bedoelde. Zoo ook *achter heiden varen* d. i. *hier en daar heen*, *zoo maar rond rijden*, zonder bepaalde bestemming.

Heimelicheit, —ede, III. c. 4. v. 456, in den gewonen zin; maar, III. c. 3. v. 115, 127, *geheim.* Vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 115 vlgg.

Helden intr., III. c. 3. v. 152, c. 23. v. 193, *hellen*, *overhellen.* Zie KIL. In de *D. Doctr.* komt hetzelfde woord tweemalen voor als grondvorm van *houden*, vanwaar het Imperf. *hilt*, *hield.* Ik zou die beteekenis echter niet (met Prof. JONCKBLOET in Gloss.) op *Ferguut*, vs. 2569, toepassen, maar vat het daar met Prof. VISSCHER als *hellen* op.

Hele (var. hale) v., III. c. 4. v. 204, *stilzwijgendheid*, *geheimhouding.* Van crancker hele zijn, *niet goed kunnen zwijgen.* Zie Hale.

Helsen (helsde) trans., II. c. 48. v. 382, *omhelzen.* — *Ferguut*, vs. 493, 3419, enz.

Helt. Zie Heelt.

Hen (passim), *het en.*

Henen comen met iets, I. c. 15. v. 56, *het ergens mede stellen, er mede volstaan.* Zoo werd het active *er mede doen volstaan, onderhouden*, ook henen bringhen genoemd. *D. Doctr.* II. 2973:

> Want men mach met cleinen dinghen
> Die nature *henen bringhen.*

En bijna dezelfde verzen leest men ook III. 1065 vlg., zoodat zij blijkbaar voor spreekwoord golden.

Hens (passim), *het en is.*

Herde subst. m., I. c. 42. v. 163, 169, 175, II. c. 3. v. 65, c. 11. v. 8 enz., *herder;* ook, in kerkelijken zin, van den Paus gezegd, II. c. 48. v. 1022, en vanden stoele —, ibid. v. 746, *herder op den pauselijken stoel.*

Het dimin. *herdekijn* in *Ferguut*, vs. 3282.

Herde adv., I. c. 7. v. 37, c. 10. v. 64 enz. enz., *zeer.*

Herdelijc adv., II. c. 23. v. 8, c. 30. v. 10, III. c. 3. v. 41, *hard, scherp, bits.*

Herden trans., I. c. 13. v. 78, (*volharden in*), *verduren, uitstaan.*

Heresye, —en, II. c. 44. v. 90, c. 48. v. 106, *ketterij.* Lat. *haeresia.*

Herie, —ien v., I. c. 35. v. 59, III c. 11. Titel, *heerschappij.*

Het, II. c. 36. v. 874 enz. enz., aankondiging van het later volgende subjekt, thans *er.*

Heten (hiet, ghcheten), met den dat., I. c. 3. v. 31, c. 26. v. 107, c. 37. v. 6, II. c. 9. v. 60, c. 58. v. 136, III. c. 20. v. 49, *bevelen.*

Hier binnen, Hier en binnen. Zie Binnen.

Hiesch. Zie Heeschen.

Hiet. Zie Heten.

Hijs (passim), *hij des*, of ook *hij is.*

Hilt, hilden (passim), Imp. van houden, *hield, hielden.*

Hin, I. c. 10. v. 18, II. c. 11. v. 38, c. 17. v. 80, III. c. 14. v. 243, rijmshalve voor *hen.*

Hinderen intr., I. c. 12. v. 13, *hinder ondervinden;* doch, I. c. 26. v. 14, trans., met den dat., in den gewonen zin, *hinder aandoen.*

Hine (passim), *hij en*, of ook *hij hem.*

Hyraude, Hieraude, III. c. 4. v. 190 var. Zie Yraude.

Hire en Hise (passim), *hij er* en *hij haar* of *hij ze.*

Hissen. Henen —, II. c. 52. v. 5, *verjagen, wegdrijven. Hissen*, ook *hisschen* en *hessen*, bij KIL. *agitare, incitare*, is hetzelfde als ons *hitsen, ophitsen, opjagen*, en vandaar was *den haes hissen* een gebruikelijke jagtterm. Met *henen* verbonden staat het dus met *wegjagen* gelijk, en op dezelfde wijze wordt het gebruikt in de oude spreuk (bij Prof. MEIJER, *Spreuken* enz. bl. 4):

Men solde hem .... mit honden *uut der stadt hessen.*

Vgl. ook *Minnen Loep*, Gloss. op Hesten.

Hoefsch. Zie Hovesch.

Hoesch, passim in var., als b. v. III. c. 12. v. 85, 88 enz., latere vorm voor hoefsch, hovesch, doch sedert in ons *heusch* heerschende geworden. De weglating der *f* voor *s* is van elders bekend. (Vgl. mijne aant. op *Warenar*, bl. 199). Zie Hovesch.

Hoet. Zie Hoot.

Hoeverde. Zie Hovaerde.

Hof. Luttel te hove bringhen, I. c. 7. v. 38, *weinig voordeel aanbrengen, weinig inbrengen ten gemeenen nutte.*

Hoghe. In hoghen sijn, II. c. 18. v. 102, *verheugd zijn.* Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 263 vlgg., enz.

Hoghen (3. p. praes. hoocht, hoeght) intr., I. c. 9. v. 26, 31, *hooger klimmen, stijgen;* II. c. 45. v. 46, c. 50. v. 7, *stijgen* of *rijzen* in magt en aanzien; trans., III. c. 3. v. 704, c. 12. v. 131, *hooger doen stijgen*, vanwaar het part. ghehoghet (var. ghehoecht, ghehoeght), II. c. 23. v. 51, *verhoogd.*

Honen (ghehoont) trans., II. c. 8. v. 82, III. c. 2. v. 150, c. 3. v. 76, 238, 1026, 1029, 1057 var., 1099, *bedriegen.* Zie *D. Doctr.* Gloss. en mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. bl. 184.

Hooftslop (var. hooftslope) o., II. c. 7. v. 9, *de opening in een vrouwenkleed, waardoor het hoofd gestoken wordt*, dus *de hals van het kleed.* KILIAEN: *orificium indusii aut tunicae, foramen vestis cui caput inseritur*, een getuigenis, dat ruim opweegt tegen de onbewezene uitspraak van BILDERDIJK (*Gesl.* op *Salope*), volgens welke het »een grooten sluier of mantel beteekende, die het hoofd en geheele lijf eener vrouw bedekte." Dit geldt van de *hoycke* of *huik*, maar kan hier onmogelijk van toepassing zijn. Eene vrouw met *hoornen* op het hoofdhulsel zal toch geen mantel daarover heen dragen! — *Slop* voor *opening* is buitendien een bekend woord.

De bedoeling is blijkbaar, dat vele vrouwen haar

kleed aan den hals wijd genoeg geopend dragen, om den boezem links en regts aan den blik der nieuwsgierigen te vertoonen. Vgl. bij Hoornen.

Hoonre (var. hoondere, hoendre) m., III. c. 3. v. 1099, (*honer*), *bedrieger*. Zie Honen.

Hoornen, II. c. 7. v. 8, *de twee omhoogstekende punten aan het hoofdhulsel der middeleeuwsche vrouwen*. Zoo werden ook de twee punten, die op den bisschoppelijken mijter omhoogsteken, *hoornen* genoemd. Zie HUYDEC., *Proeve*, I. bl. 264.

Men vergelijke bij deze geheele plaats van den *L. Sp.* de eerste de beste afbeelding van eene vrouw in middeleeuwsch kostuum, b. v. die in D. I. van de *Brab. Yeesten*, tegenover bl. 379, 386, 400 enz. Men kan daar ook den open boezem, als een gevolg van het wijde *hoofdslop*, duidelijk opmerken.

Hoosschede, IV. c. 12. Besluit. v. 6 var., hetzelfde als Hoveschede. Zie ald. en vgl. bij Hoesch.

Hoot (var. H. passim hoet) o., II. c. 15. v. 52, c. 18. v. 44, c. 24. v. 31, c. 28. v. 36, 56, c. 30. v. 17, c. 32. v. 19, c. 53. v. 38 enz., *hoofd*. Hoetkerke, II. c. 45. v. 162 var., *hoofdkerk*. Zie *Limborch*, Gloss. op Hoet, enz.

Hope. Te—, II. c. 26. v. 6, III. c. 10. v. 189, ook teenen—, II. c. 45. v. 7, c. 48. v. 67, 491, c. 56. v. 48, *te zamen*, *bijeen*.

Hore, Hoer, doorgaans in var. H., *hare*, *haar*.

Horeest. Zie Oreest.

Horen ww., als subst. gebezigd, I. c. 17. v. 72, *het gehoor*, als zintuig.

Houde subst., II. c. 44. v. 482, *gunst.* Zie Hout en Hulde.

Houde adv., in de uitdrukking: also houde, I. c. 33. v. 25, c. 46. v. 74, II. c. 9. v. 139, c. 13. v. 52 enz., *terstond.*

Houden (hilt, heelt) intr., I. c. 7. v. 47, c. 21. v. 84, *zich ophouden*, *zich voortdurend bevinden.* Over de laatst aang. pl., zie bij Heelden.

Houden intr., I. c. 32. v. 7, ook 't houden, I. c. 2. v. 3, c. 21. v. 41, *het er voor houden*, *gelooven.* Ic hout in dien, III. c. 15. v. 87, *ik houd het daarvoor.* Vandaar, als trans., dat die kerke hout, II. c. 10. Titel, v. 2, 60 enz., *hetgeen de kerk gelooft*, *aanneemt*, *als waarheid heeft vastgesteld;* onse wet hout, II. c. 36. v. 36 enz., *onze wet stelt vast*, *bepaalt.*

Houden trans., I. c. 33. v. 92, *inhouden*, *omvatten.*

Houdt, Hout adj., met den dat., I. c. 4. v. 28, II. c. 36. v. 921, *getrouw*, als nog in *houw en getrouw;* doch doorgaans, I. c. 27. v. 84, III. c. 1. v. 59, c. 2. v. 137, c. 12. v. 34, c. 18. v. 47, c. 20. v. 46, c. 23. v. 137, in den zin van *gunstig*, even als 't Hoogd. *hold.* Zie Hulde.

Hovaerde, —en v., I. c. 4. v. 24, 45, c. 28. v. 1 enz., hoeverde (H.), II. c. 36. v. 1807, *hoovaardij*, *hoogmoed.*

Hoveren intr., IV. c. 5. v. 18, *feestvieren*, *vrolijk zijn.* Zie *D. Doctr.* en *Minnen Loep* (op Hoven), Gloss.

Hovesch (var. hoefsch, hoesch) adj., III. c. 2. v. 84, c. 3. v. 411, c. 4. passim, enz., *welgemanierd*, *wellevend*, *beleefd*, *heusch.* Vgl. Prof.

JONCKBLOET op *Beatrijs*, bl. 38, Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 202 vlgg., enz.

Hovescheit, —ede (var. hoofschede, hoefshede enz.), —eden, II. c. 48. v. 323, III. c. 3. v. 82, 84, c. 4. passim, enz., *wellevendheid*, *beleefdheid*, *heuschheid.*

Hoveschelike (var. hoefschelike enz.) adv., II. c. 36. v. 1315, III. c. 3. v. 3, 904, c. 4. passim, enz., *beleefdelijk*, *heuschelijk.*

Huden adv., I. c. 21. v. 130, II. c. 36. v. 726, *heden.*

Hulde v., III. c. 1. v. 75, c. 2. v. 38, c. 14. v. 254, c. 16. v. 134, c. 26. v. 202, *gunst.* Zie Houde en Hout, en vgl., over het een en ander, HUYDEC. op STOKE, I. bl. 366—368, III. bl. 19, CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 147 vlg., enz.

Hurten intr., IV. c. 9. v. 43 var., *horten*, *stooten.*

Husch, plur. husche (var. Bijl. A. huischen), I. c. 30. v. 66 var., *huisgezin*, *familie.* In dien zin wordt ons *huis* ook wel gebezigd, en toch, ondanks die schijnbaar ontwijfelbare gelijkheid, toch heeft *husch* met *huis* volstrekt niets te maken. Het laatste is het Ohd. *hûs* (GRAFF, IV. 1050 vlgg.) en neemt nimmer de keelletter aan; maar *husch* beantwoordt aan het Ohd. *hiwiski* of *hiwisca*, ook, bij zamentrekking, *huske* (*) en *husche*, dat *familia* beteekent, en regtstreeks afstamt van *hiwjan*, ons *huwen.* Zie GRAFF, IV. 1068, waar men zelfs *hus unde husce*, huis en familie, vindt aangeteekend.

(*) GRAFF t. a. pl. gist, bij middel van een vraagteeken, of men ook *hiiske* lezen moet. Onze Mnl. vorm strekke ter bevestiging van *huske.*

Husch is dus een onderdeel van een geslacht, een huisgezin door het huwelijk gevormd, uit man, vrouw en kinderen bestaande. Ik herinner mij het woord meer te hebben aangetroffen, maar het destijds nog met *huis* verwarrende, heb ik daar, helaas! geen acht op gegeven en verzuimd het op te teekenen.

I. Y.

Ydel adj., I. c. 6. v. 64, *ledig*.

Ye adv., I. c. 1. v. 56, c. 16. v. 66, c. 17. v. 2, *immer*, *ooit;* ye zint, I. c. 26. v. 28, *ooit sedert*, *immer daarna*.

Elders, II. c. 36. v. 1729, *immer*, *altijd;* yesint, II. Prol. v. 29, of ye zeder, II. c. 49. v. 71 enz., *steeds daarna*, *altijd sedert*.

Ye lanc zo mee (mere), I. c. 13. v. 98, c. 34. v. 41, elders, II. c. 22. v. 71, in lanc zo mere (var. ie l. z. m. en zo l. zo m.), *hoe langer hoe meer*.

Yesch, II. c. 36. v. 152, 371, 388, Imperf. van eeschen, eischen, in den zin van *ontbieden*, *tot zich roepen*. Zie Heeschen.

Yet adv., II. c. 36. v. 1543, 1737 enz., eig. *eenigzins*, vandaar, *welligt*, *bij geval*, *soms*, juist als het Hoogd. *etwa*.

Yewerincs, Yewerincx adv., I. c. 11. v. 73, IV. c. 4. v. 27 var., *ergens*.

Yewers adv., I. c. 11. v. 73 var., hetzelfde; yewers wert, I. c. 5. v. 20 var., *ergens heen*.

Ymnen, II. c. 48. v. 450, *hymnen*.

In (passim), *ic en.*

In dien, III. c. 9. v. 91, c. 14. v. 200, c. 15. v. 87 enz., *in dier voege, alzoo.*

In lanc zo mere. Zie Ye.

Inden intr., II. c. 44. v. 39 enz.; trans., I. c. 48. v. 169 enz., *eindigen.* Int, II. Prol. v. 5, III. c. 5. v. 101 enz., derde pers. enk. praes., *eindigt.* Gheïnt, II. c. 36. v. 2057 enz., of gheënt, I. c. 13. v. 86 enz., part., *geëindigd.*

Ingaen intr. (van een bisschop), II. c. 48. v. 1181, c. 50. v. 66, *zijn ambt aanvaarden.*

Ynghelheit, III. c. 27. v. 42, *engelaardigheid.*

Ynghelijc, —ike adj., I. c. 7. v. 65, *engelaardig.*

Inne. In inne wesen, II. c. 47. v. 2, *weten, kennis dragen.* Elders ook *in inne worden,* merken, gewaar worden, *in inne maken,* doen weten, bekend maken. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 253 vlg. en vooral DE JAGER, *Verscheid.* bl. 263—268, waar de afleiding en het gebruik van *herinneren* (*iemand aan iets*) zegevierend gehandhaafd worden tegen hetgeen WEILAND, naar eene valsche etymologie en in strijd met het vaste gebruik in de volkstaal, had opgeworpen. Vreemd, dat ook na dit betoog van DE JAGER velen nog niet overtuigd zijn, en zelfs Prof. LULOFS (*Handboek*, bl. 423 vlg.) daartegen opkomt met eene »woordenfabrijk" (gelijk hij het zelf noemt), die evenmin iemand begrijpen zal, als hij zelf DE JAGER begrepen heeft.

Innicheit, —ede, —eiden, II. c. 44. v. 18, c. 55. v. 28, III. c. 1. v. 23, c. 8. v. 3, c. 10. v. 211, *vrome, godsdienstige overdenking*, het Hoogd. *andacht.*

Innichlike, Innechlec adv., II. c. 41. v. 164, c. 51. v. 48, c. 60. v. 114, III. c. 1. v. 89, *met vromen zin*, *met godsdienstigen ernst.*

Intsel (var. eyndsel) o., I. c. 39. v. 152, IV. Prol. v. 20, ook insel, ibid. var., III. c. 3. v. 296 (var. eynsel), *einde.* Zie *D. Doctr.* Gloss., enz.

Yraude (var. yeraut, yraut, hyraude en hieraude) m., III. c. 4. v. 186, 190, 193, (*heraut*), *speelman*, *muzikant.* Zie de Gloss. op *D. Doctr.* en *Karel d. Gr.*

J. Y.

Jammerhede (var. H. jammerechede), —en, I. c. 19. v. 50, c. 20. v. 62, c. 22. v. 35, c. 23. v. 75, II. c. 17. v. 99 enz., *jammer*, *groote smart.* Elders ook als *deernis*, *medelijden.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 279 vlg.

Jan. Zie Jonnen.

Jans, II. c. 37. v. 97 var., III. c. 14. v. 38 var., contr. uit jan des. Zie Jonnen.

Jarech adj., III. c. 12. v. 129, *eenjarig*, *een jaar oud.*

Yechtich (var. ghichtich), —ighe adj., II. c. 35. v. 61, c. 36. v. 1486 var., *jichtig.*

Jeeste. Die —, I. c. 41. v. 4, 10, II. c. 36. Titel, *de geschiedenis*, *het geschiedverhaal.* Oude jeesten, I. c. 42. v. 1, *oude geschiedverhalen.* Zie Geeste.

Jeghen, voorzetsel, oudtijds veel ruimer van toepassing dan tegenwoordig, doch altijd het *vergelij-*

ken of *tegen elkander opwegen* van twee verschillende zaken uitdrukkende. Zoo b. v.

Bastaerde jeghen hare, III. c. 14. v. 51, *bastaarden bij haar, in vergelijking van haar.*

Goet sparen jeghen sine ghesonde, III. c. 3. v. 390, *geld sparen ten koste zijner gezondheid.*

Daer jeghen copen, III. c. 24. v. 53, *voor*, of *tegen dien prijs koopen.* Hemelrike copen jeghen die arme, III. c. 21. v. 5, *den hemel verwerven (door weldoen) aan de armen, den hemel aan hen verdienen.*

Verzoenen jeghen, I. c. 29. v. 28, *verzoenen met.* Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 108 vlg., die echter al te sterk zegt, dat »*jeghen met* beteekent." Hij bedoelde: *jeghen* werd oudtijds in vele gevallen gebezigd, waar wij thans *met* gebruiken: op andere plaatsen echter moeten wij het door andere voorzetsels wedergeven.

Joghet (var. joeght, juecht) v., II. c. 3. v. 83, III. c. 2. v. 18, 19, 21 enz., *jeugd.* Doch elders,

Joghet (var. joecht) v., II. c. 4. v. 1, of joocht, II. c. 7. v. 55, *jeugdig persoon, jong meisje, maagd.* Vgl. *Limborch*, Gloss., STOKE, III. vs. 876, enz. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 333, zegt: » Elders, naar ik mij herinner, heb ik het ook gebruikt gevonden van een' *jong* en schoon *manspersoon.*" Hij bedoelde STOKE, IV. vs. 122, 144.

Joye v., *vreugde*, *vermaak* (Fr. *joie*), vooral in de spreekwijze: sine joyen setten in, III. c. 25. v. 93, of sine joye legghen aen, III. c.

26. v. 95 vlg., *vermaak scheppen in.* Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 342.

Jolijf, —ive, II. c. 57. v. 67, hetzelfde als

Jolijt, III. c. 4. v. 17, *vreugde, vermaak.* Jolijt hebben in, Prol. v. 51, III. c. 3. v. 981, *vermaak scheppen in.*

Behalve deze beide vormen, *jolijf* en *jolijt*, was nog een derde, *jolijs*, in gebruik. *Jolijf* komt echter zeldzamer voor, ofschoon ook het oud-Fransch het subst. *jolivelé* kende.

Joncwijf, —ive, I. c. 46. v. 45, *dienstmaagd, kamenier.*

Jonnen, met den dat. des pers. en gen. der zaak, Prol. v. 6 var., II. c. 17. v. 18 var., III. c. 3. v. 562 var., *gunnen.* Jan, I. c. 5. v. 40 var., c. 48. v. 186 var., II. c. 45. v. 134 var., III. c. 15. v. 97 var., 3. p. enk. praes. (met de vocaal van 't Imperf.), *gunt.* Vgl. Jans. Ghi jont, III. c. 3. v. 104 var., 2. p. meerv. praes., *gij gunt.* Jonste, I. c. 30. v. 58 var., c. 38. v. 9 var., II. c. 47. v. 113 var., Imperf., *gunde.* Vgl. Onnen.

Jonste, —en v., II. c. 11. v. 39 var., c. 61. v. 10 var., III. c. 3. v. 322 var., c. 11. v. 76 var., c. 14. v. 211 var., c. 15. v. 103 var., *gunst, genegenheid.* Vgl. Onste.

Joocht. Zie Joghet.

C. K.

Cade, I. c. 12. v. 46, *korstje van geroost of gebraden vet.* KILIAEN: »Kaeye, Kaede, *frustula*

frixa sive adusta ex arvina: adustae et exuccae pinguedinis crustae." In de beschrijving der helsche tormenten in *Tondalus Visioen* (bij BLOMMAERT, *Oud-Vl. Ged.* II) wordt het, juist als in den *L. Sp.*, in vergelijking met de door het vuur gefolterde zielen, gebezigd. Daar heet het (bl. 35. a.):

Up dat gloyende decsele so lach eene menichte keytivigher sielen, ende daer up brieden si tote si waren versmolten, ghelijc eender *caden* te siene [d. i. zieden] in eene panne, dat si droopen door 't decsele.

In denzelfden zin is *kaaijen* nog heden te Breda in gebruik, volgens HOEUFFT, *Bredaasch Taaleigen*, bl. 277.

Caf. Een —, Prol. v. 38, *het allerminste, zoo goed als niets.* Niet een —, I. c. 1. v. 22, c. 12. v. 35, III. c. 3. v. 917 enz., *geen zier, volstrekt niets.* Elders vindt men zelfs: *niet twee cave*, als in den Haagschen bundel van HILLEGAERSBERCH, fol. 26. a. Vgl. bij Bast.

Caytijf. Zie Keytijf.

Camerraet (var. beter cameraert), II. c. 49. v. 87, *aartskamerheer*, Lat. *camerarius*, een der hooge ambten aan het keizerlijke hof, het attribuut van den keurvorst van Brandenburg.

Kapen ende kipen (var. kwalijk gapen ende kyken), Prol. v. 33, *rondkijken en op de loer liggen.* In den *Teuthonista* wordt *capen* gelijk gesteld met *umbsyen*, en door *visere*, *circumspicere*, *respicere*, *lustrare* vertolkt; eene beteekenis, die blijkbaar geldt in het subst. *aencape* (*Minnen Loep*, I. 2593):

Daer henck die eersaem hoefsche knape,
Alle der werlt *te aencape.*

» daar hing hij *tot bekijk* van iedereen." *Kipen*, dat hier bij *kapen* gevoegd wordt, en zich alleen door de gewone klankwisseling onderscheidt, is derhalve hetzelfde, en vereenigd duiden de beide woorden het *aanhoudend rondzien en loeren* uit.

Vgl. DE JAGER, *Verscheid.* bl. 147, die echter (gelijk, naar ik meen, uit het bovenstaande blijkt) minder juist aan *ons* ww. *kapen* en *kippen* denkt, als ware het: *vatten*, *vitten*, *er op uit zijn om te vangen.*

Caproen (var. ook capruin) m., I. c. 24. v. 50, *muts*, *hoofddeksel*, hier bepaaldelijk voor mannen. Den caproen afdoen, II. c. 52. v. 70, III. c. 4. v. 101, en —ofstriken, III. c. 23. v. 180, *de muts afnemen*, uit eerbied of beleefdheid.

Caproen, het Fransche *chaperon*, is afkomstig van *caput*, en dus geenszins » eene soort van mantel," gelijk het verklaard wordt in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* V. 2. bl. 133. Dat KIL. er *humerale* voor opgeeft, is alleen omdat de afhangende slippen van den *caproen* ook de schouders bedekten. Zie verder VAN WIJN, *Avondst.* II. 132 en op HEELU, bl. 206.

Carnacioen o., I. c. 38. v. 73, III. c. 16. v. 122 enz., *de menschwording van Christus*, *het begin onzer jaartelling.*

Castien (van iets) trans., II. c. 23. v. 23, c. 48. v. 943, III. c. 3. v. 216, 395, c. 17. v. 82, c. 18. v. 16, niet ons *kastijden*, *straffen*, maar *bestraffen* (met woorden), *berispen*, *vermanen*, *te regt wijzen* (over iets). Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 396—398, enz.

Casufle (de var. casule is eene schrijffout) v., II. c. 51. v. 133, *kazuifel*, *priesterlijk misgewaad*, ook *casughele* geheeten.

Keefsdoem (var. keesdoem), —me o., II. c. 36. v. 216, 227, 240, *hoererij*, *overspel*. Zie KIL., het *Leven van Jezus*, uitg. door Prof. MEIJER, in Gloss., enz.

Keefskint (var. keeskint), II. c. 36. v. 232, 564, *hoerenkind*.

Keelct, **Kelct** (tekst kelc) m., II. c. 51. v. 143 var., 148 var., 162 var., *kelk*, bij de mis. *Kelect*, schrijft de auteur van *Karel d. Gr.* II. 164.

Keer, **Oghe keer**. Zie **Oghe**.

Keytijf (var. ook caytijf), —ive adj., I. c. 13. v. 24, 99, c. 14. v. 50, c. 18. v. 100, c. 22. v. 66 enz., *ellendig*, *rampzalig;* elders, als I. c. 16. v. 71, c. 20. v. 55, c. 28. v. 52, c. 44. v. 92 enz., *ellendig*, *nietswaardig*. Zie HUYDEC. op STOKE, I. bl. 511—513, enz. enz.

Keytivechede, III. c. 5. v. 99, *ellende*.

Kempe m., II. c. 36. v. 1696, of **Kimpe**, ibid. var., II. c. 50. v. 131, c. 52. v. 96 (var. kampioen, kempioen), *kemper*, *kampioen*.

Kenlijc adj., III. c. 14. v. 231, *kenbaar*, *bekend*. Nog gebruikelijk in de onderteekeningsformule van eenen stedelijken secretaris: »*Mij kennelijk.*"

Kennen, **Kinnen** intr., I. c. 18. v. 49, *begrip hebben;* I. c. 8. v. 41, c. 19. v. 83 enz., *inzien*, *begrijpen;* I. c. 25. v. 5, *weten*.

Elders trans., als I. c. 18. v. 96, c. 19. v. 53,

c. 23. v. 2, c. 48. v. 86, 163, II. c. 36. v. 1097 enz., *inzien*, *erkennen*, *bekennen*.

Kinnen (iets aan iemand), III. c. 12. v. 14, is ons *toekennen*, *toewijzen*.

Kere (cas. obl. van keer). Buten kere (minnen), I. c. 22. v. 56, *bovenmate* en als *buiten zich zelven*, als bedwelmd van liefde; uten kere ghekeert, II. c. 24. v. 84, *buiten zich zelven* van schrik. *Uten kere* of *buten kere* wordt doorgaans gezegd van hem, die òf ligchamelijk door een zwaren slag, òf geestelijk door drift, hartstogt of schrik, *bedwelmd*, *buiten zich zelven*, of, in één woord, *van zijn streek* is. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 428 vlgg., *D. Doctr.* Gloss. op Buten en Uten, enz.

Iets anders is de spreekwijze: in allen keren, III. c. 26. v. 59, *in elk geval*, *in elk opzigt*. Zie daarover mijne aant. in het *Taalk. Mag.* IV. 76 vlg.

Keren, hetzelfde als ons *keeren*, maar met zeer gewijzigde toepassing in verschillende spreekwijzen:

Intr., van Gode keren, II. c. 9. v. 38, *zich van God afkeeren;* uter waerheit keren, II. c. 38. v. 105, III. c. 15. v. 95, *van de w. afwijken;* ten ghelove keren, II. c. 9. v. 42, c. 17. v. 172, *zich tot het geloof bekeeren;* ter wijsheit keren, III. Prol. v. 35, *zich tot de w. wenden*, *naar w. streven;* ter archeit keren, III. c. 3. v. 572, *zich aan de ondeugd overgeven;* ter werelt keren, III. c. 10. v. 48, *zich aan wereldsche zaken wijden;* maar vander werelt keren, III. c. 3. v. 736, *de w. verlaten*, *sterven;* daer uut keren, I. c. 4. v. 11,

IV. c. 12. v. 22, en daer of keren, III. c. 3. v. 214, *zich daarvan afwenden, er mede ophouden.*

Trans., (een kint) te Gods dienste keren, I. c. 25. v. 91, *leiden, sturen;* ter scolen keren, II. c. 23. v. 11, c. 31. v. 3, *naar school zenden;* sijn gheven te Gods eren keren, III. c. 23. v. 223, *zijne giften tot Gods eer doen strekken;* int quade keren, II. c. 21. v. 24, *ten kwade duiden*, elders in arghe keren (zie Arch); van hem keren, III. c. 23. v. 16, *van zich afzetten, zich er aan onttrekken;* iets aan iemand weder keren, II. c. 48. v. 1191, III. c. 1. v. 70, *teruggeven;* (van de eene taal in de andere) keren, II. c. 34. v. 32, *overbrengen, vertalen;* al aertrike in een rike keren, II. c. 15. v. 47, *de geheele aarde tot één rijk brengen* of *vereenigen;* buten zinne ghekeert worden, III. c. 3. v. 68, *buiten zich zelven vervoerd worden, van zijn streek raken;* uten kere ghekeert, hetzelfde, zie Kere.

Hem keren (ter leren, ter archeit enz.), I. c. 29. v. 31, III. c. 3. v. 572 var. enz., *zich begeven tot, zich overgeven aan*, enz.

Kerse v., I. c. 17. v. 22, *kaars.*

Kersten, plur. kerstene, kerstine, I. c. 48. v. 139, 148 enz., *Christen;* iemand kersten doen, II. c. 44. v. 283, 364 enz., (*tot Christen maken*), *doopen.*

Kerstendom. Dat— ontfaen, I. c. 39. v. 161 enz., *het Christendom ontvangen, gedoopt worden.*

Kerstenheit, —ede (var. I. meermalen kersti-

nede), I. c. 48. v. 147, II. c. 43. v. 19 enz., (— ontfaen), II. c. 39. v. 236, 260 enz., *Christendom*.

Kerstenrijc, II. c. 50. v. 5, *het Christelijk rijk*, *de heerschappij der kerk*.

Kerven, I. c. 17. v. 49, thans alleen voor *insnijdingen maken* gebezigd, oudtijds ook voor *doorsnijden*, *hakken*. Zie mijne aant. op *Warenar*, bl. 211, *Vanden houte*, vs. 556 enz. Hier is ontwee kerven zooveel als *in stukken scheuren*, *uiteenslaan*.

Chore. Zie Core.

Kimpe. Zie Kempe.

Kinnen. Zie Kennen.

Kint (var. Bijl. A. kinder) plur., I. c. 21. v. 121, *kinderen*.

Kipen. Zie Kapen.

Claer, clare adj., I. c. 4. v. 22, c. 5. v. 61, c. 7. v. 19, c. 9. v. 43, c. 21. v. 104, III. c. 23. v. 97 enz., *luisterrijk*, *schitterend*, *heerlijk*, ook *helder* (van een licht, eene fontein enz.), of (van een zin), III. c. 15. v. 196, *duidelijk*, *klaar*, Lat. *clarus*. Elders, I. c. 47. v. 105, III. c. 8. v. 19, doorgaans gevolgd door *van*, II. c. 45. v. 142, III. bl. 23. var. v. 26, c. 3. v. 586, 708 enz., *zuiver*, *rein*, en vandaar claer int ghelove, I. c. 39. v. 182.

Claer. Al claer adv., III. c. 26. v. 206, IV. c. 2. v. 64, clare, I. c. 18. v. 25, II. c. 47. v. 81, c. 48. v. 443, *klaarblijkelijk*, *zeker*.

Claerheit, —ede, I. c. 5. v. 58, c. 9. v. 41,

49, c. 11. v. 70, c. 13. v. 44 enz., *licht*, *luister*, *glans*.

Claerlijc, —like adv., I. c. 5. v. 55, c. 39. v. 181, II. c. 46. v. 6, *klaarblijkelijk*, *zeker*.

Claghe v., II. c. 20. v. 51, c. 22. v. 58, c. 25. v. 18, *klagt*, *aanklagt*.

Clam, I. c. 31. v. 62 enz., Imp. van climmen, *klom*.

Clanc, II. c. 56. v. 104 enz., Imp. van clincken, *klonk*.

Clene adj., III. c. 10. v. 137, 141, 145, *klein*, in den zin van *nederig*, *bescheiden*.

Clergie, —en v., II. c. 39. v. 157, c. 48. v. 1206, III. c. 10. v. 65, c. 14. Titel. en passim, *godgeleerdheid*, in den zin van dien tijd.

Clerc, plur. clerke, subst., Prol. v. 18 enz., *geestelijke*.

Clerkelijc adv., III. c. 14. v. 268, *zoo als 't eenen geestelijke betaamt*.

Cleven (*an* of *in* iets) intr., I. c. 20. v. 52, II. c. 5. v. 18, III. c. 10. v. 260, *vastkleven*, *vasthouden*, (*er in*) *volharden*. An enen wech cleven, II. c. 16. v. 3, *een weg houden*, *er op voortgaan*. De var. laat daar ten onregte de praep. *an* weg, hetgeen BILDERDIJK (*Geslachtlijst*, II. 82) tot eene min juiste verklaring verleidde.

Die dorst cleeft an hem, III. c. 4. v. 402, is zooveel als *zijn dorst houdt aan*, *blijft hem bij*, en alse deen mitten andren cleeft, III. c. 14. v. 248, *als het een bij het ander komt en zich daarmede vereenigt*.

In een anderen zin echter moet de uitdrukking te hogheren state cleven, I. c. 4. v. 25, wor-

den opgevat. Daar kan *cleven* wel niet anders zijn dan hetgeen gewoonlijk *cliven* heet, d. i. *klimmen*, *stijgen*, eene beteekenis, over welke men Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 458 vlgg. en het Gloss. op *der Minnen Loep* nazie. De verwisseling dier beide vormen (*cliven* en *cleven*) laat zich te eerder denken, daar ook de eerstvermelde en gewone zin van *cleven* (die van *vastkleven*) eigen is aan

Cliven, in de uitdrukking: daer in ghecleven sijn, I. c. 28. v. 72, waar de var. becleven heeft, dat volkomen hetzelfde is. Ik heb de plaats reeds verklaard op Becliven.

Cloot, *bal.* Mit cloten rollen, III. c. 25. v. 122, een balspel. Vgl. *Hor. Belg.* VI. 177.

Knaghen. Van eren gheknaecht worden, III. c. 3. v. 184, *zijne eer trapsgewijze verliezen.* De ledigheid *knaagt* aan 's menschen eer, en vreet die allengs weg.

Knapelijn (var. knapelen). Een — kint, I. c. 26. v. 27, *een kind van 't manlijk geslacht.* — *Brab. Yeesten*, IV. 985:

Ende om dat hem niet was bleven
Knapelen kint, soe wart ghegheven
Sijn hertoghedom Gocelone.

(Var. *knapelijn*). *Der Vrouwen Heim.* vs. 597:

Alexander seghet alleene
Dat men in die rechte zijde *knapelen* draecht;
Van der slinker hi oec secht
Dat men wijf draecht daer inne.

Men zeide ook *knapelinc* (zie KIL.), als in het *Leven van S. Amand*, II. 2783:

So was die Vrancsche coninghinne,
Daghebeerts wijf, elc versinne,
Van eenen *knapelinghe kinde* ghenesen.

en *kneplekijn* in 't *Leven van Jezus*, c. 13. Voor 't overige was *knapelijn*, vooral later, ook als subst. in de gewone opvatting van *knaapje* in gebruik. Zie HUYDEC., *Proeve*, I. bl. 38.

Coemanscap, III. c. 10. v. 69, *koopmanschap.*

Coeren, III. c. 26. v. 52 var., alleen in I. en daar de plaats vervangende van *zorghe*, zoo als de tekst heeft. Inderdaad komt *coren* ook elders voor in de beteekenis, zoowel van het intr. *bezorgd zijn*, *zich kwellen* (*met iets*), als van het trans. *bezorgd maken*, *kwellen.* Het eerste in *Limborch*, III. 1273:

O wi, wat maken die!
Si pinen ende *corens* alle drie.

het andere ald. IV. 1275:

(Ic) seggu van Echites voert,
Dien de minne sere *cort.*

Mr. V. D. BERGH in Gloss. verklaart het te regt door *kwellen;* doch minder juist leidt hij er het subst. *coringhe* van af, dat op de beide door hem aang. pll. en overal elders, niet *kwelling*, maar *verzoeking* beteekent. Evenwel hangt dit laatste met het eerste zeer naauw te zamen. De gang der beteekenissen zal deze geweest zijn: *beproeven*, *verzoeken*, dus intr. *moeite doen*, *zich kwellen*, trans. *iemand moeite verwekken*, *hem lastig vallen*, *kwellen.* Het Lat. *tentare* vertoont denzelfden overgang.

Coetse (var. coetche) v., II. c. 9. v. 68, *koets*, *bed.* Fr. *couche.*

Kockijn, —ine, I. c. 35. v. 7, *lui*, *vadzig schep-*

sel. Het Fr. *coquin*, een algemeene schimpnaam, dien men zoowel aan een *armen drommel* (*Hor. Belg.* VI. Gloss.) toewierp, als aan een *loozen en boozen schelm* (*Reinaert*, 5128, 6426), aan een *luijaard*, of aan soortgelijke wezens.

Compleeten. Ten —, II. c. 53. v. 75, *in den avond*, op den tijd der *Completa*, in de R.C. kerk de benaming van de dienst, »met welke alle de diensten van den dag *vervuld* en besloten werden." Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 497 en III. bl. 140, waar men tevens ziet, dat het in goed Hollandsch *te vollen tide* heette. Elders werd het ook *te complien* genoemd, als in het *Leven van S. Amand*, II. 919, welke geheele plaats met die van den *L. Sp.* mag vergeleken worden.

Conduut, —dute, II. c. 20. v. 27, *waterleiding*, *goot.* Fr. *conduit.*

Conroot, Conroet o., I. c. 20. v. 5, II. c. 58. v. 197, IV. Begin. v. 11, c. 5. v. 26, *troep*, *schaar*, *bende;* elcx gheslachte[n] —, I. c. 39. v. 108, *de geheele menigte*, *het gezamenlijke aantal der personen tot ieders geslacht behoorende.* Het is een zeer gewoon woord (zie VAN WIJN op HEELU, bl. 162), en luidde in 't oud-Fransch *conroy*, doch de afleiding blijft onzeker.

Cont adj., I c. 2. v. 54, c. 8. v. 1 enz., *bekend.* Cont maken, IV. Prol. v. 5 enz., *berigten*, *melden*, thans nog *kond doen.*

Convent o., II. c. 36. v. 673, en II. Prol. v. 17 var., waar de tekst covint heeft, *gezelschap.* Lat. *conventus.*

Core ww., I. c. 46. v. 103, 104 enz., Imperf. Conj. van kiesen.

Core, Chore subst. m., II. c. 49. v. 76 en var., ook kuere (var. coere), I. c. 46. v. 92, 101, *keus*, *keur*.

Vandaar de spreekwijze: ter core (var. ook ter cuere), I. c. 19. v. 43, II. c. 9. v. 101, c. 48. v. 895, of ter cure, I. c. 15. v. 73, eig. *naar keus*, *naar wensch*, dus *ten volle*, *ter deeg*, *zeer*. Doorgaans wordt het bij een adj. of part. gevoegd, om de beteekenis te versterken: ter core goet is dus *zoo goed als men maar wenschen kan*, *zeer goed*, ter cure besloten, *ter deeg ingesloten*, enz. Zie Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 402—404, Prof. SCHRANT op HARDUYN, bl. 23, enz.

Coren (ghecoort) trans., II. c. 36. v. 1512, *in verzoeking brengen*, *verleiden*. Uut coren (die duvele), ibid. v. 515, (door tooverij) *uitlokken*, *belezen om uit te komen*. Zie Becoren.

Coringhe, II. c. 41. v. 21, 146, 153, 158, 166, III. c. 8. v. 37, *verzoeking*, *verleiding*.

Coronike (var. cornike) v., II. c. 44. v. 288, c. 45. v. 140, *kronijk*, en

Coroniste m., III. c. 15. v. 277, *kronijkschrijver*. Zie mijne aant. in de *N. W. d. M. v. N. Lk.* VI. 184 vlg.

Corporael o., II. c. 44. v. 137, c. 51. v. 155, *heilige altaardoek*.

Cort adv., III. c. 14. v. 11, en corts, ibid. var., c. 6. v. 52 var., *spoedig*, *weldra*, *eerlang*. Lat. *brevi*.

Cortelike (var. cortelinghe) adv., II. c. 39. v. 122, hetzelfde.

Cost enk., III. c. 22. v. 32, *onkosten.*

Costelijc sijn, III. c. 3. v. 684, *onkosten maken*, *uithalen.* KILIAEN geeft voor 't adj. niet alleen *pretiosus*, *sumptuosus*, maar ook *luxuriosus*, *profusus* op.

Costelijcheit, III. c. 26. v. 75, *kostbaarheid.*

Covint. Zie Convent.

Cracht, —te, I. c. 28. v. 14, c. 30. v. 73 enz., *geweld*, *gewelddaad.*

Craijeren, IV. c. 4. v. 40 var., *uitroepen*, *afkondigen.* Fr. *crier.* Doch deze lezing kan hier niet bestaan: die van den tekst is de ware.

Craken over iemand, III. c. 4. v. 522, *op iemand losbarsten*, *op zijn hoofd nederkomen*, van tegenspoed gesproken. Ook gevolgd door *op*, als *Karel d. Gr.* V. 184.

Cranc adj., I. c. 11. v. 28, c. 15. v. 9, II. c. 50. v. 82, III. Begin. v. 18, c. 3. v. 339, 954 enz., *zwak;* ook, I. c. 7. v. 37, c. 26. v. 67, II. c. 22. v. 16, III. c. 3. v. 296, 297, *gering*, *onbeduidend*, *slecht.*

Cranken (ghecranct) trans., III. c. 23. v. 158, *verzwakken*, *krenken.*

Crancheit, III. c. 10. v. 236 var., *zwakheid.*

Cranclijc adv., III. Prol. v. 27, *slecht*, *kwalijk;* doch, I. c. 16. v. 48, (*zwakjes*), *zachtjes aan*, *langzaam.*

Crepel, Cropel adj., II. c. 35. v. 61 en var., c. 36. v. 39 en var., IV. c. 6. v. 50 en var., enz., *kreupel.*

Creten (ghecreet) trans., II. c. 36. v. 1511, *tergen*, *sarren.* KIL. heeft drie vormen, *graeten*,

kreyten en *kreten*, allen in den zin van *provocare*, *irritare*, *exasperare*, en zoo wordt ook *creytzen* in den *Teuthonista* (op *Bedroeven*) met *tergen*, *verstoeren* gelijkgesteld en door dezelfde en meer dergelijke Latijnsche woorden vertaald. Hiertoe behoort ook het spreekwoord: » Als de hond onderligt, al de wereld wil hem *kreesten*," door CATS gebruikt in het derde deel van zijn *Spiegel v. d. o. en n. tijd.*

Elders staat *creten* ook in den zin van ons *krijten*, *weenen*, als in *Karel d. Gr.* I. 1053.

Criselinghe (van tanden), I. c. 13. v. 96 var., *gekners.* Zie Ghecrijsch, Ghecrisel.

Crisma o., I. c. 39. v. 91, II. c. 44. v. 391, c. 48. v. 1142, *heilige olie*, het Gr. *χρῖσμα.*

In den *Floris e. Blanc.* vs. 980, 984, las HOFFMANN V. F. *crisine* en *crisivier.* Hij verklaart het eerste door *chrisma*, vermeldt bij het tweede het Fransche *cresmier*, en nog ziet hij niet, dat hij *crisme* en *crismier* had moeten lezen! Verdiende zóó iets door Prof. LULOFS onverbeterd te worden nageschreven (zie *Handboek*, bl. 171 en 389)?

Crocht (komt in alle drie geslachten voor), I. c. 8. v. 5, II. c. 9. v. 64, 69, 88, II. c. 13. v. 5, 9, c. 45. v. 77 enz., hetzelfde als ons *krocht*, *spelonk.*

Croec, II. c. 44. v. 68, 216, *haarlok.* Zie *Limborch*, Gloss. op Croke, *Ferguut*, vs. 2410 enz. Op de laatst aang. pl. verklaart Prof. VISSCHER het door *staf*, maar is deswege reeds teregtgewezen door Dr. HALBERTSMA, *Lett. Naoogst*, I. 20—22.

Cropel. Zie Crepel.

Cuelne, cas. obl. van **cuelen** intr., III. c. 6. v. 76, *koelen*, *verkoelen*.

Cume adv., I. c. 15. v. 12, c. 22. v. 52, c. 28. v. 62, 63 enz. enz., *naauwelijks*. Hoogd. *kaum*. Over de etymologie, zie bij **Becumen**.

Cure, —**en**, I. c. 32. v. 18, *kuur*, *genezing*. Lat. *cura*.

Cureit, —**te**, II. c. 48. v. 369, *parochiepriester*, *pastoor*. Fr. *curé*, van 't Lat. *curatus*.

Curen ww., III. c. 7. v. 21. Dezelfde gedachte met hetzelfde woord uitgedrukt leest men in het *Saer. van Aemst.* vs. 360:

> Voer die doot en is gheen *curen*,

waar LEENDERTZ in Gloss. het te regt verklaart door: »*middelen ter genezing aanwenden*." Het naast beantwoordt het aan ons *verhelpen*. Vgl. **Cure**.

L.

Lach, II. c. 36. v. 1211 var., 1392 var., 1669 var., tweede pers. enk. Imperat. van **laten**, *laat*. Deze merkwaardige vorm, waarop het eerst de aandacht gevestigd werd in de *Holl. Spraakleer* van Dr. BRILL, bl. 817 vlg., is te regt aldaar verklaard uit den door synkope ontstanen Infin. *laen* (voor *laten*), als *doch* van *doen* enz. Zij kwam mij ook voor in *der Ystorien Bloeme*, fol. 14. b.:

> Doen sprac Andries sonder waen:
> » Egeas, *lach* varen dafgode
> Ende houti an die Gods ghebode."

Ook het Ohd. kende, nevens *laz*, nog de vormen *lazh* en *la*. Zie GRAFF, II. 303.

Lachter m., I. c. 23. v. 28, *schande*, *schuld*, *misdaad.* Iemand **lachter doen**, III. bl. 15. v. 46, *schande aandoen;* **lachter spreken** van iemand, III. c. 2. v. 140 var., *schande* of *kwaad spreken*, gelijk het ook, III. c. 15. v. 203, als *schande*, *kwaadspreking*, bijna ons *laster*, moet worden opgevat. Inderdaad is *lachter* etymologisch hetzelfde als *laster*, ofschoon men ziet, dat de oude beteekenis noch aan den Hoogduitschen zin des woords, noch aan den bij ons gewonen, ten volle beantwoordt, maar tusschen beiden in dobbert. Vgl. CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 86—90.

Laden trans., *overladen*, *overlast aandoen*, in de spreekwijze: **die twater laedt** (var. **laet**), I. c. 28. v. 41, III. c. 4. v. 399, *wien het water* (*de waterzucht*) *overlast aandoet* of *kwelt.* Dat de auteur *die* voor *dien* schreef, is te wijten aan de zamensmelting van Nom. en Acc., want voluit moest het *die*(*gene*) *dien* luiden. Voor den zin vgl. men III. c. 10. v. 186 vlgg.

Te meer was hire gheladen mede, II. c. 5. v. 34, is zooveel als *des te meer was hij er mede bezwaard*, *zat hij er mede verlegen.*

Laye v., I. c. 17. v. 39 var., IV. c. 9. v. 74 var., *vlam*, als nog in ons *lichterlaaije.* Vgl. **Loghe**. Het woord is te bekend om er lang bij stil te staan. Ter loops zij echter de Heer OUDEMANS opmerkzaam gemaakt, dat hij, zijne etymologie uit het Maleisch bijtijds herroepende, van kwaad tot erger vervallen is, door een zestal plaatsen van CATS geheel verkeerd te verklaren. Zie het *Mag. v. Ned. Taalk.* I. 160—162.

Lac, II. c. 53. v. 40, Imperf. van leken, *vloeide.*

Lake, II. c. 48. v. 2. Elders is dit woord zeer gewoon in den zin van 't Lat. *lacus*, Fr. *lac*, dus ons *meer;* doch hier ter plaatse geldt eene zeer bijzondere opvatting. De schrijver namelijk vertaalt insgelijks het Lat. *lacus*, maar hier als benaming van de vijvers of waterkommen, die in zoo grooten getale te Rome gevonden werden, en die, later uitgedroogd, allengs modderige kuilen, diepten of holen werden, maar desniettemin den ouden naam van *lacus* behielden. In zoodanig een kuil of hol, slechts door de verbeelding wat heel diep uitgegraven, lag de draak, dien SYLVESTER bedwong.

Laken met den dat., III. c. 12. v. 203, *ontbreken.* Ik haast mij, de grove vergissing te herroepen, die mij (tijdens het drukken van deze plaats) aan de var. *wie* boven de ware lezing *wien* de voorkeur deed geven. Ik vatte toen *laken* in den tegenwoordigen zin van *berispen* op, maar had beter kunnen leeren uit KILIAEN, die het door *deficere*, *deësse* vertolkt, en te regt naar het Eng. *to lack* verwijst. Die beteekenis geldt ook in de *D. Doctr.* III. 53:

> Gheen dinc nes eersam no volmaect,
> Daer gherechtecheit iet in *laect.*

Prof. JONCKBLOET in Gloss. vat dit ook als *laken*, *afkeuren* op, hetgeen werkelijk een tamelijken zin zou opleveren. Doch bij nader inzien zal hij voorzeker toestemmen, dat wij beiden misgetast hebben, en dat ook hier de beteekenis van *ontbreken* geldt.

Ik heb over dit woord nog het een en ander aan te merken (ook naar aanleiding van het Gloss. op

Limborch), maar, om ruimte te winnen, bespaar ik dit liever voor DE JAGER'S *Archief*.

Lampte, —en, II. c. 56. v. 91, *lamp*. Elders ook *lampde*, als in het *Leven van Jezus*, c. 201.

Langde v., II. c. 29. v. 30 var., *lengte*.

Langhen trans., II. c. 29. v. 27 var., *verlengen*.

Langhen (langhede, ghelangt), onpers. ww., met den dat. Mi langhet, II. c. 55. v. 51, III. c. 3. v. 907, *ik verlang*. Vgl. mijne aant. op *Warenar*, bl. 238.

Lant. Te lande, II. c. 20. v. 6, 9, III. c. 3. v. 899, *naar zijn eigen land*, *naar zijn vaderland*. Zie HUYDEC. op STOKE, II. bl. 408 vlg.

Lantwinninghe, III. c. 14. v. 115, *landbouw*. Zie Winnen.

Laten (liet) trans., II. c. 53. v. 64, III. c. 1. v. 40, *nalaten*, *staken*.

Lazarie, Lazerie, —ien v., II. c. 45. v. 20, 143 enz., *Lazarusziekte*, *melaatschheid*.

Lazersch, Lazers adj., II. c. 35. v. 56, c. 36. v. 40, 530 enz., ook lazarsch, II. c. 48. v. 782, *melaatsch*.

Leden part. Zie Liden.

Leden trans., III. c. 15. v. 124, *leiden*, *beleiden*, hier zooveel als *vergezeld doen gaan*.

Leec adj., I. c. 2. v. 1, *ongeleerd*, *dom*, een complimentje, door de geestelijken van dien tijd aan hunne leeken gemaakt. Vgl. *D. Doctr.* Gloss. Elders staat het in den gewonen zin.

Leellijc adj., III. c. 15. v. 230, *smadelijk*, *schandelijk*.

Leellijc, —like adv., I. c. 42. v. 143, c. 44. v.

45, IV. c. 2. v. 82, *smadelijk.* Zamengetr. uit *leedelijc.* Zie CLIGNETT, *Bijdr.* bl. 326 vlg.

Leet, Leit adj., III. c. 3. v. 1022, c. 10. v. 122, c. 16. v. 104 enz., het opp. van *lief*, dus *onlief*, *onbemind*, *ongevallig.* Vandaar (iemand, of, iets) leit hebben, II. c. 1. v. 115, III. c. 4. v. 154, het opp. van *liefhebben*, dus *haten.*

Legghen (gheleit) trans., I. c. 14. v. 66, IV. c. 4. v. 54, *vaststellen*, *bepalen* (eene straf, een dag).

Elc selt opten andren legghen, IV. c. 4. v. 46, is zooveel als *elk zal het aan een ander willen opdragen.*

Leie plur., II. c. 49. v. 79, 86, *leeken*, van de vier wereldlijke keurvorsten gesproken. Hoogd. *laien.* Waarschijnlijk is het gebruik van dezen Duitschen vorm met de zaak zelve uit Duitschland tot ons gekomen.

Leit subst. o., IV. c. 5. v. 53, *leed.*

Leit adj. Zie Leet.

Lenghe v., II. c. 29. v. 30, *lengte.*

Lesen. Zie Lesse.

Lesse v., I. c. 23. v. 135, c. 38. v. 87 enz., *het gelezene*, *het gesprokene*, eene benaming waarmede de auteur zijn eigen werk aanduidt, of wel de bron waaruit hij putte, als in de uitdrukking: seit die lesse, II. c. 48. v. 866, 1145, IV. c. 4. v. 79. De destijds algemeene gewoonte van het voorlezen der boeken (een gevolg van het geringe aantal personen, die lezen konden) gaf hiertoe aanleiding, gelijk ook de auteurs, waar zij naar het vroeger of later door hen behandelde verwezen, dit behande-

len niet alleen, gelijk thans, *spreken*, *zeggen* enz., maar doorgaans lesen noemden. Zoo b. v. Prol. v. 39, I. c. 26. v. 18, c. 42. v. 140, c. 48. v. 122, II. c. 39. v. 82, III. c. 15. v. 45, IV. c. 5. v. 80, c. 12. v. 17 enz.

Vandaar dan ook uitdrukkingen, als: dit is een ghemeine lesen, I. c. 22. v. 84, *dit is een algemeen zeggen;* die daer meest na lesen, I. c. 2. v. 58, *die dit onderwerp het meest behandelen*, *er het meeste onderzoek naar doen*, enz.

Let o., I. c. 18. v. 19, III. c. 3. v. 523, c. 7. v. 17, c. 11. v. 21, c. 17. v. 28, *lid.*

Lette, II. c. 9. v. 124, *letsel.* — Zonder lette, zie Letten.

Letten intr., II. c. 39. v. 88, *wachten*, *vertoeven*, of, I. c. 29. v. 74, *ophouden*, *verwijlen*, (*er bij*) *stilstaan.* Veelal in de spreekwijze: zonder lette of zonder letten (het laatste meest in de var.), I. c. 46. v. 79, II. c. 3. v. 11, *onverwijld* (vgl. Onghelet); of wel, I. c. 21. v. 115, c. 33. v. 73, II. c. 10. v. 27, c. 40. v. 157, c. 44. v. 526, c. 48. v. 1084 enz., *zonder verzuim*, *zonder mankéren.*

Letten met den dat., II. c. 36. v. 861, c. 52. v. 18, *hinderen*, *letsel aandoen;* met den acc., II. c. 50. v. 86, *beletten.*

Leventheit, II. c. 24. v. 127, *leven*, *levenskracht.*

Leveren, I. c. 14. v. 33, *overgeven.* De zin is: »omdat zij hun geheele leven aan het bedrijf der onkuischheid overgaven." Vgl. HUYDEC., *Proeve*, II. bl. 271 vlg.

Lichte adv., III. c. 19. v. 54 enz., *welligt*, *misschien.* De uitdrukking: met lichten, I. c. 31. v. 34,

is niet duidelijk. Men zou *lichte* als subst., in den zin van *ligtheid*, *ligtzinnigheid*, kunnen opvatten. Maar liefst denk ik, dat het *ligtelijk*, *zonder bezwaar*, beteekent.

Lide. Ter lide, III. c. 3. v. 466, *in het voorbijgaan*. Ter lide slaen is dus *een lossen klap geven*.

Liden (hi lijdt, leet, is leden), volkomen het Fransche *passer*, als:

Intr., I. c. 11. v. 38, 60, 71 var., c. 32. v. 75, II. c. 36. v. 99, c. 53. v. 88 enz., *voorbijgaan;* II. c. 28. v. 74, *overgaan;* I. c. 18. v. 79, c. 19. v. 44, *doorgaan;* I. c. 3. v. 41, *duren*, voorbijgaan van tijd.

Leden, I. c. 38. v. 85, II. c. 36. v. 848, III. c. 3. v. 1212, c. 25. v. 17 enz., *voorbijgegaan*, *voorbij*, of wel, als het thans heet, *geleden*, *verleden*.

Laten liden, I. c. 29. v. 67, c. 44. v. 72, III. c. 16. v. 73, *laten varen*, *laten loopen*. Ic latet te zachter liden, Prol. v. 41, *ik laat het des te geruster loopen*, *ik neem het des te minder kwalijk*.

Trans., I. c. 9. v. 48, 80, 83 enz., *voorbijgaan;* ic lijdt, II. c. 13. v. 124, *ik ga het voorbij;* I. c. 5. v. 8, II. c. 6. v. 181, *doorgaan*.

Lidenesse, III. c. 3. v. 1013 var., en

Lidentheit, ibid. tekst, *het laten voorbijgaan en geen gebruik maken van de omstandigheden*, dus *werkeloosheid*, *slofheid*.

Liebaert (var. lybaert), —rden, II. c. 18. v. 11, doorgaans een *leeuw*, maar hier, met *leeuwen* te zamen genoemd, kan 't wel niet anders dan *luipaard* zijn. Misschien vergiste zich de dichter bij

de vertaling van *leones et leopardi.* Doch ook SPIEGHEL (*Hertsp.* II. 93) noemt *leuw en lyberts* bij elkander.

Liefghetal adj., soms gevolgd door *met*, III. c. 2. v. 159, c. 3. v. 460 var., 885, c. 4. v. 193, c. 10. v. 45, 147, c. 12. v. 93, *aangenaam*, *welgevallig*, *bemind*, *gezien* (*bij* de menschen), steeds van personen gezegd.

Liefghetalhede (var. liefghetallichede), III. c. 2. v. 36, 128, *het aangenaam of gezien zijn bij de menschen.*

Lieftal adj., III. c. 3. v. 460, hetzelfde als Liefghetal. Niet te verwarren met ons *lieftalig.*

Lien, Lyen, II. Begin. v. 1, c. 45. v. 144, III. c. 9. v. 26, c. 14. v. 109, IV. bl. 231. var. v. 1, c. 6. v. 69, derde pers. enk. praes. lijt, II. c. 1. v. 73, Imperf. lide, II. c. 52. v. 50, Part. ghelijt, III. c. 3. v. 118, *melden*, *verhalen*, *zeggen.*

Ook, II. c. 17. v. 30, c. 36. v. 262, 629, c. 45. v. 29, 73, c. 48. v. 105, III. c. 14. v. 188 enz., tweede pers. plur. praes. Conj. lijt, II. c. 36. v. 266, plur. Imperat. lijdt (var. lijt), II. c. 36. v. 992, Imperf. lijdde, III. c. 3. v. 639, *belijden*, *erkennen.* Lijs, II. c. 36. v. 702 var., contr. uit lie des, sing. Imperat., *beken het.* Die gen. *des*, *dies* staat veelal bij *lien*, eenmaal ook, II. c. 36. v. 992, de gen. *der waerheit*, anders doorgaans de acc.

Wildijs lien, II. c. 54. v. 63, *wilt gij het erkennen*, d. i. *men moet het erkennen*, is niets anders dan eene verzekeringsformule.

Lieve (tekst kwalijk m., doch var. Bijl. A. v.), I. c. 22. v. 25, *liefde*. **Iemand lieve doen**, I. c. 27. v. 51, III. c. 4. v. 423, c. 5. v. 60, c. 17. v. 9, c. 19. v. 73, *liefde bewijzen*, *genoegen aandoen*, *doen wat hem lief is*.

Ligghen (**leecht**) in een boek, II. c. 57. v. 3 enz., *staan*, als men thans zegt.

Ligghen (**leit** of **leecht**, Imp. **lach**), II. c. 7. v. 140, c. 39. v. 114 var., 206 var., c. 45. v. 139, 166, c. 48. v. 845, 930, c. 49. v. 5, van een datum gesproken, *invallen*. Zie **Gheligghen**.

Ligghen, in de spreekwijze: **het leecht** (**leit**) **daer aen**, I. c. 10. v. 52, II. c. 36. v. 1504, III. c. 16. v. 62, *het is daaraan gelegen*, *hangt daarvan af*, of *is er aan verbonden*. Zie **Gheligghen**.

Ligghen van kinde, III. c. 15. v. 172, *verlossen*, *bevallen*. Zie **Gheligghen**.

Lijdde, **Lijdt**. Zie **Liden**, **Lien**.

Lijf, **live** o., dikwijls in den nog heden gewonen zin van *ligchaam*, maar ook, I. c. 14. v. 31, c. 35. v. 35, 88, II. c. 48. v. 948, c. 50. v. 40 var., III. c. 15. v. 140, IV. c. 12. Besluit. v. 42, 44 enz., in dien van *leven*, het Eng. *life*. **Te live bliven**, I. c. 30. v. 64, II. c. 54. v. 9, III. c. 16. v. 17, IV. c. 4. v. 20, of —**houden**, I. c. 42. v. 161, *in het leven blijven*, of *behouden*. **Vanden live bliven**, I. c. 42. v. 109, *om 't leven komen*, *sneuvelen*, of —**scheiden**, II. c. 44. v. 270, III. c. 25. v. 28, —**varen**, II. c. 56. v. 55, *sterven*, vanwaar **vanden live alleen**, I. c. 47. v. 35, *gestorven*, *dood*.

Lijfnere (var. **lijfneringhe**), —**en** v., III. c. 1. v. 94, *levensonderhoud.* Zie **Nere**, en vgl. Prof. CLARISSE op de *Heim. d. Heim.* bl. 276.

Lijm, **lime** o., I. c. 15. v. 7, *leem*, *klei.* Vgl. Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 335.

Lijs, **Lijt.** Zie **Lien.**

Lingde v., II. c. 29. v. 30 var., *lengte.*

Linghen (**linghede**, var. **lenghde**, **lingde**) trans., II. c. 29. Titel, *verlengen.*

Linten, II. c. 54. v. 65, *lente.* Elders *lentijn.*

Liselike adv., II. c. 56. v. 7, *zachtjes*, *stilletjes.* Hoogd. *leise*, vgl. ook 't Fr. *lisse*, zacht, glad. Zie HUYDEC. op STOKE, III. bl. 233 vlg.

List, —**te**, —**ten** v. (soms m.), I. c. 26. v. 5, II. c. 13. v. 54, c. 46. v. 13, c. 48. v. 396, IV. Begin. v. 38, *verstand*, *schranderheid*, *kennis.* Zie GRAFF, II. 282 vlgg., *Minnen Loep*, Gloss., enz.

Litteiken o., I. c. 42. v. 81, **litteken** (var. **lijcteeken**), II. c. 52. v. 95, *herkenningsteeken.* Zie Prof. CLARISSE op de *Natuurkunde enz.* bl. 409 vlg.

Livereert. Te — (var. **gedelivereert**), II. c. 61. v. 34, *bevrijd.* Lat. *liberatus*, Fr. *délivré.* Vgl. bij **Te.**

Locht, —**te** v., I. c. 8. v. 6, III. c. 4. v. 43 enz., *lucht.*

Loech, II. c. 16. v. 83, c. 42. v. 22 enz., Imp. van **lachen**, *lachte. Lachen op iemand*, d. i. hem *toelagchen.*

Loedt, II. c. 16. v. 72, Imp. van **laden**, *laadde.*

Loec, II. c. 59. v. 20, Imp. van **luken** intr., (*zich*) *sluiten.*

Loeken intr., II. c. 7. v. 4, *zien*, *kijken.* Eng. *to look.* — *Karel d. Gr.* I. 451 :

(Si) *loecte* in hare entare,
Maer si en warter niet geware.

Belg. Mus., 1846, bl. 74, vs. 170:

Die dief saecht; hi sprac: » *Loec!*
Ghesellc, mijn moeder . . . . ."

hetgeen straks (vs. 177) aldus herhaald wordt:

Sic, ghesellc, waer si staet!

Loenlijc adj., III. c. 6. v. 9, *loonwaardig, verdienstelijk.*

Loesten trans., II. c. 36. v. 1580 var., c. 41. v. 22 var., *verlossen.* Vgl. Verloosten.

Loghe v., I. c. 17. v. 39, *vlam.* Zie *Minnen Loep*, Gloss. en vgl. bij Laye.

Loy. Dat —, III. c. 14. v. 18, *de verzameling van wetten.* Fr. *loi.* Zie KIL. en V. H. ald.

Lossen trans., II. c. 41. v. 22, *verlossen.*

Loven (ghelooft), III. c. 3. v. 225, *beloven.* Elders *prijzen.*

Lude ende stille, I. c. 6. v. 13, c. 22. v. 60, c. 23. v. 49, c. 25. v. 87, III. c. 4. v. 433, c. 5. v. 22, c. 9. v. 5 enz., lude of stille, I. c. 48. v. 149, II. c. 10. v. 36, III. c. 16. v. 131, ook stille ende luut, IV. c. 1. v. 107, algemeene spreekwijze, welke men nu eens door *geheel en al*, *volstrekt*, dan eens door *in elk geval*, *in elk opzigt* moet wedergeven.

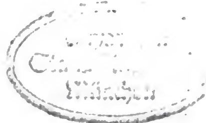
Zoo ook lude noch (no) stille, II. c. 36. v. 771, III. c. 9. v. 99, c. 14. v. 61 enz., *in het geheel niet*, of *in geen geval*, *in geen opzigt.*

Ludeke (eigennaam), II. c. 48. v. 937, 940, *Luik.* Hoogd. *Lüttich.*

Luut, II. c. 48. v. 862, *geluid.*

Luxure, —en v., III. c. 24. v. 33, of
Luxurheit, —eden v., II. c. 44. v. 18 var., of
Luxurie, —ien v., I. c. 14. v. 32, c. 43. v. 49, III. c. 3. v. 983, 985, c. 8 passim, enz., *geilheid*, *onkuischheid*, waarmede het soms verwisseld wordt. Zie bl. 336 en vgl. *D. Doctr.* Gloss., enz. Fr. *luxure*.

M.

VOOR DEN BINDER.

Bij het inbinden van het geheel moet dit kwart wegvallen.